

Tiszatáj

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJA FOLYÓIRATA

A tápéi kultúrcsoport

Tiszatáj

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJA FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő: KÉKESDI GYULA

Szerkesztőbizottság titkára: LÓDI FERENC

Szerkesztőbizottság:

BARÓTI DEZSŐ, KÉKESDI GYULA, NAGY SÁNDOR Sztálin-díjas,
SOMFAI LÁSZLÓ

A kiadásért felel: DÉNES LEÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Takaréktár-u. 8

Titkári fogadóóra: hétfőn d. u. 6–8-ig

Szerkesztőségi fogadóóra: hétfőn d. u. 6–8-ig

Postacsekkszámla: 603,533

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKÉNT

Előfizetési díj egy évre 12.— Ft, félévre 6.— Ft

1953. VII. évfolyam, 3. szám

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

Magyar Irodalomtörténeti Intézet

Lelt. napló: 177 Lez.:

VI. 13. csoport: szám.

TARTALOM

oldal

Petrovác István: Két vers	— — — — —	129
Új Rezső: A vasút (vers)	— — — — —	131
Louis Fürnberg: Marx (vers) Ford.: Boldog Balázs	— — — — —	131
Somfai László: Varjak lakomáján (elbeszélés)	— — — — —	133
Petrovác István: Reggel (vers)	— — — — —	145
Lódi Ferenc: Apám (vers)	— — — — —	146
Dér Endre: Tíz esztendő (vers)	— — — — —	160
Szűcs András: Az öreg könyves Csatári (elbeszélés)	— — — — —	161
András Sándor: Ballada a szövőlányról (vers)	— — — — —	169

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Nacsádi József: Mikszáth Kálmán Szegeden	— — — — —	170
--	-----------	-----

VITA

Osváth Béla: A békeharc, mint a drámai konfliktus új alapja	— — — — —	186
---	-----------	-----

KÖNYVEK

Móricz Zsigmond: Új világot teremtünk (Péter László)	— — — — —	191
--	-----------	-----

LEVÉL ILJA ERENBURGNAK

Nagy útról várunk vissza így rokont,
jó ismerőst, ahogy most várunk Téged.
Neked szól kedves, zengő húrokon
zenénk, s ezer torokból tiszta ének.
Köszöntenek termékeny földjeink,
kőverre hízott, sárguló kalászkok;
földig hajló gyümölcsfa Néked int.
Szóke Tiszánk, mint ismerős barátot,
úgy üdvözl, s kihúzta jól magát
hidunk; köszöntő verset írt az égre
kéményével a Textilkombinát.
— Ötéves tervünk első büszkesége.
Köszöntenek a szorgos emberek,
szövönők, ácsok s tisztai halászkok.

Nagy útról várunk így kedves rokont,
barátot, elvtársat, ahogy ma Téged.
Kérünk, hogy öntsd tiszta szavakba, mondd
el érces hangon, mit e sík vidékek,
lankás mezők, folyók s virágzó fák
susognak; miről gyáraink dohognak,
miről gyermeküket tartó anyák beszélnek,
miről éneket mond e földnek népe,
miért harcolnak izmos emberek...
Kiáltsd világgá tiszta hangon: Béke!
Szavak kovácsa, lélek mérnöke,
adj szárnyat egyszerű gondolatoknak,
hadd tudja meg e roppant földteke,
ifjú forrásaink miről csobognak!
Hogy napsugárt s esőt akar e föld
s termő, tártós békét e földnek népe,
hogy nőjjön bérceken a büszke tölgy
s embernyi rozs szelíd völgyek ölébe',
hogy édesanyák síma homlokát
ne vonja ráncokba a féltés gondja,
hogy kedvesét a kedves, s hű barát
a legjobb társát soha ne gyászolja...
Kiáltsd világgá: Tettre kész e nép!
Lefogja orvul támadók kezét!
Kiáltsd világgá — a Föld minden népe
hadd tudja meg —, hogy egy-testvér vagyunk!
Szavunk
egyszerre hangzik Nyolcszázmillióval...
Roppant erő ez, s nem marad alul,
ki velünk jön; mert jönnek mind a népek!
A vértől mocskos fegyver porba hull:
a béke győz,

az alkotás,

az élet!

PETROVÁČZ ISTVÁN

BARÁTOMNAK

*Elnézem kis fiad, erős, vidám,
egészséges; mint pompázó, kemény-
hajú, érett gyümölcs, mosolyg reám.
Kis vasgyúró, — maholnap már legény —.
Ügyes, hajlékony, mint a fűzfaág,
s merészebbet kívánni sem lehet,
— s magán visel egy csúf szépséghibát:
hírből se ismeri az életet.*

*Bálványozod; mit éhe csak kíván,
mackó, vasút, hajó, — mind megveszed.
S ha néha kérdezi ebéd után:
„Apu, milyen játékok volt neked?
Nem mondtad még... Te soha nem mesélsz...”
„— Akkor másképp volt... volt, de vége van.
Ne tudd te meg, mily kínos volt, nehéz,
a te jövőd már biztos, gondtalan...”*

*Jövője biztos. Mégis, nézz körül,
ezer barát közt ellen is lapul.
Ha köztünk rést, hibát talál, örül,
reménykedik, hogy visszatér a múlt.
S ott túl a réten durva csorda kész,
hogy összezúzza drága terveink...
Ne tudja meg, hogy kínos volt, nehéz?
Hagyja, hogy gúzsba kössenek megint?*

*Hadd tudja meg, hogy apja mélyben élt,
honnán nehéz az út a hegyre föl.
Szeresse azt, ki védi életét,
s utálja meg, ki életére tör.
— Mert tettekéss és harcos nem lehet,
kit gyűlölet parázsa nem hevít.
Ne kényeztesd, — acélozd gyermeked,
hogy hozzánk tudja mérni lépteit.*

Új Rezső

A VASÚT

Már a nagyapám vasutas volt.
— Kalauz volt a nagyapám. —
Azt mondta, ez a hivatása,
s ezt a hivatást hagyja rám.

„— A vasút komoly dolog, mondta,
ez, ami hordja szerteszét
az árut és a tenger embert,
— és a népeket közelebb.

Kis onokám, a sínek hozzák...”
— Így beszélt, kezét téve rám.
— Egyszer leesett menetközben,
s a sínen halt meg nagyapám.

Apám került a nyomdokába.
Szolgált a MÁV-nak pontosan.
Nem volt királyi fizetése,
robotos volt, mint oly sokan.

Sietve sodort cigarettát,
a levest forrón nyelte le.
„— Vasutas sosem késhet” — mondta.
Még a halált sem késte le.

Huszonöt évi hű robotban
lassan felélte tüdejét.
Halálos ágyán lázas ujjal
dobolta váltók ütemét...

— Öcsém lépett apám nyomába.
Ellátta dolgát éjt, mint nap.
Gyors és személy sohasem késtek.
— Csak ő lett egyre sápadtabb.

Az utcsok nem érdekelték,
ha az „Orient” ott megállt.
Személyvonatnak, szürke népnek
feszes vigyázban szalutált!

Így őrizték nagyapák, apák
és fiaik a vasutat.
Szürke évek szénporral, füsttel
cserzették vénné arcukat...

Aztán? Háború... Romok, roncsok,
égnekmeredő, torz sínek.
Aztán? — Építés! Szabad erő!
Egy új országot épített!

— És most, mikor elnémult ágyúk
úsító torka még meleg,
új vonatok, új acélsínen
zengik a munka-éneket!...

Új élet ez! Más, mint a múlt volt.
A vörös zászló int; „mehet!”
Vonat fut át az állomáson,
s az öcsém büszkén tiszteleg!

Louis Fürnberg

MARX

Évszázadok kopogtattak koldusként
az élet kapuján.
Garasokkal kifizetve, csüggedten,
összekulcsolt kézzel vonultak
emberöltőkön át.
Éjjel hontalan folyók,
hídpillérei mögött kuporogtak:
a kihalt városok piszkos söpredéke,
megalázott koldusfajzata.
Jaj volt a hajléktalanoknak;
ha megeredt az eső:
Nyomorukban együtt rohadtak
a szalmával, amelyen feküdtek.

*De az ajtók mögött ... vajjon mi volt
azok mögött?
És a tetők felett? ... Csak eső
zuhogott,
csak szél süvített?*

*S megszületett az ember, aki előtt hatalmas
méreteiben kibontakozott a teremtés története.
A magányos olvasó, mint a bűvár, félelem nélkül
szállt alá a mélységekbe, kezében dobogó szívével —
lépésről-lépésre haladt előre,
mindig a dolgok eredetét kutatva.
Farkasszemet nézett a szörnyekkel
és kristálytisza agyában egyetlen gondolat élt:
megváltoztatni a világot.*

*Ó, mily roppant vállalkozás! Kövesd
a magárahagyott úttörőt
töprengéssel töltött nappalaiba
és a gondolkodás álmatlan éjszakáiba —
napsütés nem cirógatta és messze voltak
a csillagok. Rohanó felhővel társalgott csak,
meg a fájdalom évszakaival —
ezek meghitt barátai gyermekora óta,
(s bár feje őszbe csavarodik,
örök, hűséges kísérői.)*

*Harc a fájdalom, harc a butaság ellen!
A mélységeknek e szívéig józan
vándora ismerte a felfedezés izgalmas
kalandjának nagyszerű mámorát.
Nem botorkált, mint alvajáró az új,
ismeretlen utakon, amelyeknek
ő adott nevet. Kövesd a férfit,
aki sohasem szédült le a mélybe
és nem tűnt el a fellegek között.
Járása nem volt a holdkóros öntudatlan lépte,
jövetelére csodák riadtak,
s szemének látnoki tekintete
halálra sebezte a titkot.*

Mikor járt ember lába ilyen magabiztosan a földön?

BOLDOG BALÁZS fordítása

Varjak lakomáján

A faluban a főutcán áll Varjú Károly háza. Hat ablak nyílik az utcáfrontra. Ezek épen az ártézikútra néznek. Balra, kissé odébb a templom, azon túl fuldokló akácok, a hősök szobra, a szovjet hősök emlékműve meg a községháza.

Bent az udvarban istálló, kocsiszín, pajta, félszer, góré, amolyan benti kisudvar.

Itt él Varjú Károly harmadmagával. A feleségén kívül még az öreg Julis, özvegyasszony. Ez viseli gondjukat. Úgyes, sokát próbált asszony, főz, mos, takarít, disznókat, tyúkokat, kacsákat, libákat nevel, még be is fog vagy kifog, ha a gazda az egyesén kinéz a tanyára. Az udvarban — közvetlenül a tornác előtt — sívár kis kertecske, néhány rózsató, tujabokor. Ennek is Julis a gondviselője. Mert az asszony ritkán néz ki a konyhába vagy az udvarra. Beteges, a csúz bántja, botra támaszkodik, de a legszívesebben bentmarad. Sárga, sírba-hajló öregasszony, aki irigye mindennek, ami fiatal, szép, erős és egészséges.

De esztendő óta van még egy tagja a családnak, az asszonylányuk, Jászfalvi Bódog felesége. Ez a Jászfalvi Bódog járásbírói tisztségviselő volt, de önnét kidobták simán még 45 nyarán. Ráfért. Népnyúzó volt, jól ismerte mindenki. Akkor volt ellene a népharag, hogy egy szép napon futva kellett hazajönnie apósa házába a szomszédos járásszékhelyről. Varjú Károly elővette a vadászfegyverét, rátöltött, felduzzasztotta a nyakát, s úgy járt-kelt a házban, hogy aki aztán ide beteszi azt a csiszlik lábát, annak az alfelibe beleereszt egyet. No, erre a hősiességre nem került sor, mert a nép okos, és nem szalad bele egyszeriben az ostobaságba. Jászfalvi Bódogot elzavarták, a többi a törvény dolga; az meg le is ültette őt három kis esztendőre jogérvényesen. Így a kétszövű vadászfegyver visszakerült a szögre, illetve innen egy, a németek által Bódognál felejtett pisztollyal együtt a tanyai trágyagödörbe egy gumipelenkában (jókorá gyerek feneke alól húzhatták ki); mert időközben baj lett a vadászengedéllyel is.

A menyecske akkor még nem jött haza, őt nem bántotta a nép — majd megveri az isten! De amióta kiszabadult az ura, s itt-ott alkalmi munkát (vagy alkalmi csavargást) vállalt, meggondolta magát, s öreg szülei mellett újra leányéletre adta a fejét.

Az elmúlt nyáron Jászfalvi például a Dunántúlon dolgozott, de hamarosan kidobták, mert lázította a munkásokat. Ahogy hazajött, épen akkor temették Varjú Károly tanyásának a feleségét. Mert Savanya Ferenc bácsi felesége megbetegedett és szép csendesen meghalt. A temetést Varjú Károly rendezte — tüntetett vele —, erre még Varjúné is elment — ketten vezették —, és itthon volt a halott fia is.

Ez az ifjabb Savanya Ferenc negyvenötig ugyancsak a tanyán dolgozott az apja mellett. De akkor felhúzta az orrát, s Pestre ment a gyárba. Sokat piszkálta azóta az apját, mondván, miért marad a kulák lábkapcsája. Mondják, el is akarta vinni a városra, de öreg Savanya Ferenc elmúlt hatvanöt, az ereje is egyre fogyóban, nem állt kötélnek.

— Hagyd el, fiam. Ami még nekem hátra van, azt kitöltöm ennél a Varjúnál. Enrajtam már csak a kapaföld segít...

Ahogy Varjú Károly a temetésen meglátta az egyenruhás ifjabb Savanya Ferencet, feljebb ugrott bozontos szemöldöke: No, mégis csak igaz, hogy tiszt lesz az a koszos...

Amikor behantolták, Varjú Károly olyanféle mozdulatot tett, mintha lépni akarna egyet a család felé, de ifjabb Savanya Ferenc gögösen felrántotta a fejét és sarkonfordult.

Varjú Károlyt orron ütötte ez a viselkedés. Ki ez, hogy elfelejti, az ő tanyáján nőtt fel? Az ő kenyerin!

— Az apád bűdös kódis szentjit! — ropogtatta a foga között Varjú Károly még otthon a háznál is. — Majd jössz te még koldulni énhozzám, amikor megint felsüt a mi napunk! Jössz!... — Meg is szédült egy kicsit a dühtől, ahogy mostanában egyre gyakrabban. Maholnap már inni sem mer, annyi a vére, ahogy az orvos mondja. Pedig az apja nyolcvan esztendő volt, s még az utolsó éveiben is beszédte a maga literjét, mégse panaszkodott szédülésre. Igaz, a maga ura volt, nem szólt bele az életébe mindenféle jött-ment, őt még védte haláláig a magyar királyi törvény. Akkor még annyi cselédet fogadhatott, amennyit akart, s szabad egyezség döntötte el a cseléd sorsát, nem rájuk-erőszakolt kollektív szerződés vagy mi a fene. Ha meg pimasz volt, feleselt, lesántított lovat, tehenet, kerülte a munkát vagy lopott, elzavarta, s kész.

* * *

Ez a tavasz úgy bomlott ki egyik napról a másikra, mint a gyereklányból a feszlő leánybimbó. A fák idő előtt nászba öltöztek, illatok felhői húzták el a mélyedések fölött, s megrészegítették az embert s az állatot.

Varjú Károly pénteken megjelent a tanyán. Senkit sem talált, csak a vénasszonyt, aki az emberekre főzött, mióta Savanya feleségét betették a földbe. Aszott vénség volt, derékban erősen meghajlott, de amúgy még elvégezte, amit kellett.

— Hol vannak?

— A Paprétje mellett vetik a kukoricát.

— Ja, persze!... — S ment ki utánuk.

— Na, megy? — kiáltotta még a kocsiról, de aztán leszállott, s odament hozzájuk.

— Megy ez, instálom, megy. Olyan a föld, mint a vajaskenyér.

— Na csak csináljátok. Estére meglegyen mind a két hold.

Savanya elszörnyedt.

— Ez-e? Holnap estére.

— Bolond vagy te, Savanya.

— Én-e? Lehet... De ez meg nem lesz ma, ha belegebedünk se.

— Na, én meg olyan cselédembert nem láttam, aki belegebedt volna a munkába.

Savanya furcsán nézett fel erre a szóra, de szava nem volt. Lehajtott a fejét, egy kicsit mintha meg is csóválta volna, s folytatta a munkát. De a kocsis, az vadul forgó szemet vetett a gazdára; vér csillogott ebben a tekintetben. Szerencsére Varjú Károly nem vette észre. Jobb is. Úgyis azt mondják neki erről a kocsiról, hogy lázadozó. Egyszer már közel állott hozzá, még a télén, hogy elzavarja, de aztán uralkodott magán. Nem nagyon lehet ezekkel legénykedni. Ha elzavarja, rendőrrel kényszerítik vissza a nyakára. Mekkora fordult a világ! Azelőtt, ha megszökött, ő hozatta vissza csendőrrrel. De még az is kérdés, kap-e helyette. Megy ez, mint a bolond valahány a város felé. Egyszer el is megy, s megnézi, mi van hát ott, hogy úgy nyei el az embert, mint az éhes szája a töltőtpaprikát.

Újra Savanyához fordult.

— Vasárnap ebédután bejössz a faluba a házhoz. Az ünneplőt veszed föl, a fehér inget hozzá.

Az öreg tanyás bámulva nézett föl. Ez meg már mi? Ünneplőben? A gazda házához? Vasárnap délután? Mit akarnak vele?

— Ne bámulj úgy. Majd ott. Ott aztán lehet...

Azzal fordult, s föl a kocsira. Elnézett még a Baktó felé is, és csak késő délután ért vissza a faluba.

A két ügyvéd meg a veje másnap az esti vonattal érkezett.

* * *

A középső szobában, az ebédlőben terítették a vacsorához.

Elsőnek Szabó András érkezett a feleségével. Ez a Szabó András Varjúné öccse volt, szikár, csontos, magas, gyomorhajos ember. Nem öreg, még ötvenen alul, de nagyon nemszeretem ember. Az élet se úgy sikerült neki, ahogy szeretne volna. A testvérei mind jól megtollasodtak, tízholdakat szereztek ahhoz, ami az apjuktól maradt rájuk; volt köztük olyan, mint például a János, aki a Bugyi-lányt vette el, hogy csaknem hatvan holdja terem. Egy másik meg a kereskedésre adta magát, gabonával, állattal, mindennel. Bévágott annak, amihez kezdett, csak kinyújtotta a kezét, hullott bele a pénz. De Szabó Andráséknak minden kis holdért keményen meg kell dolgozniuk. Most sincs többjük húsz holdnál. Le is nézik őket a módosabb rokonok. Egyszer hallgatott a bátyjára, aki elvitte a vásárra, s ott minden pénzén állatot vett vele, rossz csikókat, tinókat. A tavaszi vásár volt ez, úgy emlékszik rá, mintha ma lett volna. Mindenét pénzzé tette, amit csak tehetett. Olyan csordával ballágtak haza, hogy mindenki megáridálta őket. De aztán beütött a rossz nyavalya. Vész söpörte el az állatok nagyrészét azon a nyáron, s ők ott maradtak a nagy sopánkodásukkal. Négy esztendő is beletelt, mire kiheverték ezt a ballépést... Szabó András szárazkedvű ember volt, gyerektelen. Maga se tudta az utolsó esztendőkből, hogy hova is tartozik hát. A kódisokhoz vagy a nagygazdákhoz? Az előbbieket lenézte, emezek meg őrajta néztek keresztül. Tavaly, 49-ben hívták be a szövetkezetbe, amikor a kódisok megcsinálták. Dehát hogyan ment volna? Épen varjú sógor mondta neki, amikor tanácsot kért tőle: Hát ha elment, az eszed, csak lépj be! Add oda a húsz holdadat a Bagi Boldiék ötlemege meg a Szabari Balázs négyje mellé!... Ma már látja, hogy akkor kár volt Varjútól tanácsot kérnie; a Bagi meg a Szabari egyenesben van, mert a Táncsics-csoport erős, így mondja mindenki. Ide se nagyon járt, a nénjéék házába. Lenézte őt Varjú, s ezt minden alkalommal éreztette is. Meglepte hát ez a meghívás, amely úgy szólt, hogy: Gyertek már el hozzánk, pesti urak is lesznek meg még egy pár jó emberünk. Vacsorára... De hogy minő alkalomból, azt nem tudta meg. Na mindegy, majd megtudja ott.

— Isten hozott benneteket! — fogadta őket Varjúné, akinek erre a napra még a csúza is kiállt, de az arca feltűnően sápadt volt, a szemealja meg tászkás, vöröses, mintha egész nap sírt volna.

— Kerüljetek beljebb — invitálta őket ritka szíves szóval a ház ura is. Mert Varjú Károly olyan eleven volt ezen a napon, hogy senki se foghatta rá a hatvannégy évet. Tréfás kedvében volt, ragyogott az arca a boldogságtól.

— Sógor, hallod — óvatoskodott Szabó András —, csak nem kétszer ültök tik az ezüstlakodalmatokat?

— Azt hát nem.

— Vagy talán az aranyat?

— Eredj, bolond! Ötvenet? Hát csecsszopó koromban nősültem, te?

— Hát akkor nem tudom, mire ez a nagy nap. Mert ahogy látom — s a szomszéd szoba dúsan terített asztalára mutatott —, nem csak mink leszünk itt máma.

— Hát nem. A többit majd meglátjátok. — És titokzatosan mosolygott, nagy szeme kajánul villogott. Hatalmas markában szinte elveszett a pálinkás üveg. — Tudom, sógor, te nem vagy asszonyzsjájú, ez az erősebb a te szádize. Az enyém is. Amazt hagyjuk meg az asszonyoknak. — Töltött és ittak. Már nem először. Szabó András ritkán élt itallal, éhomra is volt, a harmadik már nem a hasába, hanem a fejébe ment.

Közben megjött valahonnan Jászfalvi Bódog meg a két városi úr. Jászfalvi furcsa figura volt. Még negyvenen alul valamivel, de jóval öregebbet mutatott. Keskeny, hosszú feje volt, erősen kopaszodott, a füle elállt. Rettegetően szeretett beszélni. Ha valakit megfoghatott, azt úgy megmarkolta, mint a pók az áldozatát, s ember legyen, aki el tudott tőle szabadulni. Most a pesti ügyvédre vetette rá magát, az államelméletet magyarázta, nyilván már az utcán megkezdte valahol. Félrevonta a pestit, és megindította a szólavínát.

Varjú Károly rövid időre eltűnt az ügyvédjével. Bementek a harmadik szobába. Ahogy a megterített ebédlőn áthaladtak, az ügyvéd szemöldöke magasra ugrott. Alig féléve ismeri ezt a kulákot, de azt hitte, teljesen. Ezüstevő-eszköz, herendi porcellán? Az apádat! S gondolatban nyomban megemelte ötszázszal a tiszteltdíját. Egyébként a dolog menni fog, az biztos. A pesti kolléga nemcsak megbízható, hanem körmönfont és körültekintő ember is. Ha egyszer ez valamire igent mond, abban hiba nem lehet. Igaz, hogy a veszély fennáll mindenképen, de manapság nincsen ügy életveszély nélkül. Viszont dolgozni kell, és élni is kell. Ha egyszer a pesti kolléga a kezét adta rá, akkor ők ketten megoldják a Varjú gazda nagy baját. Meg bizony.

— Szóval... hogy is állunk, doktor úr?

— Minden a legjobb úton, Varjú uram. A tanácsos úr szerint — így hívta a pesti ügyvédet a nagyobb nyomaték kedvéért; vakulj paraszt, ez volt a szavajárása; mert neki egy volt, szegényparaszt, középparaszt, zsírosparaszt; paraszt, aztán paraszt, ha fizet, kliens, ha nem, isten áldja — ... mondom, a tanácsos úr szerint olyan biztos a dolog, mint ahogy őt doktor Fenyvesy Tibornak hívják. Csak, persze, bele kell feküdnünk.

— Értem...

— Nem adok neki három hetet, a kezében lesz az írás.

Helyes. Szóval... minél előbb, annál jobb...

Szívarral kínálta az ügyvédet.

— Köszönöm, evés előtt nem.

— Na, menjünk is, sürgessük meg a vacsorát. Tudja, doktor úr, én úgy vagyok, mentül többet iszok, antul többet eszek. Mivel inni meg igencsak szeretek, jöjjön, igyunk még egy kupicával.

Közben megszaporodtak. Bejött a konyhából Mariska, aki az öreg Julis néniék körmére nézett a konyhában. Julis mellett volt ez estére egy segítség is, az unokahúga, Katica, gyönyörűséges kis gyereklány. Alig volt tizenhat, de mint a valódi rózsza.

A társaságot a Kohner-birtok volt intézője, Sas Lajos tartotta szóval, híres ivó, szoknyavadász agglegény. Hogy miből él hat éve, azt talán még ő maga sem tudná megmondani. De olyan elegáns most is, akár a régi úri világban. Épen arról tartott szakszerű magyarázatot, hogy a töltöttkáposztának miféle elkészítési módjai vannak, s ezek közül a legjobb kétségtől az, amelyiket az ő egykori házvezetőnője, a Lujza, Mándoki Lujza szokta készíteni. Az egykori házvezetőnő nevének említésére összekacsintott Jászfalvi Bódoggal, amiből az is következett, hogy Bódog ismerhette a szóbanforgó nőszemélyt. Aztán — ki tudja, hányadszor — azt is hozzátette, hogy életében egyetlen rendes, szorgalmas házvezetőnője volt, ez a Lujza, de az is hűtlen perszona, mert 45 nyarán úgy itthagya őt, hogy még köszönni is elfelejtett. Azóta „átképezte” magát tanítónőnek. Úgy kell neki! Még megérjük, hogy idehelyezteti magát, s a mi gyermekeinket okítja! A Lujzika!...

Amint így a társalgás Lujzika személye miatt épen drámai fordulatot vett volna, belépett az utolsó vendég is, akit vártak, a plébános úr. Gyönyörű szál ember volt, pirosposzgás az arca, hófehér a haja. Csak a szemét szokta időnkint összehúzni, s olyankor ez a jóságos arc valami különös módon elsötétült. Ilyenkor megijedtek tőle még közeli ismerősei is.

— Áldás — békesség, a ház lakóira! — köszönt az ajtóban. Aztán sorba kezelt, két kézzel is, így szokta azokkal, akiket nagyon szeretett. Mindenkihez volt egy-két szava. Különösen Bódognál és Mariskánál időzött el ezúttal. — Na, itthon vagyunk, itthon vagyunk, kis menyecske?... Hát hogy s mint, fiam? Türelem, kedveseim, majd csak jön magukra is jobb idő. Bízunk a jóisten kegyelmében és barátainkban. Mert vannak. — Közelhajolt, mert a két városi ember idegen volt számára, és halkán hozzátette — Vannak még barátai ennek a sokat szenvedett szegény magyar népnek...

Még ittak egy kupicácskával, a nők már nem, nekik elég, azután átmentek az ebédlőbe.

Ahogy az asztalhoz ültek, Varjú Károly hirtelen felkapta a fejét.

— A teremfáját! — mörögta —. A legjobb mulatságról meg csaknem megfeledkeztem! — Azután hangosan hozzátette. — Egy vendégünk még hiányzik. Itt a helye mellettem, a bal kezem felől. Megyek is érte. — És kiment.

Nem mindenki figyelte ezt a kis jelenetet, némelyek már azzal voltak elfoglalva, hogy a gőzölgő tálból melyik húsgombócot fogják ki a tányérjukra. A kis Katica hordta be az ételt, kicsit ügyetlen volt, nem sokszor próbálta, de nagyon igyekezett, az látszott rajta; demeg a fiatalos báj és kedvesség feledtette, ha néha nem úgy járt is a keze, ahogy kellett volna. Sas Lajos szemét nyomban előntötte a vér, amikor először tűnt fel a szobában dús, göndör, szőke haja, gömbölyű karja, formás penderi alakja. Fütttyentett egyet befelé. Az apátokat, ez aztán a falat! Izgett-mozgott a széken, és lopva figyelemmel kísértte a leány minden mozdulatát. Az arca, a szája olyan kíváncsi, mint az érett barack. Hát igen, Sas Lajos ebbe még beleharapna, mert ő az érett barackot módfelett szereti.

A gazda végigbotorkált a folyosón a konyha felé. Csak a fordulónál égett egy pislákoló kis konyhai lámpa, s így félhomály volt. A folyosó konyha felőli részén, a forduló után nem cementlap, hanem csak téglá volt lerakva, eléggé kikopott is. Ettől, vagy mitől, de a lába mintha megbillent volna, hirtelen lódult egyet, néhányat gyorsan tipegve előrelépdelt, majd vállával nekidőlt az egyik oszlopnak. Mi van vele? Szédül? Demeg a gyomra is okvetetlenkedik. Hányhatnékja van. Pár másodperc múlva összeszedte magát, s ment tovább. A konyhában gyorsan vizet kért. Mohón és fenéig itta, s ettől egyszerre jól lett.

Meglátta Savanya Ferencet, aki még kora délután bejött, beült a konyhába, s várt a sorára. Julisék csodálkoztak az öregén, ők sem értették, minek rendelte be a gazda éppen ma. Meg ilyen ünneplősen.

— Ő mondta, te. Pénteken. Még azt is, hogy a fehér ingben...

— Tán a csontot rágatják le magával, Feri bácsi — ugratta Julis.

— Velem? A csontot?

— Hát. Tudja, hogy agyon kellett lövetni a Szultánt, mert vén volt, meg akart veszni. Maga meg nagy kutya volt világéletében. Most is jó lesz csontot rágni.

— Nincs énnékem ahhoz fogam, halljátok-e. Sose is volt.

Persze, hogy nem komolyan értették. Dehát ilyen nagy napon — aminek okát ugyan senki sem tudta, csak éppen sugdolódtak róla — igyekszik az ember mosolyogni, ha tud. Mert Savanya Ferencről mindenki tudta a faluban, hogy akár fát is lehetne vágni a hátán. (Varjú Károly nem volt szégyenlős, vágott is, ha úgy hozta a sora.)

— Te jössz velem!

Savanya alázatosan állott előtte. A kutya alázatával. A kutyaéval, amelyik rúgásokat és asztalról lesöpört falatokat felváltva kapott. Harminc esztendője is elmúlt, amióta ennek a gazdának a kenyerét eszi. Dolgozni csak kell, mert az ember hogyan él meg másként. Sokat próbált ember volt, bekószalta harminc esztendő korára az országot. De a király kösztján még a fél világot is. Az első háborúban valahol muszkaországban légnyomást kapott egy srappeltől, rest is maradt a balfüle. Lassan géppé vált. Megkapta a parancsokat, s gondolkodás nélkül teljesítette. Az meg, hogy harminc esztendőn át ugyanaz a hang parancsol, talán még könnyebb is a szegény embernek. Nem kell mindig új meg új bogarakat megszokni, újféle szidalmakat eltűrni; ezét már úgy ismeri az ember, akár a természetét: előre tudja a másnapi esőt. Hát ez nagy könnyebbség.

Ott állt a duzzadtnyakú vörös ember előtt alázatosan, vállán a hetven esztendővel.

— Igenis, gazduram.

— A kalapot hagyd itt... De azt megmondom, szégyent ne hozz rám, ha már így megtisztellek...

Indultak. Ferenc bácsi még mindig nem értette, mit akarnak vele.

Ahogy beértek a jól kivilágított ebédlőbe, s Varjú mögött belépdelt ő is, a gazda széles mozdulatot tett a karjával, és érces hangon mondotta:

— Uraim! Barátaim!... A mai urak, ezek az elvtársak, meg a tanács-titkár, a Csikós Pali és a többi, azt állítják, hogy én rosszul bánok a néppel. Nahát tudják meg az urak, hogy a Csikós Pali is nálam volt kocsis, én farag-tam belőle embert. Meg itt van ez a Savanya Ferenc. Nézzenek rá: harminc éve a tányásom. Egyszer se mondta, hogy nem tetszik neki valami. — Hirte-len az öreghez fordult. — Igaz, Ferenc?

Az öreg zavarba jött, minden szem őt sütötte, nem állt ő még soha ilyen urak előtt; a megterített asztal, ragyogó arcok, mind fokozták a zavarát. Alig tudta kinyögni:

— Igaz...

Varjú Károly emelt hangon folytatta:

— Dehát a kutyaugatás nem hallatszik az égig. Én sem törődöm vele, de ma azért mégis észbe akartam hozni... Savanya Ferenc öreg cselédem nekem, s a mai napon itt a helye mellettem.

Savanya ijedten próbált tiltakozni. Dehogy ül, hogy ülne ő oda. De csak addig biztatták, amíg le kellett ülnie. A halántékán lüktetett a vér, nem tudta, hogyan fogja az evőeszközt, végülis szétapritotta a gombócot, s kanalazta.

A bor erős volt, nem sok vízzel hígították, hamar a fejükrtek ment. Jász-falvi Bódog már ott tartott, hogy miért nem kell börtön az „ő” államában. Az emberek végre megértik, hogy az egyenlőséget abban kell keresni, hogy mindenki vagyona és képességei arányában részesül az élet javaiban. A lényeges az lesz, hogy erőszakszervre egyáltalán nem lesz szükség, mert mindenki elfogadja a fölötteálló hatalmát, s eszébe sem jut többé forradalmat csinálni. Mert az igazi forradalom a lelkek forradalma lesz. Olyan belső átalakuláson megy keresztül az ember, „mint olyan”, hogy gyökerében másként viszonyul egymáshoz, mint eddig. A kontinenset gazdasági egységek alapján területekre osztják, az azokon belüli lakosság tökéletes munkamegosztással kiegyensúlyozott életet él; az egyes gazdasági egységek, mondjuk — régi szóval — államok, pedig nem törődnek egymással, mert hiszen területeik kialakítása olyan szempontok szerint következett be, ami eleve kizártta teszi, hogy egymás között nézeteltérések, súrlódások támadnának.

A két ügyvéd egymásra nézett és mosolygott.

A töltöttkáposzta után különben malacpörköltet ettek, azután ládában nevelt idei csirkét. Újság a hasunkba! — kiáltották többen is pirosuló és zsírtól fényes arccal.

A plébános úr épen egy csirkecombról rágt a húst, s bár erősen el volt foglalva az evéssel, nem állhatta meg, hogy emelt hangon bele ne vágjon Jászfalvi Bódog szenvedélyes előadásába:

— Na-na, fiam! Valamiről megfeledkezik. És az Egyház szerepe? Csodálatos, hogy mostanában minden oldalon feledékenyek az emberek. Gondolja meg először is, magát nem az Egyház nevelte ilyen becsületes emberré? A mi Egyházunk! Mutasson még egy testületet, amely így befonja karjával a világot! Ilyen erőset!

Savanya Ferenc merőn nézte a fehérarcú szép öregembert. Régóta nem látta, még régebben hallotta a szavát, mert bizony nem tudná megmondani, mikor járt templomban, de ahogy emlékszik, mindig ilyen hangon beszélt ez a Szikora Vince. Meg ezt is mondta. Ugyanezt. Nyugodtan figyelte, mert ő már rég befejezte a vacsoráját, a csirkéhez hozzá sem nyúlt. Nem szokott ekkora evéshez. Annál mohóbban falt mellette Varjú Károly. Még a zsír is csüngött a bajszára, a pörkölt piros zsírja.

— Mert, édeseim, államelméletet hallottam és olvastam én már eleget, de nekem az a mélységes hitem és meggyőződés, hogy aki az istent kifejezi a számításból, azt a jóisten is kifejezi a magából. Ezért hát, fiam, a maga elmélete is sántít. Nézze, ne menjünk tovább, csak nézzünk körül. Szent meggyőződés, hogy az istent nem lehet kiharcolni az emberek szívéből. — Felemelte a hangját, bal kezében a combcsont, a jobbal pedig nagyobb nyomaték kedvéért ráütött az asztalra. A bor erős volt, és dolgozni kezdett az ő fejében is. Csak akkor eszmélt, amikor a pohár összekoccant a tányérral. — Bocsánat! — tette hozzá vörös arccal.

Aztán összecsendültek a poharak. Szélesen hullámozott a jókedv.

Csak Varjú mellében feszengett szorongás. Mélyeket kellett lélekzenie. Érezte, minden perccel közeledik az ő ideje. Fel kell állnia, s be kell jelentenie a nagy hírt. Most épen a pesti ügyvéd beszélt. A szavait már csak úgy hallotta, mintha vastag vattán át jutnának füléhez. Arról beszélt, hogy a mai világ bizony sok kellemetlen meglepetéssel szolgál minden önálló egyszemélyes, kereskedő vagy például ügyvéd számára. Őt is „le fogják építeni”, már a nyomában járnak, egy szép napon megkapja az írást; s mehet ki az irodájából...

Varjú agyát ez az utolsó mondat igen elevenen ütötte meg. Mehet ki az irodájából... Ő is mehet ki a földjéből? A leánya — amióta újra a nyakukon él — nagy unalmában elolvastatott néhány divatos könyvet. Olyat is, amit orosz írt. Az egyik szemmeláthatóan felizgatta, s neki is olvasott fel belőle részleteket még a télen. Az orosz gazdák elpusztításáról is szó esett a könyvben. Akkor megborzongott, és gondolkodni kezdett. Éjjeleket forgolódott át — pedig eddig nem panaszkodhatott, jó alvó volt —, s elgondolta, mi lenne, ha csapatostul ideállítanának a portájára, hogy: most aztán ki innen! Ki a házadból! S neki lenne-e kihez fordulnia? A törvény is ezeket védi. És ezek sokan vannak. A koldusok, az irigyek, a naplopók mindig is sokan voltak. A Csikós Pali vezetné őket, de ott lenne köztük a sógora is, az a Szíjjas Antal, meg a fiatalabbik Savanya Ferenc, az, akiből — állítólag — tiszt lesz. Az is köztük lesz, mert attól jó nem telhet ki az ő irányában, azt látta abból is, ahogy az anyja sírjánál ránézett. Ideállítanának, s nekik menniök kellene. Egy kocsi fül két ruhát, két inget, lábravalót, két csizmát, ágyneműt, miegymást, s neki. És mi lesz azután? Mert ezektől aztán ne várjon emberfia irgalmat. Látott ő már egyetmást.

Ejjelenként végigjárta egy szál gyertyával a nagy házat. Minden zugot jól ismert, mindennek tudta a helyét, itt negyven éve el nem mozdítottak talán még egy asztalt vagy ágyat sem.

Azután ügyvédet keresett, és megindította a nagy lépést. Mennyi napot átvitatkozott a feleségével, amíg az végre megértette s beleegyezett. Rajta kívül senki sem tudott a dologról, még a lánya meg a veje sem.

Most hát előáll, és elmondja. Elmondja szépen sorjában, aki akarja s tudja, megérti, aki nem, hát nem.

A férfiak már dohányoztak. A kis Katica szedte le a tányérokát, amelyeken nagy halomban állottak a gyenge csirkecsontok. Ahogy Sas Lajos elől szedte el a tányért, érezte, hogy az intező úr hozzádörgölődzik a térdéhez. A fiatal lány furcsán bámult a bamba férfiarcba. Undorral lépett odébb, s ment ki a tányérokka, hogy hozza a süteményt.

Varjú Károly meg az ügyvédjével sügött pár szót, aztán töltött a poharába meg a Savanya Ferencébe, hiába tiltakozott az öreg, hogy csak csínján, nem szokta ő, megárt, máris tele a feje, tán fel se tudna állni.

— Ugyan öreg! Ha már megetted a pörköltet, idd meg rá a bort is, na! — fordult hozzá Varjú Károly, s összeütötte a poharakat. Kiitta a vizespohár bort egyhajtókára, s visszazuhant a székbe. Pár pillanatig nem látott és nem hallott. Mi a fene lesz már vele? Meghalni azt nem szeretne.

De a következő pillanatban már újra talpon volt. Katica közben nagy tálcákon süteményt hozott be. Rákiáltott:

— Menj ki innen!

Mindenki felkapta a fejét. A leány arcába belefutott a vér, megfordult és kiestett. Csönd volt. Az asztal fölött füstfelhő keringett.

— Halljuk! Halljuk! — indítványozta Sas Lajos. Néhányan átvették az indítványt. — Halljuk!

Szabó András ránézett a sógorára és megrettent: sose látta ilyen sápadtnak. Ugyanezt állapította meg magában az öreg Savanya Ferenc is, és neki az is feltűnt, hogy a gazda balkeze reszket és meg-megrándul.

— Barátaim! ... Én harminchat esztendővel ezelőtt pontosan ugyanezen a napon esküdtem az oltár előtt örök hűséget a mellettem ülő Szabó Rozáliának. Megesküdünk, hogy jóban-rosszban összetartunk. Hogy egymást soha el nem hagyjuk. Barátaim — a hangja egyszerre megcsuklott, s alig tudta folytatni —, én most mégis megszegem az eskümet. Főtisztelendő úr, maga esketett bennünket, hallgassa meg, amit mondani akarok. Szabó Rozália — itt megfogta az asszony karját — meg én elválunk egymástól!

Ahogy elhangzott a súlyos mondat, mindenki mozgolódni és tekingetni kezdett. Bolond ez a Varjú Károly, vagy részeg? Csak a két ügyvéd ült nyugodtan a helyén.

Először a lánya ocsúdott fel. Odalépett.

— De édesapám!... Mi lesz akkor mivelünk?!

— Tiveletek?! Hát tik kérdeztétek eddig, hogy mi lesz énvelem? Hazajöttél, mert itt még a lábad is tejben áztathatód.

— De hiszen az én uramat kidobták!...

Jászfalvi Bódog felállt, és indulatos hangon szólt az apósa felé:

— Már régen állásban volnék újra, ha nem kulák volna az apósom!

Varjú Károly meredten nézett az egyszázból emberre. Minden vére az agyára futott. Felbődült, mint a bika a mezőn:

— Mi?!... Még te vádolsz engem?! Te... te nyilas kukac!

— Miket beszél?!

— Miket?!... Hát tudd meg, a két ügyvéd azért van itt, hogy mindent kicsináljon. Szétmegyünk, szétvisszük a földet! Ne sírj, nem lesz kuláklány a feleséged! S viheted innét akár holnap is, de mihamarabb.

Most az általános megrökönyödést a pap szava próbálta áttörni. Mondta is, de bizony nem lehetett érteni. Az egész lárma fölött egyetlen biztos pont, egyetlen támaszték volt csupán, Varjú Károly hangja. Töltött, ivott és folytatta.

— Én... én számot vettem az életemmel. Ha kell, akár most meghalok, de a földet oda nem adom senki jött-mentnek! Sem a kommunistáknak!... Szabó Rozália meguntta mellettem az életét — a szája most torz fintorra húzódott; nevetni akart, de undorító lett az arca —, elválík. Viszi a felét. Jogos. Mi marad nekem? Nem sok. Középparaszt leszek, az anyja keserves teremtésit! — Most váratlanul Savanya Ferenchez fordult. — Ezek se rágják többé a fülem. Mehetsz ki a tanyából, Savanya Ferenc, mehetsz ahova tetszik! Érted? Mehetsz!...

Sas Lajos megijedt ettől a hangtól, akár a többiek is. Nem, ő nem akar rendőrökkel találkozni. Nem, köszöni szépen, inkább meglép innen. Be van rugva ez a bolond Varjú, s most esztévesztetten ordítózik. Még összecsiszítja a fél falut, s rájaksütik, hogy tort rendeztek a reakciók. Na igen, a pálinka, a vacsora, a bor finom volt, de a folytatásából nem kér. Inkább meglép, amíg egészen meg nem vadul ez a bolond paraszt. Alighanem többnek megfordultak a fejében hasonló gondolatok, mert az asztalnál ülők fészkelődni kezdtek. De ereje egynek se volt rá, hogy felálljon. Először a pap, majd a felesége próbált Varjú felé csillapítóan közbelépni, de siker nélkül. A zaj nem csillapult, és Sas Lajos úgy hagyta el a szobát, hogy észre sem vette senki.

Ahogy felállt, furcsa kóválygás forgatta a fejét. Hát elég régen nem volt becsipve, de ahogy emlékszik, ilyen különös állapotban még egyszer sem volt. A bal fülét mintha valaki hátrafelé lefelé csavarta volna, s ezzel az egész feje balra sergett. A teremfáját, még kiröhögik, ha pörögni kezd. Métélyes birka lett, vagy mi a fene?

Hát gyorsan lépdelt az ajtó felé. Még hallotta a nevét, mintha valaki utánakiáltott volna. Odakint már az előszobában jó friss levegő csapta meg az arcát.

Kilépett a folyosóra. Holdvilágos éjtszaka volt. Odabent kiizzadt, s itt a metsző hűvös befurakodott a kabátja alá, s még az inge réseit is megkereste. Erősen tántorgott.

A Katica! Az érett barack! Ez ugrott hirtelen az eszébe. S kereste szájában a régi barackok és régi csókok ízét, még csücsörített is hozzá. De nem találta, csak a töltöttkáposzta böffent föl a rárakott malacpörkölt és rántott-csirka alól.

Most megkeresi.

A konyha felé botorkált. Na, szerencséje van. Katica egy tortástálat szorongatva közeledett.

— Megállj csak, kedvesem! — állta el az útját a félhomályban —, én szeretem az édességet... — És megfogta a leány karját.

— Engessen!

— Én aztán nem, ha egyszer megfogtalak!

— Elejtem a tálat!

— Van másik tálja Varjú Károlynak.

— Engessen, ha mondom! Sikítok, ha nem enged!

— Akkor befogom azt a kis szádat, te... te érettbarack!

— Menjen innen!... Julis néném!

— Ne ordíts, te kis féreg! És ne kapálódzz! Úgyis hiába. Akit egyszer Sas Lali befog a hálójába, az bolond, ha rugdalózik.

— Menjen a fenébe! — Katica még egy utolsó erőfeszítést tett, hogy kiszabaduljon Sas Lajos keze közül. Ekkor a tál megbillent, és kiesett a kezéből. A csörömpölésre Julis közeledett a konyha felől, Sas Lajos pedig meghökkent, és egy pillanatra enyhült a marka szorítása. Kis Katica kiszabadult, és mindkét öklével erőteljesen mellbelökte a férfit.

— Részeg disznó! — kiáltotta, és sirva visszazsaladt a konyhába.

Sas Lajos intéző úr a váratlan lökéstől hátralendült, és az egyik sarka beleakadt a kiálló téglába. Teljes hosszában elterült a folyosón. Lassan tápáskodott fölfelé. Az egész érthetetlennek és hihetetlennek tűnt fel előtte. Nem hitte el, hogy őt egy ilyen taknyos gyereklány fellökte. Hogy fellökhette. Hogyan, hát ennyire züllöttünk volna? Hogy csak úgy kezét emelhetnek kódis parasztlányok az urakra? Hát ennyire kinyílt ezeknek a csipájuk? Hát ilyen mélyen rombol itt már az erkölcsi fertő? Hát idáig fajult már a mi drága magyar népünk?

Hirtelen valami nagy-nagy szomorúság és ellágyulás kerítette hatalmába, s ahogy a folyosón visszafelé botorkált, sirni szeretett volna. A keblére ölelni az egész világot, és kisírni magát mégegyszer, utójára.

Sas Lajos undorítóan részeg volt.

Ekkor a folyosón — a felhő alól előlbúvó hold teljes fényében — két ember állott előtte. Most jöhettek kintről. Az egyik furcsa figura. Erősen meghajlott vékony férfi, vagy gyerek is tán még, nagy fejjel, elálló füllel, és a tiszta kékesfehér fényben még serkenő bajusza és nagyon ritkás, de hosszúszőrű szakállja is kivehető volt, amelyet még nem vágott borotva. Az arc bamba volt, és vigyorgott.

— Kezit csókolom! — énekelte Sas Lajos előtt. A hang magas volt és kifejezéstelen.

A másik egy fiatal menyecske volt.

— Jó estét kívánok. Az édesapámat keresem. A Savanya Ferencet. A Varjú Károly tanyását. Azt mondták, idejött.

Sas bambán nézett a szép menyecskére.

— Ide?... Lehet... Tényleg... Itt van, itt. Arra menjen, ott... —
bökött az ajtó felé, s maga is arra akart indulni, de hirtelen fölfordult előtte
a világ és hányni kezdett.

Zsófi undorodva nyitotta meg az ajtót. Maga előtt tolta Józsikát. Az elő-
szobában felöltök lögtak, de ember nem volt. A szemben lévő ajtó felől erős
zaj, kiabálás hallatszott. Erőteljes kopogás után benyitott.

Egy perc is beletelt, mire észrevették. Addig körülnézett. Előtte vagy hár-
man is, háttal állva, ráhajoltak valakire. A nagy asztalon kenyérdarabok, fel-
döntött borospoharak, tányérok, tálak. Mindenki egyfelé nézett, Varjú Károly
felé, akinek a fött ráknál is vörösebb volt az arca, nagy izzadságcseppek
rajta, és az öklével verte az asztalt, hiába csillapították. Melléte, a túlsó ol-
dalon ijedten állt az apja. A szeme tele volt könnyel, mint az ebé, ha igaz-
ságtalanul rugdossák. A nyakát behúzta, talán ezzel akart védekezni a rázü-
duló szózuhatag ellen.

Varjút leánya csillapította:

— De édesapám, csillapodjon!

— Hagyjatok!

— Sógór, az istenért, magadnak ártasz! Értjük mi, amit te mondasz, de
kíméld magad egy kicsit!...

De Varjú Károly nem volt többé ura akarátának. Felállt, kidülesztette
a mellét, táglult szemmel Savanya Ferenc felé nézett, de valahova messze,
a semmibe fúródott ez a tekintet, s ezt ordította:

— Tik öltök meg, tik!... Elpusztítjátok a nemzetfenntartó erőt, a gaz-
dát! Az életünkre esküdtetek! De mink nem tudunk könnyen meghalni! Nem,
a helyünk nem adjuk! Tik pusztultok el előbb, mert élve-halva szolgálak ma-
radtok!... Hiába mesterkednek a kölykeitek, hiába állt át a tied is a vörösök-
höz, mink vagyunk az erősebbek!...

Ekkor valaki észrevette a parasztmenyecskét meg a hibás Józsikát az
ajtóban. A pap odalépett.

— Drága lányom, hogy jössz te ide? Menj el szépen, megy apád is!

De Zsófi lassan megértette, mi folyik itt. Tudta, hogy nem kis dologért
hívhatták be az apját. S magával hozta ezt a nyomorékot, aki úgyszólván a fél
életét nála élte le, mert kiskorától vonzódott hozzá. Most maga elé állította
Józsikát, és az apjához fordult a hirtelen beállott csendben.

— Idesapám, hát maga mit keres itt? Hogy kerül maga ide?

Savanya Ferenc alig hitt a szemének. Ezek idejöttek? És ugyanebben a
pillanatban mintha fel is oldódott volna benne a borzasztó szorongás, nyomás,
ami ennek a szörnyeteg embernek orditozására szinte a földhöz vágta őt. Meg-
indulni még nem volt ereje, de a szája már motyogni kezdett valamit a lánya
felé. Ezt azonban elsöpörte Varjú Károly hangja, aki előtt mintha a földből
pattant volna ide életének nagy szégyene, a Savanya Józsika. Mögötte annak-
idején sokáig összesügtak az emberek emiatt a dolog miatt — bár ha egész-
séges lett volna a gyerek, ezt aligha tették volna —, de úgy tett, mintha nem
hallotta volna meg. Tíz éve is van, hogy nem volt kíváncsi erre a nyomorékra.
Még az anyja temetésén sem nézett feléje. S most hívás nélkül ideteremnek.

— Mit akartok itt?!

Senki sem adott választ neki.

— Nem halljátok?! Mit akartok a házamban?!...

Savanya Zsófi torkát sírás fojtogatta, de összeszedte magát, és halkán, de
érthetően kezdte:

— Varjú Károly, maga szidalmazta az édesapámat. Milyen jupon teszi ezt?
Nézzen rá! A maga földjén ment tönkre ez az ember. Nézze meg a kezét!
Ki van repedve, cserepes és... Mind magáért. Neki köszönheti meg a többi
cselédjének, hogy ilyen szép kőháza van, úri bútorai. Mindent nekik!...

— De kinyílt a szemed, te vadmacska!

— Ki az enyém! És kinyílik mindönké, meglátja!... Azt vágta oda az

apámnak, hogy mi elpusztítjuk magukat? Hát tudja meg, aki úgy beszél melünk, ahogy maga, annak nem is lehet más sorsa!

— Tel!... — indult feléje felemelt ököllel Varjú Károly.

És ekkor lassan megmozdult az öreg Savanya Ferenc, akit egy féléletlen át ez a Varjú csipkedett és nyomorgatott. Megtört szemébe visszatért a fény, és ez a rég nem látható csillogás félelmessé tette a mélyen barázdált paraszti arcot. Az asztalnál ülők megdöbbenek az öreg cseléd láttán. Abba meg mintha erő szállt volna vissza, a Varjú Károly fekete barázdáiba belehullott férfierő, kettőt lépett a dühöngő vadállat felé, s határozott mozdulattal fogta meg jobb-jával az ütésre emelt kezét.

— Megállj, Varjú Károly!...

Varjú nem hitt a szemének s a fülének. Ki ez? Ki áll utat az ő akarátának? Ki szól hozzá ilyen hangon? Ez a hitvány cseléd, ez a...? De nem sok ideje volt a csodálkozásra, mert Savanya Ferencben úgy felfakadt a szó, mint ahogy az első tavaszi napfényre megcsordul az éresz.

— Megállj!... Egy életen át csak ütni tudtál. S mi, ebek, túrtuk, és tartottuk a szákat, mert reszkettünk tőled. De ma, de most már nem tudok félni többet tőled. Az asztalodhoz ültetél, hát a vendéged vagyok. Csúfot akartál belőlem üzni, mert azt hitted, nincs bennem egy parányi se, ami még emberhez hasonlítana. Varjú Károly, már nem félek tőled, de gyűlöllek, mint a férget! S ha hozzá mersz nyúlni a leányomhoz, agyoncsaplak!...

Varjú szeme kerekre nyílt, és elöntötte a vér. Megbolondult ez az öreg? Melyiket tapossa el? Kirántotta a kezét, és a menyecske felé indult.

De ekkor Zsófi szava harsant föl:—

— Várjon! Nehogy a saját gyerekeit üsse meg!... Mert tudja még, eddig takargattuk a maga szennyését, de most nem hallgatunk tovább. Varjú Károly belepiskolt egy szegény ember fészkébe, ezért bűnhődnie kell. Azt kiabálta az előbb, hogy hiába mesterkednek a Savanya Ferencek kölykei, mégis ők pusztulnak el előbb. Hát mi nem maradunk a szolgálai sem élve, sem halva!... De ez a gyerek a magáé! Ezt meghoztam! Az örökösét! Ittvan!... — És megtolta a nyomorék Józsikát a rettenetes ember felé. Zsófi arca lángolt a gyűlölettől és elszántságtól. Sose hitte, hogy ezt így ki is tudja mondani, hiszen egészen mégcsak végig sem gondolta egyszer sem. Csak a vérében lüktetett eddig. Főleg, amióta a tszcs-ben volt az urával, sokszor megfordult benne korábbi nyomorult életük, s egyre erősebbé vált a vágya, hogy egyszer ki is mondja.

Varjú Károly fejére rázúdultak ezek a kemény szavak, amilyeneket hatvannégy év óta senki emberfia nem mert a szemébe mondani. Szeme belefűródott a Józsika arcába. Ahogy nézte, nőni kezdett ez a fej, egyre nagyobb lett, és közeledett hozzá, mint valami óriási hordó. Már háznagyságú volt, s vörös szikrák pattogtak ki belőle. Balkezét védőleg emelte az arca elé, azután újra az asztalra rogyott.

* * *

Zsófi és az apja elhagyta a házat.

Zsófi torkát szorongatta valami. Sírnia kellett volna az átélt izgalmak következtében, de elfojtotta a könnyeit, mert arra gondolt, hogy most végre ő vette a kezébe ennek az öregembernek a sorsát.

Mentek a betonjárdán. Hold világított, és keményen csattogott a csizmájuk patkója.

— Idesapám. Itt a Feri levele nálam. Felavatták. Tiszt. Nemsokára hazajön látogatóba.

— Tiszt? — bámult a kis töpörödött öregember. — Igazi tiszt? Olyan, mint a régiek?

— Nem, dehogy olyan. Új tiszt. A magyar nép hadseregének tisztje.

— Persze. Nem is úgy értettem én. Csakhogy nem tom úgy kimondani. Tik már ezt jobban tudjátok. Tanultabbak vagytok.

— Igen. Mert van behoznivalónk, hát tanulunk... Azt írja a Feri, hogy most aztán hagyja ott végre a Varjú Károly tanyáját idesapám, s lépjen közénk a Táncsicsba. Eddig is folyton bízta; de maga nem hallgatott sem ránk, sem a Ferire. De most már nem várhat egy percig sem.

— Hát nem, igazatok van...

Ballagtak a főutcán.

— Na, most meg bemegyünk a Pártházba. Még bent vannak az elvtársak, nézze, világos van. Beszédem van a Szögi titkár elvtárrsal.

— En is menjek, te?

— Persze, hogy jöjjön...

* * *

A titkár harmadmagával volt a szobában. A propagandistán kívül a tanácsjegyző volt vele, a Csikós Pali, Varjú Károly egykori kocsisa. Összehajoltak az asztal fölött. Csikós Pali beszélt:

— Igazatok van, elvtársak. Ha ezek a jelentések így igazak...

A propagandista közbevágott:

— Már hogyan volnának igazak! Aki írta őket, a saját szemével látta a kukacos szalonnát meg a zsírt Cséri Jánosnál „biztos” helyen.

— Jó... Hát a Varjú ügy?

— Az meg különösen egyszerű — szól közbe a párttitkár. — Ma éjjel kiemeljük a tanyáján a trágyadomb alól a fegyvereket. Ezért telefonoztunk a rendőröknek. Ha megjönnek, indulunk.

— Az más — nyugodott meg Csikós Pali. — Elvtársak, ez érdekes út lesz. Tudjátok, hogy 44-ben még kocsis voltam azon a tanyán. De sokat szűköltünk mink a jó béketűrő Savanya Ferenc bácsival. De aztán én elléptem onnan. Ő meg, szegény, ottrekedt.

— Tudom, elvtárs — vette át a szót a párttitkár. — Nemrég kaptam levelet ifjabb Savanya Ferentől, most avatják tisztté. Kéri, csinálnánk valamit az apjával, aki tehetetlen öreg. De most majd csinálunk. Jön velünk az öreg a tszcs-be a Varjú földjével együtt. Kellenek nekünk az ilyen öreg emberek is. Akad nekivaló munka. Megérdemli végre a jobb sorsot annyi nyüglődés után... Elvtársak, nem könnyű a dolgunk ezekkel a kulákokkal. De most megbontjuk a soraikat, s ha egyszer megvan az első rés, meg nem állunk a végső győzelemig.

Csikós Pali a titkár vállára tette a kezét.

— Jól mondd, Gábor.

Az meg visszamosolygott a tanácsitkár. Szögi kemény nézésű szúrós szeme egy pillanatra melegséggel telt meg. Csontos arca is mintha egyszerre kihúsosodna. Hit, erő, optimizmus sugárzott belőle.

A berregő telefont a propagandista vette fel. Mosolyogva tette le rövid beszélgetés után.

— Már elindult a két rendőrbajtárs. Nyomban ideérnek.

— Jó, akkor készüljünk...

* * *

Ekkor kopogtatott az ajtón Zsófi.

— Szabadság! Mi jót hoztál, elvtársnő?

— Hát egyelőre csak magamat. Meg az apámat. Varjú Károlytól hozom.

— Csak nem vacsorára voltatok hivatalosak? — tréfálkozott nevetve Csikós Pali.

— De ő oda.

— Ugyan!

— Idesapámat berendelte, maga mellé ültette, etette. S a végén jól lepocskondiázta.

— Igaz ez, Feri bácsi?

Öreg Savanya sirós hangon, de elég frissen mondotta:

— Így igaz. Azt mondta, előbb pusztulok el nála én, minden porontyommal, mert mi hőtán is őt szolgáljuk, mink, a kódisok.

— Hogyne!... Folytassa!

— Aztán folyton ivott. Részeg volt már, összeveissza beszélt. Egyszerre nagy álmélkodásra kijelentette, hogy elválik a feleségétől. Így a föld megoszlik, s ő nem lesz többé kulák. Így jár túl a kommunisták eszén... Így mondta.

Az elvtársak nevettek.

— Ő a mienken, Feri bácsi? Kulák marad minden fajtája föld nélkül is! Ellenség.

— Aztán én elébetoltam azt a szegény Józsit — vette át a szót Zsófi. — Tudják, ez az övé. Az én anyámé még az övé.

— Tudjuk, Zsófi...

— Ő meg toporzékol, mint akinek elment az esze.

— Hát még elmehet. De egyre ne számítson. Hogy meg lehet szökni a felelősség alól.

— Nem bizony!

— No, Zsófi, mi most ezek ellen harcba indulunk. Varjú Károly trágárdombján kezdjük a tisztogatást. Az elásott SS-revolvernél. Aztán megyünk sorban. Ti is jöttök velünk. Onnat a házukhoz. Kézbe vesszük őket.

Megjöttek a rendőrök.

Kocsin indultak. Tíz perc múlva kiértek a faluból, és a kövesúton haladtak a Varjú-tanya felé. A hold bújócskát játszott a felhőkkel. A szélső tanyából kiugatott egy kutya. Szép csendes tavaszi éjszaka volt.

Savanya Ferenc öreg majoros szeme előtt most kezdett igazán nyiladozni a világ. Ez az új világ. Amelyben sokáig nem hitt, s amelyet most mégiscsak megcsinálnak ezek a fiatalok. Ahogy megígérték. Ez a Csikós Pali meg a lánya, a Zsófi. Rájuk nézett. Milyen biztosak ezek a dolgukban. Meg a párttitkár. Ezek boldog emberek. S most az ő szíve is melegséggel, hittel kezdett megtelni. Hát mégis igaz volna, hogy az övék lesz a tanya? A népé, nem pedig ezé a Varjúé, aki úgy állt fölötté harminc éven át, mint az ítélet.

O, csak a Feri is itt volna most. Látná, ahogy megy ki a tanyára. Kocsin. Csikós Pali mintha megérezte volna a gondolatát.

— Na, maga se hitte ugye, hogy ma este kocsin viszik haza?

— Hát én nem.

— Pedig így illik. Aki torban vendég, az kocsin megy haza.

Tele szájjal nevettek.

PETROVÁ CZ ISTVÁN

REGGEL

*Ködaplanából kibúvik a gát,
gőzölögve száll fel a pára,
ősz-kék jegenyék suhannak át
a folyócska túlsó partjára.*

*Foltozott ruhájú galagonyák
sietnek inni a folyóhoz,
hűvös szél most-sült cipók illatát,
s párák, meleg szénaszagot hoz.*

*A gyalogút fölé hajló magas
fákról harmat hull, nagy szemekkel,
távolból egy koránkelő kakas
harsányan köszönti a reggelt.*

*Ezer hang válaszol... Ébred a táj,
szériük ülől indul a csorda,
kútágas nyöszörög, béget a nyáj...
— Itatni hajtják a folyóra.*

*Düllőúton zötyögő szekerek
igyekeznek ki a határba.
Körben, ameddig csak látni lehet,
aranyat termő gyapottábla.*

*Gyorskezü lányok köténye dagad,
ajkukról felroppen a nótá.
...Leveti ködhálóingét a nap,
s megfürdik a hideg folyóba.*

Lődi Ferenc

APÁM

Elnézem, fekszik hirtelen-nagy lázba',
borostás arcán két kemény vonás.
Szavának súlyt ad szeme csillogása,
pöröl velem, bár rázza még a láz.
Itt volt az orvos, azzal is vitázott,
hogy: „Semmi ez a tüdőgyulladás”,
mert nem hagyhatja cserben a brigádot,
hisz ő helyette nem dolgozhat más.

És mit gondolsz te? — kérdi, hangja reszket —
a beosztást csak ripsz-ropsz, otthagynom?
Maradj, apám — így én —, maradj csak veszteg,
átszólók a gyárba telefonon.
Ne szólj te csak, ne szégyeníts! — kiáltja
s felül az ágyban; arca lázban ég,
úgy hiszi, hallja szavát a brigádja,
ahogy mondja: — Reggel munkába mék!

Anyám ugrik és visszanyomja: „Hallgass,
látod, a fiad is csak jót akar!”
Tudod is te?! — mordul rá — Ne takargass!
Oltsd azt a villanyt, alvásban zavar!
Reám céloz, mert én zavarom inkább.
Mit mondjak még? Az érv csak szó maradt.
A tompa csend mély hallgatásba ring át;
apám befordul, s nézi a falat.

Érzem, hogy szólni kéne most a csendbe...
anyám szipog's a csenden átemel.
Penicillin-doboz tűnik szemembe
s olvasom rajta: háromszázezer.
A lázmérőn az ezüst csík is hosszan
csillan a fényben: harmincnyolc-kilenc...
Eljövök holnap — szavam szinte koppan —
megnézni apám téged, hogy pihensz.

Hallgat. Konok — a fiam tesz így olykor,
ha rossz fát tett a tűzre —, gondolom.
Nevetnék már; kép gyűlik kiskoromból,
s apám — mint egykor ő — most megrogom:
Ha nem hallgatsz rám, ne szólj hozzám többet;
az orvosért sem futkosok neked,
s hogy dolgozni menj reggel, — furcsa ötlet! —
apám, fejedből azt kiverheted.

Csitít anyám s tuszkol ki, hogy csak hagyjam,
mert egy tapodtat el nem engedi.
„Bezárom reggel...” — nyugtatja nyugalmam
s kísér, a kendőt vállára veti.
A holdvilágos este nyújtja árnyam,
elindulok, anyám meg visszamegy.
Hosszan hallom, hogy kopog papucsában,
s hogy hazaértem, öreg este lett.

Még virrasztott, fent várt a feleségem,
— a gyerek riad, megsímogatom.
Mintha érezné, valaki veszélyben
azok közül, kik szeretik nagyon.
Tömör szavakkal mondom el az estét,
de tűnődésre nem marad idő.
Komoly gond bár a hirtelen betegség,
egy-egy mosoly azért mégis kinő.

Olyan, akár a gyerek, — szól az asszony —
olyan, akár csak te meg a fiad.
Ne adj, hogy egy is nyugodtan maradjon,
lázongók, ej, ti roppant férjfiak...
s hajamba tűr e kurta mondat végén,
de én ülök és hosszan hallgatom.
Eszem, szívem fut a dolgok egészén
és versebe szöknek a gondolatok:

Apám! — e szóval megtelik a szívem.
Izes a szó, mint ért gyümölcs, — apám,
bocsásd, szeretni most tanullak híven
az életünknek legszebb hajnalán.
Én nem tudtam, hogy óriás a lelked,
csupán annyit, hogy nemzettél s vagyok.
E rokonságban lám, az évek teltek
és nem láttam meg, hogy szived ragyog.

* *

Nem emlékszem, hogy söntés-asztaloknál
elállta volna bor mellett magát.
Anyám nem reszketett a szombatoknál
és nem virrasztott át így éjszakát.
A szombatok vagy péntek világá
apám nem csalta, mint lepkét a fény,
de nem is lett több: „Úgyis mindhiába...”
Gyáros ivott az ő keresetén.

Korán feltűnt, még elemis koromba',
hogy nem járt inni, mint a többiek,
s a többi gyerek közt ültem szorongva,
mert nem ittam én vele, — csak vizet.
A többi gyerek mind hosszan mesélte:
beleittak az apjuk fröccsibe.
Anyjuk küldte apjuk elé az éjbe
s az éhbérből nem maradt semmi se.

S hogy nem csenhettem dohányából cseppnyit,
az úgy történt, hogy nem füstölt soha.
A józan észben leltem mindig kedvit,
de nem telt néki könnyvre, mozira.
Egy héten egyszer beretváltkoztam csak,
azt is úgy otthon, — csorba kése mart.
Egyszer megnyírt; — én sírtam —, lépcsők voltak
fejemen végig, — pedig jót akart.

És nem mesélt, csak hallgatott. Szavából
nem éreztem, hogy szeret, nem szeret.
Közel volt hozzám, mégis, mint a távol,
mint valónak vélt kép, emlékezett...
Egy délelőtti a harmincas években,
hogy munkanélkül volt, halkán beszélt;
én, mint a vándor, hozzá úgy tévedtem. —
Mindketten tudtuk, aznap nincs ebéd.

Kezére nézett, aztán rám s cipőmre,
nagyot sóhajtott s fényes lett szeme:
„Elhagy cipőd is épp most, télidőre...
Féltalp, sarok vagy új pár kellene...”
Tudtam, hogy értsem már a lassú szókat:
az iskolába nem megyek; a tél
bezár a házba; barát fütyi is szólhat...
kinéznék, ám a bútor árnya mély.

Féltem, akárki megbújhat az árnyban,
s kívántam, hogy csak tél ne volna több;
hogy mért nincsen úgy, mint Itáliában?
— ponyvából tudtam — ott a nyár örök.
S azon a hosszú délelőttön ketten
beszélgettünk; anyám még dolgozott.
Apám szemétől lassan melegedtem
s kérdeztem: miért, hogy sosem ivott?

S akkor került a szó a vén öregre,
a kútásóra — apám apja volt —,
ki úgy ivott már nekikeseredve:
nevetve-sírva nótázott, dalolt.
A nyolc gyerekből apám vele ásott —
a vén a borbán lelte meg hitét.
Éjjel szétrugta az alvó családot,
szétrebbentek, mint kotló s a csibék.

S mint legkisebb, úgy tízéves korában,
egy részeg éjjel elszökött apám.
Két osztályt jártam — mondta — iskolában,
voltam már béres, cseléd is tanyán,
Eddig értünk el akkor a beszédben,
— anyám megjött s a fonál elszakadt,
s megértettem, hogy a szülő levében
apám miért nem lát kék madarat.

Tanult szakmája nincs, pedig, de vágyta.
Ezermester volt úgy a ház körül.
Bakanca sarkát maga kalapálta,
s kantát cinezett víznek börtönül.
Mosott, súrolt és főzött, hogyha volt mit,
(anyám kímélte, paprikás kezét,
mert tengernyi-sok paprikát kifordít
s a kapszaicin* tenyerébe ég.)

Csodáltam mindig karját, azt a tömzsit
s a kézfejen a vastag ujjakat,
ahogy a tűt gyorsan ruhába öltik;
mert varrt is apám ügyes foltokat.
Azt tartottam, hogy nagyon erős ember:
láttam, a gyárban rönköket terelt.
Láttam nevetni szívből a szívemmel,
s láttam, hogy értem másra kést emelt.

Sarkon lakott egy galambász a sokból,
ki lépre csalta más galambjait.
Épp füttyögtem s nem lett vad a vadócból,
— s a jó galambász téglával hajít. —
Bokán talált, ordítottam, — apám ki,
krumplit pucolt, kezében ült a kés...
A galambász a kapuba nem állt ki,
iszkolt s köszönt, ahogy avult a „vész”.

* A paprika csípős anyaga.

Pofont adott-e? Nem, én nem emlékszem.
a nadrágszíjjal ütött néhanap.
Szemére hányjam? Nincs jogom egészen,
bár szíja nyoma bőrömon maradt.
S már köszönöm is ritka szívverését...
Féltett, ha nyáron nagy meleg loholt,
mert ismerte a kubik-gódrök mélyét
s azt is, hogy úszni karom gyenge volt.

S egy délután, hogy megjött épp a gyárból,
beáruhtak, hogy fürödni vagyok.
Keres, — láttam a kubik tútpartjáról —
s ha megtalál?... hát jobb, ha meghalok!
Beugrottam a kékszin víztiükörbe,
mikor közelbe ért s csak egyre úsztam.
Tettem talán ott nagyon meggyötörte,
s addig nézett, míg partot értem túlhan.

Rohantam, mint az úzótt vad, hazáig:
— előzni őt, minél előbb haza!
Anyám jajongott: „Mondtam mindig váltig!
Most hogy védjelek, ördög fia?”
S a házigazda, hogy a csendet védje,
(minket túrt csak meg, nem volt több lakó)
furfangos képpel állt anyám elébe:
mi tagadás?! tanácsa volt a jó.

S ahogy kilincset ért apám kezével
(adott jel volt az) és anyám szidott,
én bögtein hozzá tettetett nagy hévvel,
s mondtam: kerülök minden kubikot.
Ne bánts! — anyám ily szót szegezett apámnak —
Kiadtam én a kubikért: — nesze,
haszontalan! — nevettek mind a tárgyak —
s kicsit ütött a fakanál nyele.

Apám, te tudtad, hogy komédiáztunk,
láttam szemedből s elhitted nekiünk.
Belül nevetve néztél is utánunk:
könnyem s anyámnak mérge, hogy elült...
Sejtem, mikor a vízben úszni láttál,
kicsit örültél gyötrelmed mögött.
Erősebb voltam — hitted — a halálnál,
s hogy hazaértél, mérged elszökött.

Harmincas év! Milyen nyomor dühöngött!
A fűrészgéárban megállt mind a gép.
Sorban pihentek fenyők meg a rönkök:
makacs sztrájk volt, — az emlék lázban ég.
Huszonkét fillér volt az órabére,
s, hogy huszonhárom legyen, sztrájkba állt...
Győzött apám, bár nem tellett kenyérre,
de majd megfogta kezét a halál.

Mert sztrájk után a tőkés tüzet szított.
Néhány leventét pénzért megfogott:
üldözzék mindet el, ki sztrájkra hívott;
... simán, csak fel ne tűnjön a dolog:
Apámon kezdtek. Gúnyolták, röhögtek,
s hogy rájuk szólt, nagyjára ment a szó,
s amint fordult, hátulról leütötték,
— félholtan szedték ki a gép alól.

S a szín alatt szép hab szökött a száján,
és mind pirosabb lett, ahogy szökött...
Epe meg vér; így lett a hab szívárvány
s dagadt az ér a halánték fölött.
Várhattuk otthon. Nyolcat harangoztak
s nem jött. Tünödtünk: hol lehet? Anyám
elment, megjött s arcán könnyek ragyogtak:
apám haldoklott bent a klinikán.

„Agyrázkódás, agyvérzés: nem veszélyes...”
— böffent az orvos, mint a rossz gyomor,
s hete mult, hogy apám semmit se érez;
se lát, se hall s beszéde is botor.
Jeges tömlő fején, s akár a párna
vagy annál is fehérebb arca még,
s beszél, beszél; egyre vadabb lázálma:
— látom ma is, szívembe vág a kép.

Percekre tért csak négy hétig magához,
süket, mély, tompa álomba zuhant.
Az orvos mondta: „Napja már leáldoz...”
s anyám, hogy: „Jobb lesz szegénynek alant...”
Viaskodott, nem ismert meg sokáig;
az agysejt, melyben éltem, vérbe' volt.
— Látom ma is, a halál mint bokázik,
hogy röpké perc s egy drága mécszet olt.

De nem! Az élet ezerszer erősebb,
még hátra volt az élet szebb fele.
Az akaratos halál sose győzhet
azon, kinek a munka: mindene.
S bár évbe telt, míg újra lábra kelt,
(vékony táppénz csak sóra volí elég)
a gyárban nagyobb rönköket terelt,
hogy elveszejték maradt erejét.

Apám is tudta: büntény volt a veszte;
s a hatóság kis tárgyalást csapott.
A bujtogató ki volt? Ki kereste?
A felbujtott ült csak egy hónapot,
a Csizmadia Jóska, a „levente”,
aki csendőrnek nem volt már való:
mert paragrafus állt elé kereszthe
a látszatért csak, mint a buktató.

Az évek multak s frontot járt a Jóska:
kijózanult a Don-kanyar alatt,
s hogy visszajött, apámnak szóbahozta:
örül, csendőrnek, hogy be nem maradt.
Utálta mind a vért, mit folyini látott,
s az urakat, kik vígan éltek itt,
s kis és „nagy” főhrert, akik a világot
felgyujtották s az útjuk vérbe vitt.

Üszök zuhant s a szél pörnyét kapott fel.
Kilencszáznegyvenkettő: sírt a nép.
Horthy, mint rongyot, minket úgy adott el:
Hitler hordái tapostak belénk.
Világégésben mit számít egy ember?
Milliókra mért a fasizmus halált.
Apát is vitte, húzta a vértenger
a z o k ellen, k i k e t a szíve várt.

Sosem felejtem: anyám operálták,
— a sok epekő mély nyomot hagyott.
Munkás volt, hamar hagyta kórház-ágyát,
munkás volt, akár elpusztulhatott...
Otthon feküdt, és apám már komiszban:
a sapka alól lógott ősz haja.
Magamban titkon a hajában bíztam:
jó negyvenes, tán elküldik haza.

Tévedtem, rosszul állt Hitler szénája:
gyerek vagy ősz? halálban egyremegy,
akármilyen volt is kerge hitvallása...
Gázkamra? front? magyar vagy németek?...
S egy délután anyám csak egyre sápadt;
üzent apámért, — egy órát kapott;
vonatja fiútlót, várta a bakákat,
búcsúztak már, — gyerekhad s asszonyok...

Egy órahosszban hatvan perc... s a kínok:
anyám szemére lesett a halál.
Füllesztő csendben hörgése hasított,
míg végre apám orvosra talált.
Loholt a perc, majd vad vágtaiba kezdett,
mentő rohant a város peremén;
apám félt, hogy az óra túl is telhet
s kivégezzék, mint a szökevényt.

Kórház előtt álltunk még röpké percig,
búcsúztunk, — anyám fentmaradt maga —
s az ősz katona sírt, — ma visszatetszik,
mert nem láttam én sírni még soha.
Sok volt szava és mégsem tudott szólani,
ennyt mondott: — fiam! — és rámhajolt,
hogy forró könnyünk össze tudjon forrni;
a csókjainknak sós-könny ize volt.

S ahogy ment, én csak ősz hajára néztem,
és álmomban is láttam ősz haját.
Német kürtölte: győz... — nem hittem mégsem,
az ősz katona nem adta szavát,
csak esküjét morogta, mint a többi,
értetlenül, míg misézett a pap.
Tanult az Ősz, a sebet most is őrzi,
mit ott kapott még Doberdó alatt.

Ott is pap volt és fegyvereket áldott,
mégis vér volt a Piave vize.
Tizenkilencben, hej, papot ki látott,
hogy állt volna a század élire?
Az ősz katona akkor fiatal volt
és géppuskás a gyalogok között.
A Vörös Sereg legelején marsolt
s a fehérékkel százszor ütközött.

Az ősz katona haja visszafénylett.
Bíztam benne, mit ösztönöm sugallt.
Itthon a fia hó-hajával ébredt:
mert visszavártuk, mert élni akart.
S ahogy tavasz lett, — fecske szállt ereszre,
fészket rakott, bár fönt gép vijjögött —
az ősz katona hazajött Szegedre;
s lágerba zárták, mert „tetűt” hozott.

„Rovarporozták”, három hétig tartott;
lelkét figyelték kíváncsian, nagyon.
„Tetűsek” voltak: munkások, parasztok,
— tiszték járhattak ki-be szabadon.
S hogy mit látott a nagy Oroszországban?
— anyám kérdezte — nem felelt az Ősz.
Én is kérdeztem, — fény ült mosolyában:
„Elmondom, fiam, majd, ha nagyra nősz.”

*

Pötyögte, törte: „Drasztutye, tovaris!”
és büszke voltam: lám, tud oroszul.
Fordította: „Pihen a had s megy máris,
Budapest, aztán Berlinbe vonul.”
S hogy olyan hamar nagyra nőttem volna?
én nem tudom, de megeredt száva.
Féltett élményét szépen mondta sorba —
egy nép szívét hozta benne haza.

És két név állt a mese közepében:
Lenin — így kezdve mondat elejét,
s a szavak közé belefűzte szépen,
mint piros szekfűt, nagy Sztálin nevét..
Hazajön Ő is nemsoká... — Ki? — kérdem,
s úgy néz apám, hogy lesütöm szemem.
Hát Ő... tanítónk — válaszol szerényen —,
Rákosi Mátyás — mondja kedvesen.

És visszacsengett szava még sokáig,
mert friss maradt meséje, eleven,
s évek tüzeiben igazgyönggyé válik,
mit megőriz a kortörténelem.
Hittem szavában mindig, amit mondott,
akár malom, örölte más szavát;
magáét is megrágta, mint a gondot,
s a kommunisták hű sorába állt.

Mi is követtünk ketten jóanyámmal,
melléje álltunk, mint a harcosok,
mert élni tudtunk már a szabadsággal,
mit Sztálin egész szívével adott.
És néztem, apám gondja: széles tenger,
melyben egy ország és mi is vagyunk:
betűt böngészett ritka türelemmel,
Szabad Nép zizzent s mondta: „Haladunk!”

Akár gyerek, ha játék csillog tarkán,
ő sem tudott betelni: hogy a nép
küzdelmes úton, de följelé tart már
s a múlt ezernyi láncát csapja szét.
S még félszegen, de úgy beszélt a honról,
mint zsellér, aki új földet kapott.
Szava még ma is szívemben dorombol:
„No, vén fejjel, de csak tanulhatok!”

Tanult szabadon névetni a fénybe'
s örülni este munkából jövet.
Hidat vertünk a vén Tisza fölébe:
együtt dolgoztunk, én s az ősz-öreg.
A haza földje nemcsak annyi volt már,
mint körme alatt régen a pizsok.
Otthon volt síkon s a szelíd domboknál;
ország virága mind neki nyitott.

Magára lelt, a már ezer-évesre,
vonult előtte ősapánk sora,
s mind ő volt; vére festette veresre
e földet, melyre azt mondta: hona!
Magyar hazánk! hogy hozzád nőtt e vén test!
Magyar volt régen, de most jobb magyar.
Mint gyermekkel az anya, veled érez:
egyik tudja, a másik mit akar.

Hazánk, hazánk, te drága föld, te édes!
Taníts magyarnak engem is vele,
az ősz apámmal! Szívem nem is kérdez,
hogy fiaidat megismerted-e?
Mert szép hazánk, hamar-lovon az évek,
nekem még sok, neki már kevesebb;
amit kezdett, ahhoz nyomába lépek
és megszorítom a kéréses kezét.

De addig még ... hej, száll tovább az ének,
kibontom még e vers hosszú sorát.
Attól félek, a végére sem érek,
a sűrű emlék karja úgy fog át. —
Követ, talán a gondolatom érzi
szép, ősz apám; a szemével figyel ...
(Vaskos ujjával versem összetépi,
ha tán a sorvég össze nem rimel.)

Pártiskolán voltam akkor a nyáron,
mikor nagy, fontos hivatalt viselt.
Kölcsönkérte a tollam: — Jó, nem bánom,
— mondtam — csak bánjál jól a hegyivel.
(Anyám is kérte kölcsön már a tollam,
szívesen adtam közügyek miatt.
Mit írt vele? én nem is tudakoltam:
a népielnök nem mond el titkokat.)

S hogy otthon voltam rövid vendégségbe',
kérdeztem: apám, hogy szolgál a toll?
Ereszt-e? Nálam nem szokott, s hegyére
még nem mondták, hogy tompa és botor.
Nálam se az — felelte —, jó fogása
megéri; gondját viselem, ne félj.
Mebátorít, mint szurony csillogása;
e kis masina egész kicserél!

Próbára tettem, nem beszélt, pedig már
az újság hozta bő-hírek gyanánt:
— Kard és kereszt jelszó alatt egy hitvány
fasiszta banda áskálta hazánk —
Kard és kereszt, pallos és lelki méreg,
ezer holdak ... — tünődtem, s két nevet
ismertem fel s idéztem is a képet;
ez Szánthó Sándor és fia lehet.

Szánthó?! Na, jóra leltél most apámban,
s a többi Szánthó is, ki kést emelt...
Kard és kereszt mocsokban, vérbeváltan...
— idéztem vissza; száz emlékre telt ...
S láttam, hogy ott a tárgyalóteremben
egymásra ismert Szánthó és apám.
Az ülnök arca jég, szeme se rebben,
s verejték csurog Szánthó homlokán.

Eszmél az ülnök s peregtek a képek;
... harmincas évek... harminchét telén...
kövér Szánthó hívta a rendőrséget,
pakoltak... bútor reccsent... tört edény...
A karhatalom Szánthó mellett állott
s vígan nevettek, — apám mitse szólt.
Disznót tereltek, Szánthó disznót vágott,
s lim-lomunkra a szél havat sodort.

S ki szót se szólt, az ülnök, nem felejtett.
Majd hozzáadja ezt a többihez,
az áruláshoz, s mit még Szánthó rejtett,
a fegyverekhez: — Szánthó, most fizetsz!
S eszmél az ülnök, jött a többi, sorba:
jajongtak, sirtak hamis könnyeket.
Vigyázz! Patkányok! száz szívük, ha volna...
Patkány mivoltuk bárány nem lehet.

A nép! a nép, — mely fárad s dolgozik, hogy
mágának nőjjön, mint virág, a hon —
lesújt; bizalmat tudja kire bízott:
ülnök elvtárs, nincs nekik irgalom!
Az elfolyt vérért lázadjon a véred,
mellyel a töke kente kerekét!
Nincsen szívünkben alkuvás! te érted,
ülnök elvtárs, mit bízott rád a nép!

S csak annyit tudtam később, — nem hivalgás —
hogy megdícsérték az üzem előtt.
Szótlan volt, — arca napsütötte, markáns —
s egy pici mosoly bújt ajkán elő.
És visszaadta tollam, megköszönte:
„Kellhet még máskor, jól vigyázd hegyét!”
— mondta — s töltöttem újra örömömbé:
— megőrzöm rajta keze melegét.

*

Esténkint eljön hozzánk jóanyámmal.
— Már rászokott, hogy más ruhába járjon;
nem abba jön, mit fa tép a fogával:
jó végignézni az öreg munkáson.
A könyveimben lapoz, hogyha látja,
hogy előttem is könyv van s olvasok.
— A magyar írók folyóiratára
sűrűn rábök, mert olvas Csillag-ot.

Úgy nyúl a könyvért, mintha vizet inná,
a mozdulata tiszta, egyszerű,
Se gond, se csendő; se törvény nem tiltja,
hogy barátja ne legyen a betű.
Úgy megszokta, hogy szelleme mozogjon,
mint teste azt, hogy kenyeret eszik.
S ha idegen szót lel, megáll a ponton
és megkérdezi: „Mit jelent ez itt?”

Megszokta már, hogy tánczenét halljon;
— „Szív küldi szívnek...” — s áriát figyel.
A rádió, mint kút az utcasarkon,
természetes, — mint az, hogy élni kell.
Ismerkedik a szavak erejével:
beszédre vár — ma Rákosi beszél —
s a történelmi szóból mitse vett el,
hallgatja s tapsra kél a két tenyer.

Térdén viháncol, játszik unokája,
— legszebb jövő, mit Rákosi ígér...
csacsog a gyermek s csitítva szól rája,
pedig nem tenné máskor semmiért.
Oly kedves néki ez a csöppnyi gyermek,
mint én se tün, de én boldog vagyok:
öntse szívét ki, amit elfelejtett
nekem megadni, — mert nem adhatott.

Én úgy szeretem őt, szép-ősz apámat,
az ő nevére hallgat a gyerek:
— Árpád — s becézi kicsi Árpikának
s mély, érces hangja gyengén megremeg.
Játszik vele kis játékot faragva:
a boltinál „jobb”, mert a faragás
együgyű-szépen őrzi: ő faragta —
a kocsikerék kicsikét tojás...

Dehát világért nem tenném ezt szóvá,
örüljön, lelje kedvét, örömét.
Fusson a fiam nagy kacagva hozzá,
s jeledje ő: a mult milyen sötét...
A kedves Ősz, ki hosszú éveket
lemorzsol, mint egy csöves-tengerit,
most látja, élni másképp is lehet:
— szívem iránta hálával telik.

Mert érdemes volt küzdő akarása,
mert érdemes volt... köszönöm neki,
és azt is, ahogy ma helyét megállja,
ahogy vállal a munkának veti.

* *

A verssoron a napsugár fut által,
reggel van rég s még ég a villanyom;
az éjszakának úgy ültém én háttal
s tollam szántott a sok papiroson.

Mint ébredőt, úgy jézanit a gyárkürt,
s mint gyöngy, pereg a vers visszafelé.
Úgy érzem, hogy előttem jóapám ült,
s hogy tudatom is ő ébresztené...
De nem, nem álom volt az est; apámat
a láz leverte lábáról, beteg,
s úgy hagytam ott, hogy őrizze az ágyat:
de hátha nem?... makacs, mint egy gyerek.

És ösztönösen tárcsázom a számot:
Halló... szabadság! „Itt a ládagyár”
— méri szűken a szót a hang s csak állok,
mert hátha nem? ... s otthon fiára vár...
De mégse... jobb így, úgyis szólni kéne,
— határozok — a membrán megremeg,
s már mondom is, hogy túl h a n g is értse:
Eltárs, apám ma nem megy... mert beteg.

„De kérem, itt van bent, én magam láttam”
— felel a hang s a szó kissé rideg.
Közlöm, hogy este tüdőgyulladásban...
„Eltárs — a hang —, ő nem szólt senkinek...”
...Haza... hiszen én... „Jó, köszönjük szépen...
orvoshoz... meg is húzzuk a fülét...”
Szabadság, elvtárs! — köszöniünk keményen
s picit csenget a drótos készülék.

Dér Endre
TÍZ ESZTENDŐ

1.

Sziromszerű felhő libeg,
alatta ül öreg Rideg.

Botot farag, nagy husángot:
fejbeverni a világot.

A világot, tíz porontyát,
agyoncsapni minden gondját.

Hároméves csöpp Juliskát,
hétesztendős kicsi Miskát.

Ötéves a Sanyi kölkök,
melle zörög, hogyha köhög.

Sósvízbe-főtt babot néki
szép eladó könnyel mér ki.

Örök a könny Maris szemén,
amint köztük liheg szegény.

Nyuvasztja a gyenge rabot,
amióta párja halott.

Halott, mint a világ leszen,
ha a botra ólmot teszen.

Azzal üt a tíz gyereken,
végül magán — mondja nekem.

„Magamon csak takarosán:
olyat, hogy a fejem loccsan”.

(Csoda-e, ha szívem szakad
sziromfehér felhők alatt?)

(1943)

2.

Az esztergia — tükörtliszta!
Mellette áll Rideg Miska.

Fémet farag, hengert hármát,
vasas kell most a hazának!

Acél-kúpot is csinál ma:
vizsgálja van — tán kiállja...

Tán? Bizony! Hisz a hengert
bajos nézni szabad szemmel!

Mint a gyémánt, szipog-ragyog!
Akár a szív — s a csillagok!

Akárcsak egy meleg szívet,
simogatja ifjú Rideg.

Reálehel ritka gonddal,
fényesíti puha ronggyal.

Kész a henger, — nagy csend támad —
átadja a bizottságnak.

Horváth elvtárs így szól vigan:
„Ember leszél, Miska fiam!”

Miska szeme nagyot ragyog:
„Két esztendő — s házas vagyok!”

Maris nénje feddön nevet:
„A félvilág kell már neked!?”

(Nézem öreg Rideg fiát:
Bizony, övé a nagyvilág!)

(1953)

Az öreg könyves Csatári

I.

Mióta kiszakadtam a falumból és városba kerültem, előbb, hogy tanuljak, később, hogy itt keressem meg a kenyeremet is, csak egy-két hetes vendégként jutok haza nagyrítkán a szülői házhoz, épp, csak hogy ne feledjem anyám róztjének ízét.

A nyári szabadságomat az idén otthon töltöttem a falumban. Most, amikor változásoktól vemhes az idő, s minden falu úgy forr, mint az erjedő must, az emberek az ismeretlen világba való indulás lázában égnak, az én otthon-töltött napjaim is más mederben folynak, mint régen. Naplemente után, mikorra minden háznál elkopik a munka nagyobb fele, vendégjárás kezdődik nálunk és megesik, hogy egyszerre négy-öt rokon, meg szomszéd is összefut egy kis beszélgetésre. Arról vitáztunk igenmindig, hogy milyen is lesz majd, ha az emberiség a mi falunkban is összefogva dolgozik, közös földön, közös erővel, meg, hogy az eddigi próbálkozások hibái örökéletűek lesznek-e, vagy idővel kinőjük őket? Nem-egyszer szélesre nőtt a beszélgetés árja, s arra fordult a szó, hogy ez-e az a jövő, amit 1932. búbanatos telén-tavaszan, a bolettás világban vártunk, amikor örültek az emberek a nyolcvanfilléres napszámnak is — ebbe a világba kíváncszott-e akkor az ember, vagy ha nem, hát akkor melyikbe? Bizony sokszor beleizzadtam a jövő festésébe, meg a jelen magyarázatába. Olyik sógor csak hümmögött, azt hajtogatta, hogy persze, én még fiatal vagyok, nincs kellő élettapasztalatom. Nem tudom példának okáért azt se, hogy milyen jó világ volt itt... teszem azt az első világháború előtt, amikor még a cukrot is süvegalakúra csinálták. Más meg azt mondta, hogy a szocializmus építése bizonyosan másforma, ha könyvből tanulja az ember, s megint más, ha csinálja, itt a faluban. Egyben azért mindenkor megegyeztünk: hogy bár sok a dolgunk és gondjaink is vannak, de az ember becsülete nagyot nőtt a múlt esztendőik során, s mindenütt egyre emberségesebb lesz az élet. Ilyen napokon esténként még az ágyban is érveken gondolkoztam. Zsibbadó agyam kifáradva a nappali birkózásban álomban tovább dolgozott, s reggel örömmel ébredtem, ha egyik-másik sógort meggyőztem az álombéli vitában.

Egyszer úgy adódott, hogy ebéd után akasztottuk össze a tengelyt pár szomszédval, s már délután volt jócskán, mire szétrebbentek, ki-ki a maga dolgára. Én meg könyvet vettem a hónom alá, és a kertek alatt elindultam a temető felé, hogy kiszellőztessem egy cseppet a fejemet. A felszabadulás előtt apám volt a faluban a sírásó — a temetőőr, ahogy fülnek kellemesebb névvel nevezték —, és én gyermekkorom éveit a falu alatt, a régi temető elhagyott világában éltem. Szerettem a hallgatag fákat, itt gyorsan nőtt a fű, és szánakaszálás idején, mikor a levegő megtelt a száradó széna illatával, fácskatozásokat leltünk apámmal a cserjésben. Örültem a bokrokban fészkelő madaraknak, amelyek mindig olyan csendben, megilletődötten élték a maguk madárelétét, mintha tudták volna, hogy nem illő zavarni az életben megfáradt emberek pihenését. A temető fái között volt egy öreg olajfa. Fiatal korában megalázta derekát egy északról idezúdult vihar, törzse nem nyúlt egyenesen az ég felé, ágai oldalra nyújtózkodtak, védőn borulva a szomszédos cserjék feje fölé. Tövében jó szélvédett helyen mindig korán nyitott az ibolya. A fa ezüstszerű levelei között mikor megjelentek a nehézillatú virágok zümmögő bogarak hadát csalva magukhoz, távoli tájak képét idézték élelem, és olthatatlan szomjúság támadt bennem, ismeretlen földrészek utáni vágy. Sok délutánt elheverészttem itt a fatövén. Ponyvaregényeket, kalandortörténeteket faltam, s azon ábrándoztam, hogy lehetne mássá tenni az életemet s vele együtt a faluét...

Már nyugodni készült a nap, mire kiértem a temetőbe, vörös fénye izzóvá festette az égbolt alján lebzselő felhőket. A faluból az estvéli munkák hangjai

szálltak felém, éhes kis borjú bögött valahol, a fákon alváshoz készülődtek a verebek.

— Lám, milyen sebesen megyen az élet a maga útján... — tűnődtem az új sirhantok láttán, amelyekkel gazdagabb lett a temető, mióta erre jártam. Elsétáltam a kert határáig. A temető háta mögött mély árok húzódott északra, árvizes esztendőben ásták a talajvíz levezetésére. Partján magasra hányták az agyagos földet. Szeles másnapot ígérő alkonyokon itt játszadoztunk hajdanában, versenyezve, ki tud hosszabb ideig farkasszemet nézni a nyugodni készülő nappal. Az északi oldalon a temetőkert széle lejtve ereszkedett alá addig az álacsonytörzsű eperfa-sorig, amely elválasztotta egy rossz mosdótál fenekére emlékeztető lapálytól. Ez volt a falu legelője. A legelő tulajdonképpen soha nem volt igazi legelő. Tavasszal, nagy esők idején ide gyűlt a magasabb fekvésű földekről a víz, száraz nyarakon, mint az idén is, összeropedezett földjével olyan volt, mint egy nagy, munkában megkérgesedett tenyér. Csak a szerbtövis, maszlagos-nadragulya élt meg rajta, s egy-két poros katáng szerény virágja kékllett imitt-amott. Nem emlékszem, hogy gulya valaha is lett volna a faluban. Több volt mindig a pásztornakvaló gyerek, mint a tehén, gulyásra nem volt szükség. Így a legelő a falu kondájára maradt, s mióta az eszemet tudom és ismerem a tehénszarvból készült tülök hangját, a temető mellett mindig a falu disznait legeltették. Emlékszem rá, hogy deleléskor a pocsolyafüldéből ide vonult az egész konda az eperfák alá hűvösölni. A temető errefelé eső szélén a sírdombok sűrűbben sorakoztak egymás mellett, mint egyebütt, mintha megbillent volna erre a föld, s a hantok egymásra csúsztak volna. Itt, a legszélső sorban, közvetlenül a part mellett egy horpadt tetejű sir keresztfája vonta magára figyelmemet. A hant oldalát keményre döngölték a parthoz dörgölődöző, vakaródzó süldők. Egyszerű, akácból ácsolt keresztfája volt, mögötte pár szál rég elszáradt virág. A fejfán a név fölött nyitott könyvet ábrázoló faragás vonalai tűntek elő az esőverte, napszitta mohatele patinája alól. Már narancsszínű alkony ereszkedett a fák közé, nehezen tudtam elolvasni a feliratot. „Itt nyugszik könyves Csatári József. Élt 70 évet.” Elhunytának dátumát lekoptatta az idő.

— Na nézd csak... Józsi bácsi... Hát maga ide került...? — kérdeztem magamban. Az öreg Csatári kedves ismerős, a felszabadulásig ő volt a faluban a kanász. Nagyon szeretett olvasni az öreg, ezért ragadt rá a „könyves” név is. Akkoriban barátkoztam vele össze, mikor apám lett a sírásó s mi odaköltöztünk a csőszházba a temető mellé. Szomszédok lettünk az öreggel. Hébe-korba bejött hozzánk egy ital vízért, ha az övé nagyon megmelegedett a napon, s nem egyszer ottragadt a beszélgetésben, a bojtárjai szoltak be érte, ha ideje jött az eresztésnek. Hallottam néhány évvel ezelőtt, hogy beteg lett, és megvált a kanászságtól, de elkerülve a faluból az egyre gyorsabb sodrású esztendők elfeledtették velem az öreget. Nem azon csodálkoztam, hogy meghalt, hanem hogy erre a helyre temették, ahol hajdanában Tolsztojt, Petőfit olvasgatta a fák hűvösén, őrizve az alvó konda álmát. Talán ide kíváncozott. Lám, sirja oldalán most hancúrozásban kifáradt rózsaszínű kismalacok pihennek meg, ott a hátuk nyoma, és meleg deleken, ha aludni térnek a süldők a fák alá hevélredve, ezek a bohó jószágok nem is sejtik, hogy a sírban az egykori kanász egyengeti görnyedt derekát, akinél amíg élt, igazabb ember nem volt a faluban.

II.

Olyan se magas, se alacsony emebr volt az öreg Csatári, az egész emberen nem volt semmi különlegesség. Mindennapi volt az arca, kopott gúnyája meg vásott bakancsa is. Gondtól barázdált homlokához hasonló homlokot, időtől fakított bajuszt, mint az övé, minden faluban tucatjával talál az ember. Legfeljebb elevenségtől csillogó szeme, amelyek egy cseppet mongolvágásúak voltak, ütötték el a mindennapitól. Feleségét rég elvesztette az öreg, tuberkulózis vitte el. Fiánál lakott, aki cseléd volt egy közeli uradalomban. Két bojtárt tartott minden évben az öreg, közülük egyik az unokája, de a másik gyakran cserélődött. Rendszerint valamelyik falusi cigány próbálta a kanászbajtárság-

gal állandóságra és kenyérkeresetre szoktatni csimutáját, de egy esztendőnél tovább egyiknek se tartott az állhatatossága. A falu kondája nyolcvan-kilencven sertésből állt minden évben; s a temető melletti csürhejáráson szigorú beosztás szerint történt minden. Reggel fél hétre értek ki a jószágokkal, délelőtt legeltettek. Ilyenkor szinte hang nélkül túrt az egész konda, csak a csámcsogás hallatszott, és csetepaté csak akkor támadt, ha valamelyik süldő vakondot fogott, s a többiek el akarták venni. Tíz után itattak, fűrésztöttek, s délig már nem is volt semmi dolog, a konda csendesen heverészett az eperfák árnyékában. Délben hazaeresztették a szoptatóskocákat, egyiket-másikat kísérni kellett, nehogy elcsavarogjon, utána ismét fürdetés következett. Ilyenkor résen kellett lenniök a bojtároknak, nehogy valamelyik kani gyenge süldőt bújjon meg s összetörje. Az öreg kanász ritkán kelt fel a könyv mellől, a két bojtár meg a Bogár kutya vigyázta a rendet. Reggeltől késő délutánig olvasott, csak eresztéskor bugyolálta be a könyveket egy kenyeres kendőbe. Néha délben, miután megették szegényes ebédjüket, az öreg unokáját kezdte faggatni az eperfák alatt, Petőfi meg Arany János verseit kérdezgette tőle. Szegény gyerek nem igen látogatta az iskolát, az öreg meg nem akarta, hogy buta maradjon. Sanyi — így hívták a fiút — csak szípogott, ment volna már fürödni, bárhogy törte a fejét, nem jutott eszébe a „Nemzeti dal”.

— Nagyon szép, mondhatom... — hallatszott be hozzánk az öreg korholó szava meg a gyerek hüppögése. — Hej, kölkök, egyszer előveszlek, s be meg-nadrágollak azér’ a sok csavargásér’... Mert csak a madarászáson jár az esze, meg a fürdésen. Mi lesz belőled, ha nem tanulsz, mi? Hónapra megkeressük Petőfit, oszt nem mozdulsz a fenekedről, míg meg nem tanultad! Nem szégyelled, hogy öregapád vén fejjel több verset tud kívülről, mint te? He...?

— Mer’ maga mindig tanulja...

— Hát tanuld te is, az apád...! Na’ nidd mán! Mejjönknek a dóga inkább, nekem-e vagy neked? Várjál csak... Ha hónap fel nem mondod a Nemzeti dalt, dobót készítették a bűrődből...

Igy ment ez kétszer is egy héten, a másik bojtár a messziségből figyelte, riadtan pislogott, és örült, hogy néki nem öregapja Józsi bácsi.

A könyveken kívül még egy dolgot szeretett nagyon az öreg Csatári. A jóízű beszélgetést. Apám, aki többször volt göthös, mint egészséges, és bármikor szívesen megásta volna ingyen is mindenfajta dolgozás sirját, sokszor leheveredett az öreg mellé a kiterített kabátra, s beszélgettek. Az öreg beszélt, apám meg hallgatta. Az olvasmányairól mesélt az öreg, arról, hogy a könyvekből is csak azt lehet kivenni: a szegény ember élete mindenütt a világon olyan egyforma, mint két tyúktojás, meg hogy az úr, a pokolban is úr. Akárhányszor én is ott tátottam a számat, és észrevettem, hogy az öreg megváltoztatja egyik-másik könyv történetét, és gyanús volt, hogy sokszor meg egyenesen olyan mesével traktált bennünket, amit sose olvasott, hanem a maga fejéből eszelt ki.

— Ha magát hallgatja az ember, Józsi bácsi, ezt a sok jó történetet, hát kedve támad elhajítani a kapát, oszt elmenni úrnak... hogy mindig olvasgatni lehessen a hűvösön... — mondta nevetve apám, s az öreg nem bánta az ilyen tréfát, még tetszett is neki.

Néha odakveredett hozzájuk valahonnét Kakucsi, a mezőőr, vagyis a csősz. Hivatalos írásokkal mászkált a tanyavilágban, a kutyaadót sürgette, ahol kellett, s ha erre vitt az útja, mindig megállt rágyújtani s beszélgetni. Tehette a dolgától. Apró ember volt ez a Kakucsi Péter bácsi, a meggyfabotja, melyet a tanyák borjú nagyságú kutyái ellen tartott fegyverül, két arasszal is hosszabb volt a gazdájánál. De amilyen kicsiny volt embernek, olyan nagy volt politikusnak. Mint hivatalos, azaz községházi ember kötelességének érezte, hogy a népet — ahol csak lehet — állandóan okosítsa. Kút előtt várakozó, bolt előtt ácsorgó emberek között gyakran hallható volt a hangja, amint így beszélt: „Ugye, nekünk hivatalosan lejön az ilyesmi...”, vagy „Ha a mezőőr mondja, annak elhiheti, tatám...”

Egyszer, amint Józsi bácsi meséje mellett loptuk apámmal a napot, látjuk ám, hogy a falu felől lohol Kakucsi, talpa nyomán porzik az út.

— Ne bolond, ne ... Nidd, hogy égeti a nyelvit megint valami ... — düny-nyögte bosszúsan az öreg. Szemvillanás és a csősz már ott is volt.

— Erő, egészség Józsi bátyám ... Na, mire végzik? — lihegte az apró csősz, a futás veresre festette a képét.

— Ki halt meg, hogy olyan sürgős a temetés, hé? — kérdezte apám, aki már egész eltanulta Józsi bácsitól az ilyesfajta viccelődést.

— Na ... viszik mán innét is a zsidóságot ... Mán lejött hivatalosan is a járásbíró úrtól a parancs ... Rácházán lesz a sárgacsillagos ház, gettó vagy mifene, oda viszik őket ... — hadarja az ember, s örül, hogy ide még frissibe érkezett a hírrel. Bámulnak ezek, ni.

— Van ám nagy sírás-rívás Manóéknál ... El lehet gondolni. Most voltam az előfogatosnál, az öregot kocsin kell vinni ... mert hogy rossz a lába ...

Senki se szól egy szót se, csendesség van egy percre is, csak a vadgalamb-búgás hallatszik az öregtemető felől. Az öreg szólal meg aztán.

— Oszt te mér örülsz úgy neki, mi ...? Tán tiéd lesz a házuk?

Kakucsi meghökken, mintha mellbe taszították volna, a zihálást is elhagyja egészen.

— En-e ...? Mán hogy értsem, hogy örülsz ...? Ném a ... Dehát ugye, nem kicsiség ez ... Hivatalos értesítés jött, mán pedig akkor nincsen se isten, se ember ... Vinni kell őket, ha mingyán Szent Péter írja is a fellebbet.

— A betegeket is, ugyi ...? Töletek kitelik ... — mondta az öreg és köpött a csősz elé, aki guggolt.

— Micsodát mondott, Józsi bácsi? Még érdekes ember maga, hallja ... — fortyant fel a mezők őrizője, de mindjárt le is csihadt, mert rávágott az öreg szava.

— Fel a hangfogót, hé! Nem süket itt senki. Ha felkötöd a disznót, szaladhatsz utána ...

— Jó, jó ... de kend is tudhassa, hogy ami a járástól lejön, nem játszani-való. Meg lett mondva még Hitler által, hogy a zsidóság meg a plutokrácia ...

— Micsina?

— Hát szóval az összeesküvés a világ ellen ... Oszt ebbe senki más nem hibás, csak egyedül a zsidók. A főjegyző úr is megmondta, pedig ő minden este meghallgatja a donau cendert ... Szóval a német rádióját. Ő mondta reggel, hogy régen várható volt ez mán. Más ország rég sintérkézre adta a plutokráciát ... nálunk meg semmi! Nincs ennek mán így semmi értelme ... Nem igaz, Jani?

Ezzel a kérdéssel apámat akarta kipiszkálni a hallgatásból, mert ő ezideig szó nélkül támasztotta hátával a fát.

— Tudja a fene, mi lesz itt ... Rossz helyen keresik a gazemberséget. Nem a kisembereket kellene bántani ...

— Hogy-hogy, hé? Nem kisemberezünk mink egy percre se ... Olyan isten aztán nincs. Meg lett mondva hivatalosan is, aki zsidó, az mind felelős. A vérszopókat össze kell szedni egy szálig!

— Az ángyod ...! A vérszopókat szeditek össze? Francot! A vérszopókatik vagytok! A gazdáid meg azoknak a gazdái ...

— Hogyan?!

— Azok vagytok! ... Kicsik is, nagyok is, egyrakáson ... Elviszitek Purgli Emilt ... Nágel Henriket meg a két Montágot? Neeem? Há' hogy? Na ugye! Azok itt maradnak, látod. Eh ... maszlag az egész. A népet bolondítjátok. Még hogy az öreg Manó a világ ellen összeesküdött? Kivel, mi? A tíz kölkivel tán? Nem tudja télire mivel betakarni az ülepüket, éheznek ... Tik is jó helyen keresitek a tehén tőgyit ... a szarva közt, mint a bolond.

Az öreg mindezt egyszuszra mondta el, s a kicsi csősz oda volt a méregtől meg a csodálkozástól. Ni mán, az öreg, hogy megvédi őket ... Mintha rokonok volnának. Na, várjál csak, vén káni, majd szemmel leszel te tartva, ne félj. Ha egy községi alkalmazott, — mán pedig a kanász félig-meddig annak számít — így beszél, ott lesz még egyéb is. Ezt gondolja, de mondani mást mond, mikor megszólal.

— Hogy letámad itt engem, Józsi bátyám... Még: hogy én így meg úgy... Hát kicsoda vagyok én? Kicsike vagyok én az ilyesmihez, ugye... A rendelet nem éntőlem származik... Na ugyan, még jó is néznének ki. Csak hát a vélemény nyilvánítása ugye, fontos...

Dadogott még, de a nyelve nem akart neki engedelmeskedni, elhallgatott. A másik két ember — mintha ő ott se lett volna — a maga gondolataival volt elfoglalva. Hosszú, kényszeredett hallgatás következett, ami még kényelmetlenebb volt a csősznek az iménti ledorongoltatásnál is. Szeretett volna kilábalni belőle. Felemelkedett a guggolásból, s megint csak ő törte meg a csendet.

— Maga itt mindenfélét olvasgat, Józsi bácsi, aztán lám, mikor a sorja jön, miket beszél... Nem kellene annyi könyvvel élni, mert...

— Mit?... Én azt mondtam, ami igaz! Az olvasáshoz meg te nem értesz... — hagyta ott a gondolatait az öreg kanász, s bekapta a csőszvetette horgot. Mert Kakucsi azon igyekezett, ha a beszéd megindul, más úton haladjon majd, mint az elébb, nehogy megint lepocskondiázza az öreg. Így vette elő a könyveket, s lám, jó nyomon indult el.

— De igaz is, nem szalonna az a könyv, hogy reggel is, délben is azzal legyen. Maga csak olvas, olvas, nem érdekli a világ folyása. Te érted ezt, Jani? Akár egy pap vagy deák...

— Ugyan ne beszélj már bolondot, te!

— Hát mi...? Nem azt csinálja egész nap? Nem mondom, hogy néhankorba ne olvasson az ember... vasárnap, ha már nincs a háznál egy kisfröccsre való se. Akkor elő lehet venni azt a könyvet, ha már valaki annyira oda van érte. De így? Még ha valami hivatalos könyv volna, amiből okulni is lehet, vagy imádságos könyv. Ezeknek megvan a maguk hivatása.

— Mondom, hogy nem vagy te eszeden, Péter... Még hogy imádságos könyv? Vénasszony vagyok én, vagy mi? — csóválja hitetlenkedve a fejét az öreg, nem veszi észre, hogy amaz bolondját járattja már vele.

— Aztán meg maga versel is, igaz-e? Gyerekek való az „Arany ama ág-hegyen, Bari bég a zöd gyepen...” — énekelte csúfolódva az ismert gyermekverset a csősz. Az öreg kanász nevetett. Lám, milyen ostoba fajankó ez a Kakucsi. Azt hiszi, csak olyan versek vannak a világon. Bolond ember ez, az ilyenre jobb ráhagyni. Nem is szól neki semmit.

— Hát mondja meg nekem, Józsi bácsi, van-e valami haszna az olvasásból? Több-e a fizetése? Nagyobb-e a komenció? Többérő ember maga avval, hogy mindig a könyveket bújja? Hadd hajjuk?

— Több! — mondtá az öreg, aztán hallgatott egy sort, mintha rólunk el is felejtkezett volna. De amit még ezután mondott, engem nagyon meggondolkoztatott, s még másnap se hagyott nyugodni.

— A könyvek... azok örömet hoznak az ember életébe... Úgy bizony. Ha olvasok, embernek érzem magam... még ebbe' a világba' is.

III.

... Egyik délután öblös kacagás verte fel a temető nyugalalmát. Mintha üres vizeskantába bömbölt volna bele valami vásott kölk. A kert főútján jólöltözött társaság sétálgatott. A pap diák fiát ismertem fel legelőbb, ott volt az apja is, hatalmas darab ember. Két szerényebb papot is ki lehetett volna belőle szabni. Ő nevetett olyan nagyot az imént. Az a szokása, hogy keményre furkózott vattadugókkal tömi tele mind a két fülét, nehogy huzatot kapjon valahogy. Emiatt aztán rosszul hall, s olyan hangosan beszél, mintha a bibliai Jerikó falai lendöntésével bírta volna meg az úristen, s ezt mind a hangjával akarná elvégezni. Sötét szemüvegét, amitől olyan az arca, mint egy óriási bagolyé, még a templomban sem veti le. Díszes görbebotját forgatva ott sündörög mellettük. Vaja igazgató úr is, a helybéli iskola pozsgásarcú, tömzsi igazgatója. Beteg-kappan hangjára emlékeztető nevetésére riadtan kapta fel a fejét az alvó kohdában egy-egy süldő, és már futni készült.

— Jer csak ide, Pistám... — bömböli a tiszteltes, és egy hosszú, szürke férfi lépett mellé, arcáról pillanatra sem tűnt el a rajtaülő fura mosoly. A papék gyógyszerész rokona, egy a sok rokon közül, akik csirkeszezon vagy kacsa-tömés idején zúdulnak a parokjára.

— Emlékszel Szemenyei Vicusra? Tüzes özvegyecske volt a lelkem. Ide temettük a szegényt...

A rokon nem emlékszik rá, a pap nem bánja, mert valami érdekeset gondolt. Csücsörít is hozzá.

— Mán csak ti hiányoztok a sorbul... — dörmögte az öreg Csatári, mikor felismerte a hangjáról a papot meg az igazgatót. A sétálók elérték a temető szélét, s mikor észrevették a kabátján heverő kanászt, — semmire nem figyelve egy könyvet olvasott az öreg — az igazgató inkább a papék vendégéhez intézve szavát, hangosan odaköszönt.

— Adj isten, Csatári. Hát olvasgatunk, mi? Művelődünk? Közelebb lépett az öreghez, és hátrafordulva a többiek felé, szinte húzta oda mindőjüket. El akart dicsekedni az idegen előtt ezzel a csodabogárral, akinek a könyvekhez való vonzalmát ki tudja miért, titkon a tantestület munkájának tulajdonított. (Egyik jelentésében írt is az öregről.)

A házigazda büszke mosolya ragyogott az arcán, mikor megszólalt.

— Hát kérem, doktor úr... itt van a mi autódidakta kanászuink... Úgy bizony. Nem minden falu dicsekedhet ám ilyesmivel. Olyan ember őrzi a disznainkat, aki a Toldi Miklóst fejből citálja, és ismei Turgenyev meg Zola nevét is... Mi, öreg? Így van? És még mondja valaki, hogy a mi falucskánkknak nincs etnográfiai érdekessége... Hehehe!... Mit szól hozzá? Tösgyökeres östetesség az öreg. Többet összeolvasott életében, mint a vármegye valamennyi papja, tanítója együttvéve... Lám...

A látogatók közelebb húzódtak a földön heverő öreghez, aki nem tudta, felkeljen-e fektéből, vagy mit csináljon? Az igazgató olyan közel állt hozzá, hogy jószerivel fel se tudott volna tőle egyenesedni, s ez annyira megzavarta az egyébként talpraesett öregot, hogy szót se szólva babrálta könyve lapjait.

— Aztán tényleg úgy szeret olvasni, Csatári bácsi, ahogy a faluban mondják? — törte meg a csendet a papfiú, átérezte az öreg félszeg helyzetét, s enyhíteni próbált rajta.

— Hát... a jó könyv nem rossz. Az olyat szívesen olvassa az ember... Csak ami jó, azt... — dünyögte az öreg.

— És mondja csak, Csatári... Mire kendnek az a sok tudomány... itt a disznók mellett? Lassan olyan bölcs lesz attól a sok könyvtől, hogy elriadnak magától a gyesznők, hihih!... s akkor mit csinál majd? — kérdezte tovább az igazgató, s egy cseppet sem akarta megbántani az öregot, inkább csak beszéltette volna, azt kívánta, hogy produkálja magát a kanász, mutassa meg a papék vendégének, hogy „mit tud”. Ezzel a jóindulattal és türelmetlenséggel biztatja a papagálytulajdonos vagy az ebtenyésztő kedvenc állatát, hogy tegyen tanulságot tudományáról az arra érdemesek előtt. Az öreg azonban olyan megalázónak érezte helyzetét, amint ott kuporgott kabátján a többiek lába előtt, hogy alig jött értelmes szó a szájára.

— Nem felel, vén garabonciás? Na jó... De ne olvasson olyan sokat, mert lassan a fejünkre nő, tudósabb lesz, mint mi... Az lesz csak az érdekes, Józsi bácsi... Maga jön tanítani a gyerekeket, én meg ide a maga helyére a sertések mellé... Hahahaha!... — nevetett az igazgató úr, és jó érzés szállta meg, mint mindig, ha azt hitte, most mondott egy jót. A vendég azonban most is csak azzal az idéthen mosollyal mosolygott, mint a jóelőbb, ami azt bizonyítja, hogy a vicc nem érte el a kívánt hatást. A tiszteletes úgy gondolta, hogy neki is meg kell mutatnia a kanász iránti barátságát. Közelebb lépett, s megszólalt: olyan hangon, mivel szempillantás alatt talpon termett az egész konda.

— Aztán mivel rontja a szemét Józsi bácsi? Hadd lám? Miről szól a könyv? Kalendárjom tán?

— Versek vannak benne...

— Mit mondott? — fordult hátra a pap.

— Verseket olvas... — hajolt hozzá a fia.

— Verseket?! Na nézd csak! Hallottátok? Ez igen... Emlékszel még Rilkére, Pistám? — bömbölte a rokon felé a tiszteletes, és elmélázva mosolygott. — Kedvenc költőm volt... Micsoda egyetemesség, micsoda kozmosz... „Herr, es ist Zeit... Der Sommer war grosz”... Ismerted ezt, Pisti? Várj csak,

hogy is volt az utolsó verse... „Wer jetzt kein Haus hat, baut sich keines mehr...” Igen, ez az... Gyönyörű... Hát a maga verseit ki írta, Józsi bácsi? Kicsoda? — lehajolt, hogy jobban hallja, mit mond az öreg.

— Ezeket? József Attila.

— Micsoda Józsefet mondott? Erdélyi József, nem?

— At-tila. József Attila, — szótagolta a diák apja fülébe.

— Ahá... Aki szindarabokat is írt... Ugye arról van szó, Totyi?

— Ej, dehogyis, papa... József Attila csak költő volt... — dörögte zavartan a diák.

— Nem emlékszel rá, kérlek? Aki leesett a vonatról... Nagy kalamajka volt, az újságok írták — mondta az igazgató, és lassan hátrált egy hízelkedve közeledő kézhezszoktatott malac elől.

— Ideje lesz már hazamenni — mondta gyorsan a papfiú. — István bácsi biztosan fáradt... — és már indult is, a többiek meg utána.

— Hát isten megáldja, Józsi bácsi — búcsúzott a tiszteletes. — Ha tud valahol fiaszkodót eladót, beszél majd a parokjára... Jó? Adj a kezét!

S'ha valahol fiaskoca lett volna eladó a faluban, már indulhattak volna a paphoz vele, mert mindenki hallhatta a hangját. Vaja igazgató úr visszafordult.

— Hohó... Még majd elfelejtem. Mondja csak öreg... a kis szőke kocám nem... szóval izé... Tudja, a kani...?

— Búgott-e?

— Az az... Tudja melyikre gondolk?

— A szőke? Nem... Még nem láttuk... Dejszen nem búghatnék az, igazgató úr... Fiatalka még a...

— Hogy-hogy? Nekem ne magyarázzon... Úgy sír az már három napja, mint valami menyasszony, s folyton jön utánam...

„Mert nem adsz neki eleget enni” — dűnnyögte az öreg.

— Szóval csak tartsa szemmel, Józsi, és vigyázzon, hogy a „Kántor” bújga meg... nehogy a „Sátán” menjen rá! Annak macskái vannak, nem sertései. Nekem attól még egy évben nem kellenek malacok. Hallja kend? Visszatartom a bériből a szalonnát, ha a „Sátánt” ereszti a szősihez... — mondta nevetve az igazgató.

„Megmondom mindjárt, mit csinálj a szősziddel!” — gondolta mérgesen az öreg, s elfordult, a köszönésre se válaszolt. Hogy tud itt hepciáskodni az igazgató úr, na nézd csak. Még hogy a „Sátánnak” macska kölykei vannak. Szeretnél te olyan macskákat... minden évben egy tucatot... Eh, kupec bagázsia ez az egész...

A kutya még hosszú ideig hegyezte a fülét, a pap Rilke-verseket ordított a temetőben, a fia meg csitította.

... En az öreg-temetőben csavárogtam, s mikor észrevettem, hogy látogatók vannak Józsi bácsinál, leheveredtem egy orgonabokor árnyékában, ahonét szemmel tarthattam az egész társaságot. En is hozzá akartam menni, de a tiszteletesék megelőztek. Tudtam, úgy örül nekik az öreg, mint a kutya a verésnek. Mikor láttam, hogy felszedték a sátorfát, közelebb húzódtam a parton, de megálltam, mert hangokat hallottam lentről.

— Hagyd a fenébe őket, Bogár... Hallod? Gyere ide kutyám!

A puli még mindig az öblös papi hang miatt nyugtalankodott.

— Ne szólj rájuk Bogár! Jól megnézted őket? Ilyenek látod az urak...

A kutya oldalra nyújtva lábait leheveredett, hízelegve várta, hogy gazdája megsimogassa a nyakát.

— Tanult emberek voltak ezek Bogár, nem akármilyenek... Mind nagy iskolát járt. Ládd, még idegenül is tudnak beszélni... Aztán mire valók? Az emberből bohócot csinálni... Azt értik jól... Hallottad, hogy beszéltek velem? Ezek így csinálják ám... Nem törődnek a másikkal... Esznek, isznak, alaszának, párzanak, aztán előlről kezdik. A munkás embert semmibe se veszik. Csak komédiáznak vele... A fejükben meg, pajtás, az ürességen kívül nincs más... Az ugatást is kár pazarolni rájuk... Na, menj odébb...

Gyengéden odébbtérítette a kutyát, az meg azt hitte, hogy a fületövét vakarná a gazdája, oldalára fordult.

— Nem mécc...? Egy bojtárt ne fogadjak melléd vakarónak?... Hát értetek ki vót? — dörmögte az öreg három malacnak; ezek ásítózva közeledtek, és félénken szaglászta a kutya felé.

Pedig lesz még ez másképp. Adják ők még, alább, ne félj. Hm... Lesz, lesz... Nem marad így.

Értetlenül álltam ott fenn a párton, ilyet még sohse láttam... Hogy az öreg a kutyájával beszélgetett volna. Valami megmagyarázhatatlan érzés viszatartott a bokrok rejtekén, mozdulatlanul figyeltem, nehogy észrevegyen a kutya. A malacok letelepedtek az öreg előtt pár lépésnyire, s mintha értenék az emberi szót, úgy füleltek. Az öreg beszélt. Ellenállhatatlan kíváncsiság lett úrrá rajtam, s bár szégyenkeztem is, hogy hallgatózom, nem tudtam magam visszatartani, lassan előbbre másztam, egészen a part széléig. Az öreg épp akkor emelkedett fel a kabátjáról, monoton hangon duruzsolt, de nem értettem a szavát, félig háttal állt felém. A kutya, mintha megbabonázták volna, figyelt gazdájára, s nem moccantak előle a malacok sem. Hirtelen hátra lépett az öreg, a kalapját leemelte fejéről egy ág. Nem nyúlt utána. Most erősödött a hangja; s bennem értetlen csodálkozás egy pillanatra a lélegzést is megakasztotta: verset mondott az öreg Csatári. Arcára rá nem ismertem volna, láttam, hogy földszínű bajszának végét meglebegettette a feltámadó szél. Egyre több jószág emelte fel fejét az öreg szavára, szemükből hirtelen kiröppent az álmom, s most értetlenül, megrökönyödve pislogtak az öreg felé. Lesunyt fejjel figyelték a szót.

„Szív és pohár tele búval, borral

Húzd rá cigány...”

Vörösmarty versét mondta az öreg, kissé éneklő hangján felerősödtek a versszak utolsó sorai. A kondán furcsa izgalom vett erőt, már talpon volt, felriadt valamennyi állat. Egy-egy malac felvisított, ha letaposták, vagy megmarta valamelyik izgága süldő. Szürke háta sokasága hullámozott, mint tó teteje vihar idején. Az öreg nem vett tudomást az állatok nyugtalanságáról. Töpörödött testét egyenesre feszítette az ihlet, messze nézett, s a vers sorai úgy szálltak a riadozó konda felett, mint óriás szárnyú madár.

„A vak csillag, ez a nyomorú föld

Hadd forogjon keserű levében,

S annyi bűn, szenny, s ábrándok dühétől

Tisztuljon meg a vihar hévében,

Es hadd jöjjön el Noé bárkája,

Mely egy új világot zár magába...”

A vén kanász szavát olyan forróvá tette az őszinte átélés, akkora dübörgést adott néki a vers dinamikája, hogy orkánná erősödött a vers végén a hangja, s mint szelbontotta zászló csattogott a temető fái között. Én megdermedtem, bőrömön mintha millió hangya futkározott volna, zsibbadó szívvel hallgattam az öreget, és szememből ellenállhatatlan erővel tolakodtak elő a könnyek. Akkor ismertem meg a szó hatalmát, ott találkoztam az írás erejével. A költő szavai úgy megcsengtek a lelkem, mint kovács kalapácsa az üllőt.

„Lesz még egyszer ünnep a világon” — mennydörögte az öreg, s a fénylő-levelű fűzfák faláról visszhang pattant, és tovagördült a mezők felé. Csak lassan ocsúdtam a csodás jelenség hatása alól, szorongás börzongott végig rajtam, óvatosan visszahúzódtam a bokrok közé. Égett az arcom, mintha ennek a különös, tisztalelkű embernek elloptam volna valamijét, vagy féltett titkát oroztam volna el. Én akkor, gyerekfejjel, nem értem fel észszel, és nem sejtettem, micsoda próféciává lesz a költő szava egy öreg kanász száján, akinek keserű sorsa annyi igazak elkallódását példázta a régi világban. Elsompolyogtam a kondájának verselő öreg közeléből, és elhatároztam, hogy soha senkinek nem mondom el, aminek akkor tanúja voltam.

Csak most, itt az öreg sírjánál, felidézve a régmúlt napokat, látom annak a csodálatos délutánnak a jövőbemutatóját.

BALLADA A SZÖVŐLÁNYRÓL

Fitosorrú fürge lány,
kedves volt, szerény;
örökké-vidám öröm
fénylett szép szemén.

Hullajtott a boldogság
rája drága fényt,
s állt a dolgos gép előtt
— végre társaként!

Zúgó búzaföldeken,
— „vágyak szálljatok” —
bölcs, okos könyvek között
róla álmodott.

Érte hagyta szüleit
— házuk hol maradt —
érte küzdött türelem
igaz akarat.

Érte... S végre ott ragyog,
ott a g é p e már...
Boldogsága áradott:
szilaj tengerár. —

És az orsók pörögtek
csudasebesen,
nem rohanóbb az egek
forgószele sem.

És surrant, szaladt a szál
— hófehér fonál —
ámulta a villámgyors,
büszke napsugár.

Am a szál szakadva áll,
s hányszor elszakadt!
S még ügyetlenül köti
ő a szálakat.

Mit tegyen, hát mit tegyen?!
arcán szégyen ég:
mintha fagy hullt volna rá,
bénul, áll a gép. —

Este estét, bánatot,
csak bánat követ;
fellegeterhes éjszakát
könny nehezíti meg:

„Mért is jöttem, hagytam el
kedves, jó anyám...
Nálam szerencsétlenebb
nincs is több talán!...”

Sóhajtt üzve álom száll:
Bús gép nyög panaszt:
„Mit tettél! Oh, sohasem
bocsátom meg azt.”

Felijed a kisleány,
takarja szemét
és hajnalra teste kín-
verejtékben ég. —

De egy este sietőn
üzletbe szalad
s izgátottan viszi a
pamutfonalat.

Éjjél szunnyad, lámpa ég,
kilincsen a szál,
szétszakad, csomóbaforr:
a tíz újj nem áll.

Illan az éj, másik is,
oszlik, mint a köd,
hét hajnal fényével hét
napkorong görög. —

És az orsók pörögnek
csudasebesen,
nem rohanóbb az egek
forgószele sem.

És surran, szalad a szál
— hófehér fonál —
villanó kezével a
lány vigyázza már.

Fáradt arcán az öröm
lángja felragyog:
napfény töri át a zord
fellegetsapatot.

Mikszáth Kálmán Szegeden

Hetvenöt esztendővel ezelőtt, 1878. nyarán került Szegedre Mikszáth Kálmán, mint a Szegedi Napló belső munkatársa. Hosszú évek küzdelme állt mögötte, melyet Budapesten, a feudálkapitalista Magyarországot kiszolgáló újságírás közönyvével kellett a siker reménye nélkül vívnia.

A Szegeden töltött éveket minden magyar irodalomtörténész jelentősnek tartja Mikszáth írói fejlődésében. Hogy ez a jelentőség miben áll, azt viszont egyik sem fejt ki teljesen. Regisztrálják több-kevesebb alapossággal, hogy milyen eredményeket mutat fel a Szegeden és a szegedi tartózkodás után megjelenő néhány Mikszáth-mű, anélkül, hogy ezeknek az eredményeknek okát Szeged város akkori életében keresnék, sőt egyikük kijelenti, hogy Mikszáth csak „átutazó”, teljesen független Szegedtől. (Lásd Ortutay Gyula: Tömörkény István, Szeged, 1934. 14. J.)

Irodalomtörténetírásunk máig is adós Mikszáth Kálmán írói fejlődése szegedi szakaszának részletes elemzésével, bár Király István Kossuth-díjas könyve megadja e korszak megítélésének leglényegesebb szempontjait.

Az évforduló alkalmából közlöm a nagyrészt már Király István könyvének megjelenése előtt elkészült tanulmányomnak egy részletét, mely tanulmányban megkísértem Mikszáth Szegeden töltött éveinek jelentőségét kifejezni a nagy magyar realista írói fejlődése és politikai állásfoglalásának módosulásai szempontjából.

Az alább közölt részlet a tanulmány II. fejezete. Ez a fejezet elsősorban Mikszáth az író-művész alkotó-módszerének a szegedi időszakban felbukkanó problémáival foglalkozik.

* * *

Mikszáth Kálmán Szegedre kerülését részletesen megírta Gyöngyösy László, Várdai Béla, meg Gelléri Mór is: hogy Enyedi (Eisenstädter) Lukács hogyan kereste fel a betegen fekvő író-t nyomorúságos hónapos-szobájában s mit válaszolt az ajánlatra.* Amit ebből most hangsúlyozni szeretnék, az az, hogy Mikszáth a szó szoros értelmében vett nyomorból került Szegedre.

Az 1878. július 28-án induló Szegedi Napló mint belső munkatársát mutatja be a szegedi közönségnek Mikszáthot. (Sz. N. I. évf. 1. sz.), Augusztus 1-én a lap Ujdonság rovata bejelenti megérkezését.

„Mikszáth Kálmán úr, lapunk belső munkatársa, kit eddig betegsége gátolt a lekövetelésében, ma érkezett városunkba, hogy lapunknál állását elfoglalja. — Mint a fővárosi írói körök egyik legkiválóbb tagját, örömmel üdvözljük őt az Alföld legnagyobb városában, irodalmi működésének újabb színhelyén“.

Természetesen tisztában lehetett azzal, hogy az újonnan alakult lap feltétlenül a legjobb színben igyekszik munkatársait feltüntetni, mégis a sikerért, elismerésért, anyagi megerősödésért oly hosszú ideig hasztalanul birkózó Mikszáthnak ez a nagy beharangozás nagy bizalom-előleget, nagy várakozást és jelentős önbizalmat adhatott a biztos megélhetést nyújtó állás mellé.

Új korszakot lát kibontakozni önmaga számára. E jelentős korszak beköszöntésének érdekes tükröképét láthatjuk bemutatkozó cikkében, a Napló augusztus 3-i számában. („Az első nap”. Szeged Könyve I. k. 9. l.)

* A Szegedi Napló 25 éve. 1878—1903. Jubiláris emlékmű, 1904. Szeged. Engel L. kiadása.

„... Miről álmodhatnék egyébről az első napon, mint hogy Szeged, az én új otthonom azon az úton van, mely a vagyonosodás és jóléthez vezet. S a jólét csak az egyszersmind európai civilizáció magaslatán álló művelt városokat veszi ölébe... Hiszem, hogy az én első álmom igaz... S hiszem, hogy amint én teljesen otthon érzem magam itt az első percztől kezdve, engem sem tekintenek idegennek”.

Kedves bók ez a kis írás a városnak s optimizmusa mutatja, hogy a vagyonos, művelt Szeged álmképében a végre teljes életet élő Mikszáth álomképe is benne van. És csakugyan, a továbbiakban módunkban lesz meglátni, hogy a szegedi két és fél esztendő jelentette a nagy magyar realista számára tehetsége kibontakozásának éltető levegőjét, az itteni élmények, a pezsgő társadalmi élet teszik teljessé tudatában az egész magyar valóságnak egy lényeges részét.

A fentebb említett, szegedi világ felé való felszabadult kinyílás lelkiállapotában, mely Mikszáthot Szegedre-jöttekór jellemezte, a szegedi élmények természetesen igen mélyen belevésődtek az íróba. Schöpflin Aladár írja Mikszáthról:

„Erős, kerek, minden oldalról körülhatárolt egyéniség volt, alapjában véve szegedi ideje óta csak ért, kiforrot, de nem változott, nem vett be olyan benyomásokat, melyek lényén, világfelfogásán változtattak volna”.

Mielőtt aláírnánk, vagy bizonyos értelemben korrigálnánk ezt a szempontunkból jelentős megállapítást, hangsúlyoznunk kell, hogy a szegedi élmények egész életére, egész művészetére való kihatását maga is számtalanszor említi. („A paprikák városa”. Sz. N. 1880. 269. sz. „Második szülőföldemmé vált...”; „Szegedről”. Vas. Újs. 1890. 341. sz.: „Szeged fogadott szülőföldem...” stb.) Legkézenfekvőbbben írói jubileumának Szegeden tartott ünnepségen emlékezik meg erről:

Uraim és hölgyeim! Úgy érzem magam, mint aki nagy utak után, sok év múlva visszatér és otthon találja családját. Akik itt vannak, mind ismerőseim és a meglepődés melegével azt mondom, hogy mindnyájan itthon vagyunk... és ha Szeged megtisztel valamennyire, azért érdemlem meg, hogy a magot, mely itt én belém esett, egészszégesen hoztam meg és itt erősödtem meg, itt kezdtem anyagot gyűjteni. itt élnek témáim és alakjaim... amit Szluha Gusztávtól hallottam, egy ötlet, mely Zsóter Andor, vagy Felmayer János fejében született valamikor... Így van tarkázva minden az ide való Pálffy, Lázár és más emberek életével úgy, hogy ők éppen úgy élnek a könyveimben, mint én magam. Tisztelt Uraim! csak egy szemrehányást akarok helyrehozni. Gyakran említették, hogy ritkán látogatom meg a várost. Hát kérem, ez optikai csalódás. Minden ebéd után, ha rám jön a kurta farkú álom és lefekvés után a pipa kiesik a számból, félóra múlva én már Szegeden vagyok régi barátaim között az Oroszlán Kávéházban és disputálok Enyedivel, vagy keresem Szabadost a város-házán. Látom Zsóter Andort és benyitok tiszparti kuriájába... Némelykor úgy jön, hogy valahol a híd mellett Mari húgom öntözi a virágokat, aki már rég meghalt... majd Kátay Laci integet a vaskereskedése boltjából... és idehozom át szülőföldemet. Nógrádot, hol pedig oda viszem át Szegedet a nógrádi mezőkre és a kettő összeforr egy darabbá, szülőfölddé... (Szegedi Híradó, 1910. január 11. Az említett Szabados János a város közismert „költő-szenátor”-a. A Petőfi Társ. tagja. Lásd: Móra F.: Szegedi tulipántos láda, 1923. I. k. 48—55. l.)

Az új benyomások tömegében, melyeket különösen megnöveltek az 1879-es árvíz drámai eseményei, az anyaggyűjtés lázas korszakában természetesen

nem lehetett szó az élményanyag széles távlatú, teljes feldolgozásáról. Ezt időben is gátolta a Szegedi Napló szerkesztésének mindennapos gondja. Mint a szegedi élmények továbbélését látni fogjuk, csakugyan élete végéig hordozza az író magában szegedi alakjait, ötleteit, míg egy, két, három évtized hasonló és ellentétes élményeivel kombinálva, különböző összefüggésekben és relációkban kiforrva a realista ábrázolás gyöngyeivé formálódnak.

* * *

Mikszáth találkozása ezzel a városi társadalommal, a legfelsőbb rétegben kezdődik. A város ekkor még feltétlenül homogénebb benyomást kelt a felületes szemlélőben akár a nógrádmegyei, akár a pesti világnál s meg kell jegyeznünk, hogy ez a „legfelső réteg” a kisiparos és paraszttömegek köréből csak néhány évtizede nőtt ki és a nem szegediek előtt a város népe önérzetesen magáénak vallja. A sokházas, soklányos Zsóter Andor az egyszerű szegedi „pógár” szemében saját dicsőségét jelenti és polgár mivoltának biztosítéka.

Ezt a jellegzetességét a városnak M. is azonnal felismeri. Egy visszaemlékezésében így ír:

„A demokráciának (amennyiben van Magyarországon demokrácia) Szeged a főfészke, az egyetlen város lévén, hol az iparoselem vergődött hatalomra a közügyekben is, hol nem a hivatalnokok a nép fölött, hanem a nép uralkodik a hivatalnokok fölött, a „város cselédeinek” nevezvén azokat féltrefásan. — Nagy urat sohasem ismertek és nem respektáltak. Néhány nemesi familia, amely régi időkben ott megtelepedett, annyira izolálva érezte magát, hogy elfelejtette czímereit, predikátumait s a városi polgárok kötelékébe kívánczozott”. (Pesti Hírlap, 1884. 1. sz. Sz. K. I. k. 135. l.)

Míg tehát országszerte a földbirtokos arisztokrácia vezetőszerepe mellett háttérbeszorul a magyar burzsoázia (annak ellenére, hogy mindenáron igyekezik osztozni a hatalomban), Szegeden ez a legfelső réteg. A szegedi főispán — a patriarchalisan egyszerű, közkedvelt 48-as nemzetőrkapitány, Dáni Ferenc — apja is pékmester volt. (Czimer K. A Szeged Belvárosi Kaszinó százéves története. Szeged, 1929. 175. l.) Ezt a néptől még időben és életmódban relatíve nem messze távolodott vezetőréteget örömmel üdvözlí Mikszáth és számtalanszor hangsúlyozza jelentőségét.

Mikszáth „gazdája”, a Napló tulajdonosa és főszerkesztője, Eisenstädter (Enyedy) Lukács is a leggazdagabb polgárok közé tartozik. Az 1873-ban megbukott Szegedi Forgalmi Bank igazgatósági tagja volt (Reizner, Szeged Története. III. k.), szülei jómódú textilesek, felesége a már említett Zsóter-familiából való. A Szegedi Híradó 1874. évi 5. számában neve a legtöbb egyenesadót fizető polgárok névsorában található apósával, Zsóter Andorral, ifj. Felmayer Antallal, Dáni Ferencsel együtt. (A közölt adatokhoz lásd: Czimer id. m. 117. l., Gyöngyösy L.: Mikszáth Kálmán. Bp. 1910. 61. l.)

Ez a módos polgárság sajátosan szegedi, illetve magyar képződmény ebben az időben. Sok hasonlóságot mutat azzal a „gazda-típussal”, melyet Gorkij mutat be a Foma Gorgyejevben és az Irodalmi Tanulmányok „Beszélgetések mesterségéről” c. fejezetében. (Szikra, 1950. 248. l.) Részint bevándorolt, részint őslakos szegediekből származik. Szegedi, némelyik tagja országos viszonylatban is jelentős tőkével rendelkezik. Tőkéjük nagyrészt a század elejéről származik, amit ügyesen hasznosítanak. A Felmayer-család első szegedi generációjának vezéralakja, Antal, a szabadságharc idején az országban maradt „angyalos” osztrák bankókat vásárolja össze potom pénzért Kossuth-bankón, optimista honfitársaitól. A Bach-korszakban azután megépíti második, emeletes kékfestő-üzemét. (Ma a Pick Szalámigyár épülete; — adatok: Czimer i. m. 168—69. l.) Egyik lányát a sok közül Nagy András János, a híres

A másik nevezetes familiának közismert alakja Zsóter Andor. Görög kereskedősaládból ered. Amikor 1848. nyarán a délvidéki harcokban mint honvédfőhadnagy kivirtuskodta magát, a háborús gabonaszállításokon növeli apjától, az egész Balkánon ismert hajósgazdától örökölt vagyonát. A Bach-korszakban ő kezdi meg Szegeden a legnagyobb bérházak építését. (Czimer i. m. 207. l.)

A szegedi „gazdák” fiaikat, vejeiket a közigazgatás mellett a takarékpénztárakba, részvénytársaságokba, esetleg saját maguk alapította gyárakba ültetik be részvényesnek. Emellett van egy sajátos szenvedélyük: a földbirtok-szerzés. Érdekes, hogy ez nem minden esetben jelenti a dzsentrisedést. Mikszáth írja Felmayerről, hogy mióta földet vásárolt, paraszti „pógár” tempót vett fel, ezüstgombos mándlit visel, stb.

Itt látták vendégül nemcsak a csanádmegyei főispánt, hanem a művészeket, színészeket, újságírókat is. De meghívják birtokukra, szőlőjükbe is ismerőseiket. Mikszáth szinte vasárnaponként szívesen látott vendég Zsóter Andor szatymazi szőlőjében, ahol tanúja több szüreti mulatságnak. (Czimer i. m. 207. l.) Egy ilyen alkalmat ír meg a „Vénasszonyok nyara” c. tárcájában. (Sz. N. 1879. IX. 28., Szeged Könyve II. k. 63. l.)

A. regény.

Szeged.

173:

Ez az összehasonlítás nem döntő érv, csak nyomravezető akar lenni. Amikor Mikszáth a „Noszty fiú...” c. regényében, 1908-ban a közelmúlt Magyarországának szinte teljes rajzát adja, a tipikus vidéki magyar kapitalistát elsősorban a szegedi nagypolgárok figuráinak alapján alkotja meg. Nézzük, hogyan dolgozott a művész:

Nem Bontó megyébe áttöltetett Bakay Nándorral, Felmayer Antallal, vagy Zsóter Andorral találkozunk. Tóth Mihály, az Tóth Mihály. Sorsa és életformája azonban azonos az előbb felsoroltakéval és még sok más hasonlóval. Self-made-man-nek tartja magát és annak tartják mások is. Bakay Nándor és Felmayer Antal apja ilyen volt Szegeden. De Tóth Mihály nem az. A regény időpontjában (hetvenes évek) már a tipikus burzsoá a vagyont öröklő Zsóter Andor és ifjabb Felmayer, és Tóth Mihály, aki barátjától kapja a meginduláshoz szükséges egyik százezret, felesége hozza a másikat.

A vidéki magyar kapitalisták jelentékeny része ekkor nem bank és részvénytársaság-részvényre utazik, mégha Zsóter Andor igazgatósági tagja is a Szeged-Csongrádi Takarékpénztárnak. Azt elfűjják a gazdasági válságok, mint az 1873-as is. Földet vásárol, amely ugyan egyrészt passzió, másrészt és döntően Magyarországon, racionális berendezéssel még mindig a legjobb tőkebefektetések egyike. És Tóth Mihály alagsóvezetett földjei öntik a pénzt, mint a Felmayerék üllei mintagazdasága.

„Az öröklött vagyon rendszerint göggel jár, a szerzett vagyon bizonyos alázatossággal, bizonyos bocsánatkérés-félével az emberiség iránt, mely elől a tejfölt leszedte. Innen van hogy a parvenük humánusabbak, mint a született nagyurak. Ezek a külső csillogásra költenek, azok a szerencséjük nyomán keletkező irígységtompítására”.

— írja Mikszáth Tóth Mihály jótékonykodás felsorolása után a könyv III. kötetének 38. lapján. (Franklin kiadás). A kölcsönkapott és hozományul jött százezrekből szerzett milliók teszik humánussá Tóth urat és labdát oszt, meg korcsolyát a bontóvári gyerekek között. Szanatóriumot is létesít, melynek hasznát áztán bebizonyítja Pázmár doktor.

Eppen úgy nem megoldása ez a szociális kérdéseknek, ahogy a szerzett vagyonnal járó lelkiismeret-csillapító jótékonykodás az apai örökséget megtöbbszöröző Zsóter Andornak az a szokása, hogy finanszírozza a városban egybekelő színész-házaspárok esküvőit és lakodalmait, vagy az, hogy 50 személyes ingyenkonyhát nyit az árvíz-idején. Felmayer bácsi, miután teljesen „pógár” lett, szerszámaikat és készleteit átengedi a kékfestő-üzemben dolgozó segédeknek, ingyen. — Tóth Mihály is bezárja gyárait s a föld mellett marad Pázmárral folytatott vitája után.

Szegeden lesz tanúja Mikszáth e burzsoázia a földbirtokos arisztokráciával való összeütközésének is. Ez a rekonstrukció idején történik. A szegedi burzsoázia azért szegül szembe Tisza Lajossal, az újjáépítés kormánybiztosával, mert a város kialakult polgári-patriarchalis közigazgatását a polgárjogok megsértésével felfüggesztette s helyette a lázas tevékenységet mimelő, kiforrott, fölényes, a józan polgárész számára száz csapdát jelentő diktatórikus, korrupt arisztokrata-bürokráciát vezette be.

Tóth Mihály is elsősorban a dzsentrí aljasságai miatt és azért áll szemben a feudálisokkal, mert életformájukat csak szemérmetlen, el nem leplezhető csalásokkal tudják fenntartani. Ezt élesen elítéli a puritán, osztálya útjának még csak felfelé tartó szakaszát megjárt Tóth Mihály. Ismert végső állásfoglalása végeredményben azon alapszik, hogy rútul becsapták őt, a kitűnő üzletembert. Így módosult már ekkor az a hajdani reálisan gazdasági és politikai sikon mozgó burzsoá-arisztokrata ellentét szinte morális vonatkozásokká, amely a század elején még élesen szembeállította egymással a két osztályt.

A szegedi burzsoázia köréből hozott példák lényegét Mikszáth, a kitűnő szemű újságíró mind ismerte, a rekonstrukció körüli harcoknak részese volt, amint ezek szegedi és későbbi cikkeiből is kitűnnek. Ha volt is módja Sze-

gedről való távozása után megismerni a kapitalizmus magyarországi válfaját és a magyarországi kapitalistákat, a regény miliőjének és korának megfelelő kapitalista alakját a szegedi burzsoázia alapos ismerete nélkül nem alkothatta volna meg. Belemagyarázás lenne feltételeznünk, hogy már itt, Szegeden világosan látta ennek a burzsoáziának alapvető, magábanhordott ellentmondosságát. Az azonban bizonyos, hogy azok a tünetek, amelyeket Szegeden szükségképpen észrevett, az évek során, egyéb összefüggések felismerésével módosulva ugyan, de az alapot jelentették az arisztokráciával anyagilag és erkölcsileg feltétlenül fölénybenlévő, a politikában viszont hatalomra jutni képtelen, ellentmondásokkal súlyosan terhelt, magyar burzsoázia egyik legtipikusabb alakjának megrajzolásához. Fel kell hívnunk a figyelmet még egy párhuzamra: Tóth Mihály végeredményben éppen úgy közömbös a haza problémáival szemben, mint minden burzsoá, ha ezek a problémák nem érintik közvetlenül üzletének menetét, — Pedig a forradalom előtt olyan országot keresett, ahol vagy sosem volt király, vagy már nyakaztak királyt. Az említett szegedi polgárok is közömbösek, (lásd Felmayer bankó-manőverét), pedig a szabadságharc előtt Kossuth mellett álltak.

Megjegyezzük, hogy Tóth Mihály alakjának ez a magyarázata első pillanatra szembenáll Schöpfung Aladár magyarázatával (Magyar Írók sorozat, Mikszáth Kálmán), aki Tóth Mihály alakját kivándorló-anekdotából vezeti le. Az Amerikában történő meggazdagodás, a „kifli-királyság” csakugyan lehet kivándorló-anekdota, azonban az alak életszerűsége, jellemvonásai, a magyar társadalom életében való olyan elhelyezkedése, melyet Tóth uramnál látunk, szerves kapcsolatot mutat a szegedi burzsoáziával. A kettő nem zárja ki egymást, sőt kiegészíti.

* * *

Ezzel a „hatalmon lévő iparosalem”-mel való minden baráti kapcsolat, a polgári demokratizmusnak minden szép látszata sem viszi odáig a nemrég „Fény- és árnyképek”-et szerkesztő, élesszemű Mikszáthot, hogy behódoljon a szegedi burzsoáziának. Még látszatra sem kötötte magát ehhez a módos polgár-csoporthoz, a szemellátható élénk kapcsolat ellenére sem. Czimer szinte sajnálkozva jegyzi meg idézett könyvében: „Mikszáth Kálmán bejáró vendége volt a Kaszinónak, de inkább a Szegedi Napló szerkesztőségéhez közelebb fekvő „Arany Oroszlán”-kávéházban szeretett tanyázni”. Hogy nemcsak a közelség, kényelmesség befolyásolta ebben az író, azt meglátjuk, amikor az Arany Oroszlánról és közönségéről szó kerül. Mikszáth kapcsolatai a szegedi társadalom egyéb rétegeivel, elsősorban Szegeden írott munkáiból derülnek ki. Ugyanakkor az is kiderül, hogy a város társadalmából elsősorban nem az említett „hatalmon lévő iparosalem” érdekelte. Már eddig is számos utalást tettünk arra, hogy a város különösen mint demokratikus közösség ragadta meg az író. Az anyaggyűjtés és megerősödés idejének főleg első szakasza ennek a sok vonatkozásban reális állásfoglalásnak a jegyében folyik és Mikszáth figyelme elsősorban a város népének széles rétegei felé fordul.

Az eddig ismeretlen társadalmi képlettel való találkozás mintegy automatikusan módosítja, majd fokozatosan megváltoztatja az író témakörét és vele együtt ábrázoló módszerét is. Ezt nyomon kísérhetjük.

A Szeged előtti Mikszáth témája elsősorban a különleges, extra ember, elsősorban a dzsentrifigura. (Stofi bácsi. Dek. I. 82. l.; Harcsa Ezekiel. Dek. I. 1. l.; Hiripi Gáspár. D. II. k.; Az ügyvédjelölt. D. II. k. 100. l.; stb.) Ezek néhány polgár-figurával (pl.: Pisera bácsi. Dek. II. 3. l.) együtt korai megjelenései a nagy Mikszáth-regények szereplőinek, azonban speciális érdekességük, mániás-voltuk minden sokatigérő jellegük ellenérétülteng. A nemesi anekdota-forma korlátai szemmel láthatóan kötik az író a szinte konvencionálisan elmaradhatatlan adszúrd fordulatokhoz s végül a kötelezően humoros csattanóhoz.

Mikszáth Szegedre-jötte előtti újságíráskodásának „karcolatai” és „apróságai” is többségükben ezeket a vonásokat mutatják. Szegeden többszörösen — s a jelek szerint egyre tudatosabban — áttöri ezt az anekdota-zártságot s

bár az anekdota-külső, az anekdotikus vonások Szegeden sem tűnnek el, a mikszáthi anekdota megváltozik s ebben az áttört, megváltozott formában lesz egyik jellemzője Mikszáth életművének.

Az áttörés azzal kezdődik, hogy az író nem áll meg magánál az egyszerű esetnél, a kuriozumnál. Riportszerűen jegyezzet, anélkül, hogy a látott eseteket, alakokat kidolgozná. Szegedi cikkei jelentős részében ilyen feldolgozatlan nyersanyagként, szinte csoportosításra várva sorakoznak a szegedi életnek egy-két vonással karakterisztikusan beállított alakjai. A siker nélküli újságíróskodás után az anyagi megerősödés küszöbén, egy számára szokatlan társadalmi képződmény életébe való sokrétű bekapcsolódást mutat ez. Az író. lázas anyaggyűjtésre, az adott és feltétlenül érdekes, valóság elemeinek mielőbbi megismerésére serkentik már az első szegedi hónapok, hogy azután megkísérelje egy-egy nagybbléleket, a Szegedi Napló tárcarovatában folytatatosan megjelenő rajzban összefogni a város társadalmának egy-egy jellemző csoportját, rétegét.

Már az első hónapban megindul ez a folyamat. Augusztus 11-én; még jellegzetesen anekdotai csattanóval megoldott, szegedi témájú tárcája jelenik meg a Naplóban a felszarvazott férjről. (Hosszú szerelem. Sz. K. II. k. 129. l.). Az anekdotából azonban szokatlan módon kír egy szubjektív megjegyzés, mellyel a felesége hűtlenségére rádöbbenő szürke kishivatalnok ellenzéki képviselő-jelöltre való szavazását kíséri:

„Láttam a tragédiát, mely itt lejátszódott. Az apró, szürke szemű ember lemondott az életről s felmondta a szolgálatot a hatalmasoknak, akiktől csak addig függött, míg az ő jövője viszont tőlük“.

Csipkés Máté nemcsak a felszarvazott férj elsőrendűen anekdotai minőségében érdekes az író számára, hanem mint a szegedi kishivatalnok jellemző alakja, mely szükségképpen a világ összes kishivatalnokainak, a hatalmasoktól függő alantasok sorsát képviseli.

Augusztus 18-án A népkertben címmel, No. 3. aláírással ír tárcát. Mikszáth. A tárca kifejezett riport, melyből kiderül, hogy az író tudatosan áll szemben egy speciálisan szegedi jelenséggel. A vasárnap délutáni népkert a „demokrácia föntségével” hat. A polgári demokrácia akkoriban oly vágyott világára, Amerikára gondol az író:

„Megdobban bennem a szív, amikor egy darabot látok itt Amerikából“.

A mozdulatok megvillantásával frappánsan jellemzett szobalány-kocsis pármellett ott andalog az „arisztokrata” pár is: a szobalány kisasszonya, az iparos-lány (aki csak annyiban különbözik szobalányától, hogy a „journal” szerint öltözködik) irnok gavallérjával, akinek számára nyitva az út a polgármester-ség felé.

Itt van a mesterlegény Katival s arról beszél neki, hogy

„mihelyt úgy fordul a dolgok sorja, hogy egy kis műhelyt kanyarít vágyainak a jószerecsé, bizony de mindjárt megülik a lakodalmat. Kati hiszi szentül. Hogyne, hisz már tizkét évi óta mondja Károly ugyanezt“.

— Kell ennél mélyebb jellemzés, hogy az íróba ne vésődjék kitörölhetetlenül bele a mesterlegény-sors?

A pletykás szegedi nénikről kapunk humoros pillanatképet, akik a város érdekházasságait leplezik le, s. plasztikus képben világosodik meg az író előtt a táncoló parasztok robusztus ereje, mely saját bevallása szerint megdöbbeníti és tetszik neki.

Az anekdota-módosulás kezdetén és a tudatos alakgyűjtésen kívül a város általános jellemvonásai is szemébe ötlenek. A szegedi asszonyok és leá-

nyok felé bókoló „A szegedi boszorkányok” c., augusztus 4-én megjelenő csevegésében jegyzi meg:

„... Budapestén magyarul gondolkozik a magyar ember, de németül beszél, míg ellenben Szegeden magyarul beszél, de németül gondolkozik...”

— a talány megfejtése:

„Szegeden a magyar is mind német! Az az, hogy nem is annyira német, mint inkább ánglius”.

Amit itt Mikszáth „német, az az, hogy ánglius” gondolkodásnak, magatartásnak nevez, világosan a makacs, apránként és mindenáron tőkét összekaparó és gyümölcsöztető polgári tulajdonság, melyet Szeged társadalmának bemutatásakor hangsúlyoztunk.

A régi Mikszáth-anekdota is él még, ahogy „Baldácsi bácsi” mutatkozik meg a maga Harcsa-ezekieli mivoltában. (Sz. N. 1878. aug. 13.)

Következésként folyik a jellegzetes szegedi és emberi vonások gyűjtése. Szeptemberben már felhasználja gyűjteményét Mikszáth. Nem írói feldolgozás szándékával ugyan, hanem Tissot-nak, a Szegedet ekkor meglátogató francia írónak mutat meg néhány szegedi figurát. (Sz. N. 1878. szept. 3. Jellemző, hogy Tissot-t is elviszi a népkertbe, a szőregi szerb parasztok mulatságára, stb. tehát oda, ahol a néppel ismerkedhetik meg elsősorban.)

„A templom elé értünk; ott álltak már a stereotip alakok...”

Ezután elmondja Tissot-nak, hogy a stereotip alakok egyike, Lajos úr, hat példányban található. Beszél a „Borcsák”-ról, akik számára tanulmányfejek, s hozzáfűzi:

„Mert én nem kutatom mint ön, a templomok ereklyéit és régiségeit, nem nézegetem a puszták délibábjait, nem kutatom a hegyeket, én azt a nagy rejtélyt szeretem tanulmányozni, amelyiknek ember a neve”.

Ha nem is vesszük a „puszták délibábjai” és templomok, hegyek említését célzásnak a Petőfi-epigonok és a romantikusokra, a korábbi „stereotip” alakok és „tanulmányfejek” kifejezések aláhúzzák azt a feltevésünket, hogy a mondat a mikszáthi realizmus egyik korai megfogalmazása. Ember és társadalom összefüggésének világos meglátását bizonyítja egy későbbi Tissot-hoz intézett mondata.

„Küldjön ön nekem Franciaországból hét különböző nevelésű szép hölgyet s akkor ön ideküldte nekem egész Franciaországot”.

A realizmus alapvető módszere, a tipikus emberábrázolás körvonalazódik itt szemlátomást Mikszáthban. Ennek a körvonalazásnak az értékét többszöri az a már hangsúlyozott tény, hogy mindez tudatosan történik.

Szeptember 22-én újabb jelét adja Mikszáth a Naplóban írói módszere gyakorlatbani továbbcsiszolódásának. „Politika a vonalon alul” címmel ír helyi tárcát. Ebben váratlanul, s nála meglehetősen ritka módon, szimbolikus nevekkal jelöli meg a különböző politikai állásfoglalást képviselő szegedi figurákat:

Kubik Gümös Máthé: lócsászár — a háború partján van, mert az jó lőüzlet.

Kuvasz Demeter: paraszt, békepartí, mert a fia jelenleg is Boszniában van.

Kanavász Borcsa: kikapós menyecske, a háború partján van, mert akkor elviszik az urát.

Proletárius Demeter: diplomavestett fiskális — szeretné, ha a Monarchia kudarcot vallana Boszniában.

Hogy ezek, ha egysíkúak is, még mint vázlatkönyvi skiccek, végeredményben típusok, az író szemében, az egy pillanatig sem kétséges. Ugyanebben a tárcában bukkan fel az első igazi szegedi kisparaszt is (Mikszáth „alsórendbeli civisnek” nevezi), egyszerre élesen felmutatva osztálya problémáját, az árverezéstől való rettegést:

„Tegyen úgy öfelsége, mint Harántos Fekete János. Irassa át az országot alattomban az öccsére”.

Ugyanis akkor nem veheti el a muszka. Az 1879-ben megjelenő „Igazi humoristák”, a burkus elől a feleségre való átíratás változatában tartalmazza az ötletet. (Jub. Kiad. 34. kötet 36. l.)

„A színházról” (Sz. N. 1878. okt. 20.) Ez az a hely, ahol „a nép vis-a-vis” található: Az egy bérelt helyre felváltva járó iparoslányok, egy tubákoló öregúr, a karzatról közbekiábáló inasgyerek, enyelgő újházások, stb. (A Sz. K. II. k. 3. l. hiányosan közli. A kihagyott rész gúnyos lerántása a Habsburgoknak.)

„Választási manőver”. (Sz. N. 1878. dec. 1.) Az urakkal szemben bizalmatlan parasztember, a kormánypárt képviselőjelöltjét semmi áron nem dicsérő „brávó-kínézetű, mindenre hajlandó” emberek, feltehetően lumpenproletárok.

„A jégén”. (Sz. N. 1878. dec. 29.) Marika, a szemérmes polgárlány, a kacér menyecskék, a lebzselő férfiak.

„A hét nagy eseménye” (1879. jan. 12.) című tárca érdekes mozzanata az emberábrázolási módszer kiforrásának. A téma Joachim, német hegedűművész hangversenye. E téma köré csoportosítva mintegy kipróbálja Mikszáth szegedi emberismerete érvényességét. A cigányok, a parasztlányok, a kispolgári sznobok (általában a hangversenyen jelenlévők) nagy biztonsággal feltételezett, ki nem mondott gondolatait tárja elénk úgy, hogy egy pillanatig sem támad kétségünk a feltételezett gondolatok hitelessége iránt. (A Szeged Könyve II. k. 85. l. kihagyja egy részét, melyet szerintem helytelenül „antiszemita kitételeknek érzetett a kiadó.)

„Bárcsak mindig szombat este volna” (jan. 28.) Az előbbihez sokban hasonlóan jellemzés-gyakorlásnak tekinthető. A lap „Karnevál”-rovatának íróját mintegy versenyre hívja Mikszáth: „No hallja az úr, ha kend csak ennyit tud mondani erről a bálról, akkor kendnek nincs szíve”. — S utána élénk, szellemes tárcát közöl az egyébként csakugyan lapos, vidéki álarcosbálról. (A Sz. K. II. k. 117. l. hiányosan közli. Valószínű, hogy a Mikszáth saját házasságára célzó részt kegyeletsértőnek tartotta a kiadó.)

„A mi uraink a pincérek”. (febr. 8.) A mulatásban a dzsentriket majmaló pincérek éles rajza.

Kisebb-nagyobb sűrítési kísérletek, fegyverpróbák után egyszerre megjelenik egy nagyobblélekzetű kísérlet, ahol hosszas megfigyelés eredményeit találjuk együtt, a kialakuló módszer teljes alkalmazásával. A keret, ahol az ábrázolt jellemeket együtt találjuk, jól megválasztott: a színház, ahol Szeged társadalmának szinte minden eleme megfordul akkoriban. (Színházlátogatók. Sz. N. 1879. febr. 20.—márc. 2.) Ebben a munkájában Mikszáth a szegedi tanulságokkal felfegyverkezve, a helyi horizonton is túllép. Fővárosi színház-élmélei adnak módot egy összehasonlításra. Természetesen a fővárosi élmények is a Szegedet és társadalmát már látott író szemén keresztül módosulva bukkannak fel:

„Általában a fővárosban három osztály uralkodik társadalmilag; a mágánások, az írók és az államférfiak. — Ami azontúl következik, az a semmi, az a „canaille”, Csakhogy e három osztály is mindenik külön egy-egy societás és a többi kettőt fumigative veszi”.

Mintegy szemléltetésül megszólaltatja egy-egy képviselőjét e három „osztálynak”, majd összehasonlítást tesz:

„Szegeden nincsenek osztályok; az ember mindenkit szerethet, senki sem esik hozzá közel és senki sincsen tőle távol“.

Az író előtt szemlátomást tisztulnak bizonyos társadalmi viszonylatok s ez az idézett összehasonlítás a két színházpublikum között, a Főváros és Szeged társadalmának elvi összehasonlítását is jelenti Mikszáth számára. Hogy milyen úton jutott el eddig, arra könnyen válaszolhatunk, ha felidézzük a Tissot-val folytatott beszélgetésének azt a részét, melyben érdeklődése közép-pontjaként az embert jelölte meg. Az összefüggést Mikszáth maga is érzi, a „Színházlátogatók” c. munka eddig elemzett bevezetésében újra elmondja lényegében ugyanazt, amit Tissot-nak mondott, más, élesebb megfogalmazásban.

A Bevezetés után még két fejezetet találunk. Mindegyik egy-egy jellegzetes színházlátogatót mutat be. Az író minden valószerűség szerint egész sorát akarta bemutatni a tipikus szegedi figuráknak, s bennük a különböző társadalmi rétegeknek a jellegzetességeit, hiszen ez nagyjából már rendelkezésre állt, ha kidolgozatlanul is, eddigi, a szegedi társadalom különböző osztályai- és rétegeiből gyűjtött anyagában. Erre a szándékra mutat a „fotográfia” alcím és a második fejezet (márc. 2-i közlemény) végén zárójelbe tett ígéret: folytatjuk. Sajnos, folytatása seholsem következik. Az egyre növekvő árvízveszély foglalkoztatja mindinkább ekkor a várost. Mikszáthot is és az ezzel kapcsolatos rendelkezések, tudósítások töltik meg a lapot. A március 12-i katasztrófa után égető napi kérdések bukkannak fel s az árvízi élmények ügylátszik, elfeledtetik Mikszáthtal a téma részletes kidolgozását.

Az író világosan felismerhető szándéka adja meg a jogot, hogy a két „fotográfiát” egy Szeged társadalmát ha nem is teljességében, de lényeges vonásaiban bemutató arcképsorozat töredékének tekintsük. Maga az arcképsorozat forma Mikszáthnál nem új. (Lásd pl.: Még újabb fény- és árnyképek. Bp. 1878.) A „Színházlátogatók” ismertetett előzményei, méginkább azonban maga a mű megmutatja megalkotásának új módszerét, mely megkülönbözteti és föléhelyezi az eddigi, külsőleg hasonló Mikszáth-műveknek.

Vizsgáljuk meg az első fotográfiát. „A Katák”.

„A Kata személy ugyan, de nem bizonyos meghatározott személy. — Kata mindaz, akinek elég csinos az arca ahhoz, hogy Kata legyen s aki szegediesen kacabájt hord s selyemkendőt a nyaka körül s ugyancsak selyemkendővel van a feje bekötve. A Kata rendszerint takaros vigánót hord és módosan tud mosolyogni, ha a „finom férfi nép” szeme rátévelyedik“.

A továbbiakban kiderül a Kata előadásalatti viselkedéséből, hogy úrhatnám paraszt-polgár menyecske, akiben a paraszti természetesség rengeteg tudatos keresettséggel keveredik.

A „Kata” korábban hangsúlyozott elvontságát feloldják többek között az olyan részek, ahol a Kata megszólal.

„Hiszen talán nem is volt az egészen igaz. Talán csak úgy kigondolta valaki“.

— mondja nagy sóhajrással az Othello-előadás után kifelelemenet.

A második fotográfia „A Maecenas”, befejezetlen. Ott végződik, ahol a tárca-rovat előírt tere megszakítja. Így a figura is színtelenebb, bár bizonyára épp oly gyakori és jellemző alakja a szegedi színháznak és életnek, mint a mindenáron feltörni akaró módos paraszt: a sznob városi hivatalnok.

„Azt hinnétek, bolondja a színirodalomnak, s ismeri, imádja az írók gondolatait. Pedig nem: ő nem hallgatja a darabokat, ő csak nézi. A Maecenas bízvást bedughatná füleit gyapóttal...“

A töredék két következtetést enged meg:

1. A Bevezetés alapján kimondhatjuk: Mikszáth egészen közel jutott már Szegeden ahhoz, hogy az egyént félreértéket keltő társadalmi helyzete függvényének tartsa.

2. A két rajz kimondhatatlanul bizonyítja, hogy a társadalom ábrázolása Mikszáth szerint az osztályok, rétegek egy-egy jellemző, „stereotip”, — mondhatnánk tipikus — alakján keresztül a legszemléletesebb.

Mindaddig annak voltunk tanúi, hogy az író módszere kialakításában hogyan jut el a realista ábrázolási módot jelentő út feléig: a tipikus megragadásáig. Ez szükségképpen egy bizonyos mértékű elvonásra vezet. Ennek az elvontságnak a tükrre az arcképsorozat, a fotográfia-gyűjtemény féle szerkezet, mely bármennyire is megmutatja a lényeges emberi vonásokat, a kiszemelt jellemeket statikusan állítja az olvasó elé még akkor is, ha az író a bemutatás során megjegyzéseket tesz a kiválasztott alak magánéletére, vagy társadalmi kapcsolatait illetően; akkor is, ha történetesen megszólaltatja, vagy cselekedtetni a szerkezet szabta szűk keretek között.

A következő lépés, az út további szakasza a megismert jellemek, a megismert ember konkrét cselekményben való bemutatása, melyben feloldódik elvontsága és amelyben a legszélesebb összefüggésekben tárulhat fel egyén és társadalom: Szegedi ember és szegedi társadalom.

Ez következik be Mikszáthnál — majd látjuk milyen sikerrel — 1879. májusában. Május 22-én a Szegedi Napló „K. A. (Nr. 3.) elbeszélése” alcímmel hozza Mikszáth „Szegeden” c. folytatásosan megjelenő elbeszélését. A „Színházlátogatók”-hoz hasonlóan itt is „Bevezetés”-sel találkozunk, mely ugyan csak elmélkedés a művészi módszerről, ha nem is olyan értekező hangú, mint ahogyan a „Színházlátogatók” bevezetése az.

Az író elmondja, hogy a politikából való kiábrándulás (az árvízzel kapcsolatban megjelenő vezércikkeiről és kifejezetten napi-politikai írásairól később szólnunk) hatására elhatározta, felhagy az írással. Ekkor álmában megjelenik piroscsizmás, parasztszoknyás műzsája, akit először nem ismer fel. Végre megismeri:

„Ilyen vagy te! A nép ruháját viseled, mint az én lelkem...”

A műzsa bejelenti, hogy megtudta az író szándékát és búcsúzni jött. Mikszáth azt válaszolja, hogy ő nem gondolta komolyan a visszavonulást az írástól. Egyezkednek. Az író kéri, hogy műzsája hatalmánál fogva hadd lássa egészen a lelkük mélyéig az embereket. Mire a műzsa:

„Azt nem tehetem. Sokat kívánsz. Először is az én hatalmam kevés ahhoz, s a te lelked kicsiny ahhoz. Ha meglátnád az embereket úgy, amint vannak, megundorodnál és undorodban megőrülnél. Nem, azt nem tehetem. Eddig csak a nagy íróknak, egy Shakespearenak, egy Dickensnek engedte meg műzsájuk, hogy egészében lássák az embereket. Te nem tartozol a választottak közé”.

Nagy könyörgésre hajlandó három ember esetében kivételt tenni. Mikszáth három női nevet sug neki, a műzsa így válaszol:

„Őket ugyan nem mutathatom meg, hanem fölfedek előtted egy olyan tükröt, ahol meglátszauak... Járj, kelj az emberek közt s amit hallasz, gondolkozzál fölötte. Akármilyen jelentéktelen szó, mindenik egy-egy szín, s az a tükr az azokból a színekből áll. Ha valamennyi szín együtt lesz, állítsd össze, s ha ez sikerül, olyan leszel, mint egy kis isten, mindent látni fogsz”.

Az idézetekből kitűnik, hogy az eddig Szegeden töltött nyolc hónap a saját bevallása szerint népi műzsától ihletett Mikszáth számára döntő kérdést vet fel: Érdemes-e írni? — A kérdés háttere az emberbevetett hit megingása...

Az árvíz és az újjáépítés előkészületei eseményeinek forgatagában többszörösen ütközik állami-, városi-, népi- és önérdék. A város elpusztulásának megábrázoló tényével együtt ez igazán alkalmas az illúziók elosztatására. Az író erőt vesz csüggedésén és vállalja az „emberi lélek mélységei” felkutatásának veszélyes útját mindezek ellenére is. A nagy munkához azonban módszerében, fegyverzetében is megerősíti magát. Újrafogalmazza ember- (és egyben társadalom) ábrázoló elveit, hogy az igazsághoz eljuthasson.

Ez az újrafogalmazott elv pedig — ahogy a műsa szavaiból látjuk — nem más, mint a valóság megfigyelésén alapuló ábrázolás, a realizmus melletti hitvallás.

Es hozzáfog, hogy így felkészülve konkrét cselekményben ábrázolja majdnem undorodásig megismert szegedi alakjait, a szegedi társadalmat, melynek — ahogy megjegyezte — minden demokratikus színezete ellenére is riasztó mélységei vannak, mint ahogy az osztálytársadalmaknak.

Az első fejezet: „A petrefikált mameluk”.

„Fércz Márton a legpetrefikáltabb mameluk. Szeged városának legszajásabb prókátora, a leghasznavehetőbb ócska ágyúja az álliberálisoknak, kezdett egyszerre megbolondulni”.

Igy mutatja be egyik jellemző figuráját a városnak. Nem is titkolja, hogy szegedi az illető, s a legmegkövesedettebb kormánypárti képviselő alakja rávillantja az olvasó szemét az ország politikai helyzetére. A gyanúsán szimbolikus nevű prókátor megbolondulását szerelem okozza. Felsővárosi polgár lányába szerelmes: Bike Ferenc uram, az apósjelölt „derék, becsületes iparos, háza van Felsővároson, a városon kívül gyönyörű tanyája”, tehát az az átmeneti alak, aki magában foglalja a szegedi iparosoknak azt a típusát, melyet később Sziráki uram alakjából formáz meg Mikszáth a „Milyen a magyar iparos” c. rajzában. Kevély ember:

„Ezt a házat építette Bike Ferenc, Anno 1850. A saját erejéből. — olvasható házában. Így jellemzi tovább az író; — Egy ember, aki kevély önmagára. Egy votuma a tekintetes városi bizottságnak, aki meg van szokva, hogy a főispán is messziről köszöntse...”

Természetesen megismerkedünk Bike urammal egyébként is. Házasága kizárólag vagyoni kérdéseken forduló erőszakos leányszerezés. Megismerkedünk társaságával is, az Arany Oroszlán kávéház függetlenségi érzelmű törzsvendégeivel, akik kinézik maguk közül a Fércz Márton féleket. További életét is feltárná előttünk az író, ha a nagy nekibuzdulással induló munka nem szakadna félbe egy június közepén megjelenő közléssel.

Annyit tudunk meg mindössze, hogy Fércz Márton megkéri Bike uram lányának a kezét, mégpedig ügyvédhez illően, levélben. Ugyancsak ügyvédhez illően zsarolásra készül fel. A segéd, aki a levelet viszi, rejteget magánál egy vagyonleltárt is (40.000 Ft) a leendő feleség nevére kiállított móringlevéllel, és egy leleplező-iratot, melyben Bike Ferenc fiatalkori gyilkosságáról való tudomását adja hírül. Az első két argumentumot visszautasító Bike a harmadikra hajlandó meghajolni, azonban szél éri, és megnemul.

A romantikus vonásokat mutató, mesterkelt bonyodalmú cselekmény során olyan izes szegedi vonásokat találunk, mint a hajdani gyilkosság két tanújának, a két csősznek a viselkedése, akik a Tót atyafiak ... rideg Pásztoraira, meg Lapaj közömbösségére emlékeztetnek. A történet hitelesen szegedi: az alakok igazolt szegedi volta mellett a régi szegedi utcanevek, városrész-nevek erősítenek meg ebben. (Tyúkbögy-utca, Palánk, stb.)

Hogy mi az oka, hogy ezt a kísérletet is csak mint töredéket ismerhetjük, nem tudjuk. Az irányvétel azonban világos.

Az anekdota korlátainak az áttörése megtörtént, az író emberábrázolási módszerének elvi megfogalmazása kialakult és ezzel egyidőben történtek az

első, döntő fontosságú kísérletek a gyakorlatban való megvalósítására is. Az út — a szerkesztés problémáinak leküzdése után — egyenes a Tót atyafiak és a Jó palócok, — távolabbi vonatkozásban a nagy Mikszáth-művek felé. Hogy a cselekményt mozgató, a szerkezet felépítését megszabó igazi konfliktusok megtalálásához hogyan jut el az író, arra még számos példát mutatunk meg később, a Szegeden írt művekben.

* * *

Természetesen a figyelemmel kísért folyamat nem foglalja magában. Mikszáth egész szegedi munkásságát a „Szegeden” megjelenéséig. Az ábrázolásmód tudatosodásának kiemelt és hangsúlyozott folyamata mellett, vele párhuzamosan és nyilvánvaló összefüggésben váratlan bőségben bukkannak fel a Szegedi Napló tárcarovatában a már egyszer, korábban megírt rajzok, novellák újrafeldolgozásai és a gyermekkori élményekből eredő témájú kísérletek.

Két művön kísérreljük meg bemutatni, hogy hogyan hatja át ezeket is a Szeged-indukálta ábrázolásmód annak ellenére, hogy itt elsősorban nem szegedi témákról, hanem egyáltalán már évekkel ezelőtt megírt alkotásokról van szó.

A Szegedi Napló 1878. szeptember 1-i számában a tárcarovatban találjuk „János úr a politikus, vagy A szegedi kísértet” című írását Mikszáthnak No. 3. aláírással. (A tárcát a Szeged Könyve I. kötete a „Személyes élmények” darabjai között a 10. lapon közli.) Ha elolvassuk a Fővárosi Lapok 1875. évfolyamának 18. számát, ott „Fővárosi tárcza” jelöléssel „Az újságfaló” címen a „János úr”...-hoz sokban hasonló írást találunk. (Ez a tárcza a Dekameron II. kötetében a 95. lapon hozzáférhető.) Mindkettőben szenvedélyes újságolvasóval ismerkedünk meg, aki se lát, se hall, csak az újságokat bújja, kormányok bukása, államformák változása, háborúk kirobbanása, államférfiak utazásai kötik le minden érdeklődését szinte az eszelősségig.

Azonban lényeges különbségeket is találhatunk alaposabb vizsgálódás után. „Az újságfaló” azzal kezdődik, hogy az író szellemesen elmondja: milyen foglalkozású és mentalitású emberek mit olvasnak. Velük szembeállítja az „újságfalót”, aki mindent olvas. Ezután az elvi bevezetés után bemutatja, hogy milyen kétségbeesetten várja az újságfaló a már elolvasott déli lapok romjain az estieket, hogy fejében hogyan ragadnak meg az olvasott cikkek:

„... az ő fejében bolondnál bolondabb eszméket szül, (t. i. az újságolvasás, mint sűrű köd nehezedik agyvelejére, mely hömpölyögve kóvályog, a lázálmok víziója, ágaskodó új koronák, bukó kormányok, alélt respublikák és véres háborúk válnak ki belőle, hogy ismét egy homályos, semmitmondó khaosszá follyanak össze“.

Végül elmondja róla, hogy államférfiak szerepébe képzele magát, családtalan, csak a „világ rendjét igazgató” személyekkel érez közösséget.

Elvonatkoztatott figurá. Nem véletlen, hogy neve sincs. Egyetlen jel — németül szidja Bismarckot — mutat arra, hogy valószínűen pesti kispolgár. A rajz Mikszáth minden szemmel látható erőfeszítése ellenére is nem igen egyéb, mint kissé elmosódott illusztrációja az akkori világban sokat hangzatosított tanulságnak: „Ez a túltengő journalistica megbolondítja az embert!”

Az újságfaló-sémával szemben János úr szinte az élő valóság, amit „hús-vér alak”-nak szoktak nevezni. Már az újságok között is válogat. „Az újságfaló” elején kifejtett általános elvet látjuk itt megvalósulni. János úr „Egyetértést” olvas (az Egyesült Közjogi Ellenzék lapja), rátenyerel még a Pesti Naplóra, meg a Közvéleményre, Tisza Kálmán lapját, a Hon-t, akár el is fújhatná melőle a szél.

Az újságfalónak a politikai nagyságokhoz való viszonya így egyénitődik János úrban:

„Olyan fiatal voltam, mint a walesi herceg, de ledér, mint Chambord gróf és bátor, kalandos, menyecskekedvelő, akár csak Viktor Emanuel...”

Az egész figurát még valószínűsőbbá teszi az, hogy szinte a bevezető néhány sortól kezdve ő beszél, s elmond egy legénykori pikáns kalandját is, természetesen a nők „diplomatiai” tehetségének illusztrálására.

János úr is zavarosfejű politikus különben, de a „homályos khaoszból” neki van egy saját vesszőparipája: a háború. Az alak valószínűségét húzza alá az a következtetlensége is, mely egyszer a politika elátkozásában, majd nemsoká a megújuló szenvedélyes újságolvasásban nyilvánul meg.

Az eddigiekből is kitűnik, hogy itt nem a már három év előtt használt puskaporral, új helyen, új közönség előtti produkcióról van szó csupán, hanem egy, az író számára már ismert embertípusnak új élmény hatására valószínűsége, egyénített, minőségileg magasabbrendű ábrázolásával állunk szemben.

Sajátos módon mutatkozik meg a szinte ugrásszerű minőségi változás a készülő „Igazi humoristák”-ból, 1879. febr. 2-án közölt „Hogyan vettem be Suska Mihály Branyicskót”-ban. A téma régebbi az újságfalónál is. A Magyar Néplap 1874. jan. 2., 9., 16., 23. számaiban jelent meg először „Az én öreg Miska kocsisom” címmel. (Lásd: Dekameron II. k. 132. l., „Elbeszélés” alcímmel.)

Most még az alcím is többletígér: „Elbeszéli ő maga”, bár az 1874-es változatban is a főszereplő beszéli el a történetet. A Naplóban a cím után tett csillag utalása szerint „mutatvány egy új könyvből”, t. i. „Az igazi humoristák”-ból. A két változat összehasonlításánál nem térhetünk ki aprólékos részletekre, csupán a legszembetűnőbb különbségekre mutatunk rá.

A hős szabadságharcos Guyon huszárai elindulnak Branyicskó felé.

A Magyar Néplapban ez így olvasható:

„... mint mikor egy tenger mozdul meg... Istenem! A sok cifra tarsoly, hogy úszott a levegőben! Vágtatott utána az egész sereg. Szép nyalka legények egytől-egyig, mintha piktor festette volna őket, azután az utolsó szál legény csákója gombjának lefestésénél maga az a piktor is megbolondult volna bámulatában fölöttünk, — Négy nap, négy éjjel kergettük a felhőket, amik torony irányban vezettek bennünket híres Branyicskó várához. Negyednapra értünk oda; éppen délre harangoztak”.

A Szegedi Naplóban:

Trappolva indultunk, galoppba folytattuk, heted napon délre — delet harangoztak — Branyicskóhoz értünk. Oriási fellegrvár, az egekbe nyúló, köröskörül olyan magas fal szegélyezi, hogy tán vége sincsen, mert ahol végződnek, felhők ülnek rajta. Hát még a várkapu! Az aztán a kapu! Merő vasból készült. Dolgozott azon tán kilencszáz kovács is, míg kikalapálta...”

Az első szöveg mesterkéltége (Branyicskó, a megbolondult piktor, a sereget vezető felhő, stb.) a második szövegben eltűnik s az egész elbeszélés hangja szervesen az öreg huszár népmesei hangú előadásmódjává lesz: trappolva, galoppba, a népmesei hetes szám, az idegen Branyicskó név hihetőbb ferdítése, stb. — az előadás klasszikus egyszerűsége, a népballadára emlékeztető, a Tót atyafiakban és a Jó palócpokban oly gyakran kimutatott prózaritmus.

Szembevetve a Magyar Néplapban néhol terjengős elbeszélés művészi tömörítése például a vár ostromának leírásánál:

A Néplapban:

„És aztán jött a hadd el hadd... neki fogtunk a vár ostromlásának, szól a puská és ágyú eszeveszetten; még most is nagyot hallok tőlük a balfülemre... Rossz munkánk volt. Erős, vastag volt a fal s nem engedett a lövéseknek... Ezalatt a németek is erősen dolgoztak belülről s kezdtünk csehül lenni. Seregünk egy negyed-része beadta a kulcsot, ki halva, ki megsebesítve hevert a bevehet-

tetlen vár előtt... (hosszan elmélkedik aztán Mihály a sikertelenség miatt feltörő bánatáról, s végül:)... No hát, forduljunk vissza! — Szóltott Guyon — nagy szomorúan kihúzta kardját hüvelyéből és elérzékenyülve összevissza csókolgatta a nemes aczélt, aztán visszadugta ismét. — Közelebb lépett hozzám, megfogta a kezemet. — Látja kend, Mihály! ez a kard ma van betéve először gyalázzal ebbe a hüvelybe. Kend ért engem. Ez fáj... nagyon fáj...”

A Naplóban:

„Ropogott a puská, mennydörgött az ágyú, s piros rózsát vetett el a fehér havon. Folyt a jó magyar vér, pedig hiába folyt, madár sem jut oda, ahová mi vágyunk, teljes lehetetlen Branyiczkiót bevinni olyan hadseregnek, melyet anyák szültek. Mondtam is Guyonnak. S nyomba be is látta. — Forduljunk hát vissza! — mondá szomorúan s két diónyi könnyesepp gördült le szeméből végig a dolmányon...”

A művészi sűrítéssel egyidőben kiküszöbölődik a bántóan romantikus jelenet is a kardcsókolgatással s természetesen, mélyen emberi mozzanat váltja fel. Itt csakugyan megvalósulni látjuk az alcím ígérését: Elbeszéli ő maga, a kedves gyermekkori ismerős, Suska Mihály, a magyar szabadságharc huszárja.

A „János úr...” és a „Hogyan vette be Suska Mihály Branyiczkiót” mögött sorakoznak fel a többi, hasonlóan életrekellett régi témák és gyermekkori emlékek. Néhányat megemlítünk közülük.

A *patiens*. (Eredeti feldolgozása: Tudományos értekezés a hideglelésről, Nógrádi Lapok, 1873. jún. 15. Rubinyi Mózes még két, Szegedet megelőző változatot mutat ki.) Szegedi Napló 1878. szept. 29.

„A szegedi titkok”. (A téma első feldolgozása a Budapesti Napilap 1877. júl. 1-i számában „A rendőr” című tárcza záró anekdotája.) Sz. N. 1879. dec. 22.

„Az öreg Dankó bácsi”. Sz. N. 1879. febr. 4—5—6. sz. (Lásd: Kisebb elbeszélések III. kötet 142. l. — Jubileumi kiadás 26. kötete.)

Hogyan lettem én semmi, vagyis hogyan lettem fró. Sz. N. 1879. febr. 9.

Igy gyűlik össze az ilyen művek, emlékek, epizódok nagy része az „Apám ismerősei”-ben (Sz. N. 1879. szept. 4-től okt. 16-ig folytatásban) és az „Igazi humoristák”-ban, hogy később szinte állandó forrásául szolgáljanak a még fejlettebb művészi munkának. Az elbeszélésekké, illetve elbeszélés-motívumokká formálódott élmények összegyűjtése, majd továbbáramlása, újrafeldolgozása ezekről a gyűjtőhelyekről, pontosan kimutatható. Nézzünk néhány ilyen témát.

1875-ben a Magyar Néplap novemberi és decemberi számai közölnek egy folytatásos elbeszélését Mikszáthnak „Egy homályos történet” címmel. Ez a téma a szegedi anyaggyűjtés időszakában előkerül és beilleszkedik „Az apám ismerősei”-be. A IX. fejezetet alkotja. Ugyanez a téma továbbvándorol a másik nagy „gyűjtőhely”-re, az Igazi humoristákba s részint a „Falunk véneinek édes visszaemlékezései”-ben, részint pedig a „Mikor utolsó földesurunk a deszkán feküdt”-ben találjuk meg elemeit. Az előbb említett része a témához tartozó motívumoknak 1880-ban mint bevezetés bukkan fel „A vármegye rókája” c. kis regénykísérletben, mely maga is a módszer kialakulásával kapcsolatban elemzett „Szegeden”-nek későbbi változata.

A Petőfi Társaság Lapja 1877-i 14. számában „Selyem élet” címmel megjelenő Mikszáth-novella témája az Igazi humoristák-ban „Rékiek Borcsája” címmel bukkan fel.

Egyáltalán az Igazi humoristák számtalan ötlete, anekdotája, beleáramlik a későbbi Mikszáth-művekbe. A „Humor az utcán” c. fejezet házfeliratai „A vármegye rókájá”-ban, a „Síriratok humorá”-nak egyik Halina Márton

halálát megindokló sírfelirata pedig a középpontja például az „Apró vázlatok és rajzok” című kötet „Nas Gyurko” c. rajzának. (Jub. kiad. 29. kötet, „Utazás Palócországba” fejezet.)

Az a termékenyebbé válás, amely Mikszáthot Szegeden jellemzi, oda vezet, hogy mintegy összegyűjti eddigi munkái népi ötleteinek, megfigyeléseinek javát, az alkotókedv tüzeiben újraformázza, szétválasztja, újra-rendezi őket. Az szegedi vonatkozású anyaggyűjtés tehát általános anyaggyűjtéssé és rendszerezéssé szélesül, hogy még a 80-as, 90-es évek regényeiben is felhasználhassa ezt az anyagot. (Pl.: Az Igazi humoristák-ból való a falusi plébánosnak oly jellemző figurája — Főtisztelendő Kubcsik plébános úr — amelyikkel a Szent Péter esernyőjében találkozunk.)

Mindezzel szoros kapcsolatban még egy szempontból rendkívül jelentős ennek az anyaggyűjtő rendszerezésnek egyik állomása, az Igazi humoristák. Az egész benne összegyűjtött anyag — anekdoták, szólások, hiedelmek, jellegzetes figurák — a szegedi „megerősödés” idején a nép melletti hitvallást jelentik, ahogy az Igazi humoristák előszavában és „Epilog”-jában Mikszáth meg is fogalmazza:

„... azért ajánlom nekik (t. i. falujának) ezt a könyvet, mert tőlük tanultam, ami benne van. Ha van benne valami érdemes, az az övék”. (Ig. hum. Előszó. Hátrahagyott iratok, II. k. 3. l.)
„A szerény, szalmafüdeles házak vidáman füstölögnek; kívülről az alkonyodó nap vonja be őket aranyos zománcsal, belülről lakóik jókedve... Az elhagyott grófi kastély komoran, sötéten fehérlik az elpusztult park közepén. A nagy jegegyfák búsan integetnek s hívogatóan mégis. — A kovácsműhelyből hatalmasan hangzanak ki a pöröly-ütések... Nem álom ki tovább... ellenállhatatlanul visz magával lelkem a szűk utcákon keresztül... ezekhez a derék, eredeti emberekhez...” (Ig. hum. Epilog. Hátrahagyott iratok, II. k. 55. l.)

Az író tehát választott a grófi kastély és a dolgos falu között. Ekkor még nem látja elég mélyen a paraszti életet. A jókedv „aranyos zománcát” véli látni csupán házaik belsején. Mégis jól választott. A hamarosan megjelenő Tót atyafiak és a Jó palócok parasztábrázolásába is számtalan idilli vonás keveredik még, annak az „aranyos zománc”-nak megfelelően. Mégis az országos hírt jelentő tót- és palócnovellákban a sok kis tragédia mögött már a magyar faluban feszülő ellentéteket tapinthatjuk ki.

Az Igazi humoristák és Jó palócok megjelenése között nem sok idő telt el. A Jó palócok nem egy darabja már Szegeden elkészült. Ez a rövid idő is rendkívül jelentős azonban, mert azt mutatja, hogy Mikszáth egy lépéssel közelebb jutott ezalatt parasztságunk igazi problémáihoz s ezt a lépést Szegeden tette meg. Ennek a lépésnek indokait — a kérdés szétágazó és bonyolult volta miatt tanulmányunk következő részében fejtjük ki részletesen.

* * *

A mikszáthi ábrázolóművészet tehát Szegeden és éppen Szeged társadalmának, életének hatására jelentős fordulathoz érkezik.

Ábrázolási módszerében a realizmus felé, témakörében pedig a népi világ felé fordul az író. Hogy a Szegeden és a szegedi tartózkodást követő időkben megjelenő művek sem a realista módszerben, sem a népi témákban nem adják azt, amit az itt kifejtettek alapján első pillanatra várhatnánk, annak nemcsak Mikszáth nemesi romantikával való korábbi szoros kapcsolata, hanem jórészt Szeged is, illetve távolabbi, itt a hely szűke miatt nem részletezhető, összefüggésekben, a kiegészítés bonyolultan ellentmondásos kora is oka.

NACSAI JÓZSEF

A békeharc, mint a drámai konfliktus új alapja

Az emberiség történelme folyamán az írók, a drámaírók számára még soha sem állt rendelkezésre olyan egységes nézőpont, ahonnan az egész társadalom, az egész emberiség fejlődése, életbevágó nagy kérdései ilyen világosan áttekinthetők lettek volna, mint ma.

A békéért való harc a vízválasztó, ahonnan korunk minden lényeges mozzanata áttekinthető. Vízválasztó, amely a becsületes emberek millióit választja el az emberiség ellenségeitől, az imperialista halálgyárosoktól, a háborús gyújtogatók „felelőtlen nemzetközi bandájától“.

Köztudomású, hogy a dráma a nagy társadalmi válságok, forradalmi változások ábrázolásának a műfaja, mindig akkor virágzott igazán, amikor az emberiség élet-halál harcát, az emberiség jövőjéért folytatott harcot mutathatta be.

Lehet-e hát megfelelőbb — s a kor lényegét kifejező — konfliktust bemutatni, mint a békéért való harcot? Nem véletlen, hogy nemcsak a szovjet és népi demokratikus országok drámaírói, de a kapitalista országok, sőt Amerika haladó írói is egyre gyakrabban választják színdarabjaik konfliktusának alapjául a békéért való harcot.

Természetesen ez a konfliktus — mint maga a békeharc is — más jellegű nálunk, mint nyugaton. Nálunk a nemzetközi méretekben folyó békeharc összefonódik a munkásosztály harcával a szocializmus győzelméért, elért eredményeink megvédéséért; a nyugati haladó drámákban egyelőre nem juthat messzebb annál, hogy leleplezze a háborús uszítók hazugságait; hogy feltárja a nép előtt: az állam jelenlegi vezetői, a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen esztelen háborúba akarják sodorni a népet a maguk önző érdekeiért, s rámutasson arra, hogy a Szovjetunió barátja és támogatója minden békét akaró népnek.

A drámairodalomnak tehát ma az a megtisztelő feladat jut osztályrészül, hogy a népek jövőjéért küzdő „széleskörű békekampánynak“ propagandistája legyen. Ezt a feladatot tűzi a drámairodalom elé a „PRAVDA“: „A drámairodalom elmaradásának leküzdéséről“ írott nagyjelentőségű szerkesztőségi cikke is:

„A drámaírók és a színház alkotó munkásainak legfontosabb feladata a szovjet ember lelki gazdagságának, a teremtő munka, a kommunista társadalom felépítéséért folytatott harc során feltáruló jelleme, nagyszerű vonásainak visszatükrözése; hazánk nagyságának és erejének hirdetése, a szabadság, a béke, a demokrácia világszerte növekvő erőinek bemutatása, a reakció, a háború és a népbetűtés romboló erői ellen folytatott harcuk ábrázolása.“ (Társadalmi Szemle, 1952. május, 449. l.)

A PRAVDA cikke tehát arra figyelmeztet, hogy a békeharc drámai ábrázolása elválaszthatatlan a szovjet ember lelki gazdagságának, a kommunista társadalom felépítéséért folytatott harc megmutatásától, — s ennek megfelelően: a szovjet ember jellemének, nagyszerűségének, teremtő erejének bemutatása csak akkor válhat teljessé, ha ez az ábrázolás a békeharc perspektívájában mutatja meg a kommunizmus építésén dolgozó új típusú szovjet embert. Csak azt kell megmutatnia, hogy a szovjet embereknek a társadalom boldogulásáért, a kommunizmus győzelméért vállalt áldozatai az egész emberiség ragyogó jövőjéért vállalt feladatokká egyszerűsödnek.

A Pravda cikk idézett része még egy — dramaturgiai szempontból is igen fontos — kérdésre hívja fel a figyelmet. A döntő feladat a béke erőinek

a megmutatása, a békeharc hőseinek, magasztos jellemüknek ábrázolása, — a béke országának, a Szovjetunió ragyogó győzelmeinek a bemutatása. Tehát a drámai ábrázolás középpontjában ne a háborús gyujtogatók mesterkedéseinek a leleplezése legyen, hanem azok, akik ezeket a mesterkedéseket leleplezik.

Az igazi nagy drámák minden időben a régi felett győzedelmeskedő újat mutatták meg, s a szocialista-realista dráma az első, amely tudatosan és pártosan állítja eszmei mondanivalójának középpontjába az új győzelmének bemutatását.

A korunkban diadalmasan győzedelmeskedő, a kor lényegévé való új pedig nem más, mint a szabadság, a béke, a demokrácia erőinek a növekedése.

Mai drámáinknak ez az eszmei, politikai célkitűzése lehetővé teszi dramaturgia szempontból hiteles, a cselekmény középpontjában álló, a konfliktusokat győzelmesen megoldó pozitív hős ábrázolását. Ez a pozitív hős nem feltétlenül fontos, hogy kommunista legyen, mint ahogy a békemozgalomnak is nem egy kiváló, nem kommunista világnézetű harcosa van. De csak olyan egyén képzelhető el központi hősnak, aki felismeri a háborús gyujtogatók agressziójának irányát és a Szovjetunió békepolitikájának barátjává, harcosává lesz.

E szempontból igen fontos Konstantin Szimonovnak az „Orosz kérdés” című drámája. Már Ilja Ehrenburg is rámutatott annak a jelentőségére, hogy Szimonov darabjában „nem az amerikai sajtó apró ördögeit állította előtérbe, hanem a nemes Smith-et”. Nem az volt elsősorban a célja, hogy az atomgyárosok szolgálatába állt amerikai sajtó hazugságait leleplezze, hanem az, hogy megmutassa, van egy másik Amerika, a becsületes amerikaiak Amerikája, akik felismerték az amerikai életforma hazug, embertelen voltát, meggyőződtek a szovjet nép őszinte békeakarataráról és hűségesek akarnak maradni a szovjet néppel kötött barátsághoz. Az amerikai imperialisták leleplezését is a szovjet társadalom pozitív eredményeinek a kihangsúlyozására szenteli: az amerikai milliomosok háborús terve az orosz kérdésből, a Szovjetunió nagy győzelmeitől való félelemből ered.

Természetesen elkenődne a konfliktus — s a valóság szenvedne csorbát — ha az amerikai lapvezért, Macphersont, az amerikai imperializmus e jól sikerült típusát veszélytelennek, erőtlennek, nem jelentős embernek mutatná be. A háború erői nagyok, Amerikában ma még uralkodó jelenségnek látszik. De SZTALIN elvtárs megtanított bennünket arra, hogy számunkra nem az a lényeges, „ami az adott pillanatban szilárdnak látszik, de már kezd elhalni, hanem az, ami keletkezőben és fejlődőben van, még ha az adott pillanatban nem is látszik szilárdnak, mert a dialektikus módszer szempontjából csak az legyőzhetetlen, ami keletkezőben és fejlődőben van.” (A SzK(b)P története, Szikra, 1950. 130. l.) S Harry Smith ilyen születő, keletkező, erősödő típusa Amerikának, még nem általános típus, a Harry Smith-féle magatartásig még nem sokan jutottak el, csak a legjobbak, a Paul Robesonok, a Howard Fastok, Julius Rosenbergek. De már napról-napra többen vannak az ilyen amerikaiak is, s holnapra még többen lesznek.

Harry Smith tehát előremutató, pozitív hős. A háború alatt a Szovjetunióban járt. Meggyőződött a szovjet társadalom anyagi, kulturális és erkölcsi gazdaságáról. A háború után, amikor visszatér Amerikába, a kiadó-vállalat vezetői azt követelik tőle, hogy írjon rágalmazó könyvet a Szovjetunióról. De Smith erre nem hajlandó. A konfliktus éles. Harry Smith lelkében a dollár és a becsület, a lelkiismeret erői, — a megélhetés és a Szovjetunióban szerzett élmény nagyszerűsége mérkőzik.

A Szovjetunióhoz való viszony vezetési választásra Szimonov hősét: azoknak az új embereknek a hatása, akikkel a Szovjetunióban találkozott, erősebbnek bizonyul, mint a dollár „mindenható” hatalma, mint Macpherson fenyegetése.

A békeharc egyik fontos célkitűzése az atomenergia háborús felhasználásának megakadályozása, a „hidegháború” és a „lelektani hadviselés” aknamunkájának a megsemmisítése. Ebben az aknamunkában fontos szerep jut a kozmopolitizmus és a pacifizmus hazug ideológiájának. Mindkettő az amerikai életformának való behódolás álarca. Méreg, amely a tudatunkban lévő kapitalista csökevények, az önzés, az egyéni érdek előtérbe helyezése a közérdekkel szemben. — a kapzsiság, a közöny révén férkőzik lelkünkbe. Elsőrendű feladata tehát a békeharcos drámáknak a kozmopolitizmus, a pacifizmus erőinek a leleplezése.

A Nagy Honvédő Háború utáni szovjet irodalom egész sor ilyen békeharcos drámát tud felmutatni. Gondoljunk csak Szimonov: „Idegen árnyék”; Szurkov: „Szabad a pálya”; Jakobson: „Két tábor” és Romasov: „Hatalmas erő” c. műveire. Erős drámái felkészültséget, izgalmas cselekményt tud teremteni mindegyikben a szerző, mert a konfliktus felvetése erősen élezett: az emberiség jövőjéről van benne szó. A cselekmény arra szolgál, hogy megmutassa, a szovjet emberek hogyan győzik le, hogyan semmisítik meg az emberiség jövőjét, a békét veszélyeztető ellenséges, kozmopolita, pacifista ideológiát.

A békeharc egyik legerősebb exponált helye a tudomány. A tudósok igen sokat tehetnek a béke érdekében, de ellene is. A tudomány békét szolgáló felfedezéseiből könnyen háborús eszközök válhatnak. Elég ezt az atombomba említésével bizonyítanunk. A diverzáns romboló munka, a kémkedés ma már a tudomány falai közé is behatolt.

Szimonov másik békeharcos drámája, az „Idegen árnyék” konfliktusának éppen ez az alapja.

Ismeretes, hogy a Szovjetunióban már felszámolták az antagonisztikus osztályellentéteket, így megszűnt a drámái konfliktus régi alapja. Osztályharcról ott, — mint konfliktus alapról — csak a kapitalista, imperialista környezet beavatkozási kísérlete formájában lehet szó. Ilyen beavatkozási kísérletről, diverzáns tevékenységről van szó a Villa a mellékutcaiban c. drámában is, hasonló a témája az Idegen árnyéknak is.

Szimonov dramaturgiai érzékére és tehetségére jellemző, hogy darabjában a külföldi imperialista környezet beavatkozásáról is van szó, a drámái konfliktus mégis a párt irányításával céltudatosan a kommunizmus felé haladó szovjet tudományos dolgozók és a burzsoá társadalom káros maradványaitól szabadulni még nem tudó, az amerikai tudomány álhumanista, pacifista és kozmopolita szólamainak hiszékeny; egyébként kitűnő szovjet tudós között jelentkezik. Ez a konfliktus azért lesz igen éles és jelentős, hogy Trubnyikov kivételes tudású, alapjában véve nagyszerű ember, akire a szovjet hazának, a béke ügyének nagy szüksége van. Pillanatnyi útvesztését éppen ez teszi igen drámaivá.

Trubnyikov professzor alakja áll a darab középpontjában, minden konfliktus az ő személyéhez kapcsolódik. A főhős, aki a konfliktust megoldja, azonban nem ő, hanem Rizsov, a sztálini nemzedék új típusú fiatal tudósa, a Bakterológiai Intézet partitkára.

Trubnyikovnak egy sereg olyan tulajdonságát mutatja be az író, amelyek szükségképpen az amerikai imperialisták karmaiba kellett, hogy jutassák a kiváló tudóst. A tudományos munkát a politikától független tevékenységnek tekinti, nem tudja megérteni, miben különbözik az amerikai tudósok munkája és célja a szovjet tudósokétól, lealacsonyítónak tartja a párt beleszólását a maga dolgaiba, stb.

A drámái feszültség fokozásához hozzájárul az a küzdelem, amit Trubnyikov a kiütéses tifusz és a pestis elleni szérum előállításáért folytat munkatársaival együtt.

A konfliktus a szérumharcra indít, Rizsov és Trubnyikov jelenetével. Rizsov vállalja, hogy először saját magát oltja be pestis szérummal, hogy magán próbálja ki a szérum alkalmazhatóságát. Rizsov szervezetének küzdelme a pestissel és a szérum diadalmaskodása végigkíséri az egész cselekményt. A szovjet tudósok az ember gyógyítására tenyésztek a pestis és tifusz baktériumot és szérumot. A gyártási eljárás módszerét Trubnyikov kiadja amerikai kollégáinak. („A tudomány nem ismer határt”), de ezek nem az ember gyógyítására, hanem háborúra akarják felhasználni. (Lásd Koreát.)

A szovjet emberek ébersége idejében leleplezi az eljárás leírását, az amerikaiaknak átadni akaró Okunyovot és megakadályozzák, hogy a béke alkotása, amely az amerikai imperialisták kezében háborús fegyver lett volna, az imperialistákhoz jusson. Okunyov árulásának kézzelfogható bizonyítékaira teljesen összeroppan Trubnyikov, csalódva a „tudományban”, önmagá ítéltképeségében, vissza akar vonulni. SZTÁLIN elvtárs üzenete oldja fel a drámái konfliktust, hogy Trubnyikovot minden tévedése ellenére becsületesnek tartja és nem kéthl, hogy „véghöz viszi azt a dolgot, amit elkezdett”. Trubnyikov belátja, hogy a béke és a humanizmus a tudós számára is: harc — és újult erővel kezdi meg munkáját.

Az Idegen árnyék Trubnyikov professzorának alakja a béke és a háború szolgálata között választó tudománynak drámailag jól megragadott, jellemmé, cselekménnyé, konfliktussá változását jelenti.

A béke megvédésének a gondolata egyre többet foglalkoztatja az imperialista országok jármáiban nyögő becsületes emberek millióit is. A népek tudatára ébredtek annak, hogy Koreában, Vietnámban nem „keresztes-háború”, hanem aljas, — ártatlan embereket pusztító, a dollár urainak maximális profitját biztosító, a világtörténelem legembertelenebb háborúja folyik.

Két haladó nyugati író békeharcos színművét, Howard Fast: Harminc ezüstpénz-ét és Roger Vailland „Foster ezredes bűnösnek vallja magát” c. drámáit láthattuk ebben az évben színházainkban. A két szerző mint szemtanúk leplezhetők le az amerikai háborús gyujtogatók mesterkedéseit, a koreai háborúban véghezvitt kegyetlenkedéseit.

Mindkét darabnak, de különösen a „Foster ezredes bűnösnek vallja magát”-nak nagy érdeme, hogy a cselekmény súlypontja a béke legyőzhetetlen erőinek a megmutatására tevődik át. Nemcsak azt mutatja meg a darab, hogy a Foster ezredesek, az olyan „kis szörnyetegek”, mint Jimmy Mac Allen hadnagy vagy koreai vérébük Cho Aodi Yang milyen kegyetlenül mészárolják le a becsületes koreaiak ezreit, hanem — és elsősorban ezt mutatja meg —, hogy Foster ezredes és kenyéradó gazdáinak parancsának egyre többen fognak ellenszegülni, egyre több lesz a Joe közlegény, kik mély rokonszenvvel nézik a koreai hazafiak, Masan, Lya és a többiek igazságos harcát. Lya Aodi Yang alakjában igazi pozitív hőst tudott formálni az író, aki tudja, hogy a koreai nép ügye iránti hűsége egyet jelent az egész emberiség jövője, a béke iránti hűséggel.

Az emberiség történelmének, legnagyobb konfliktusának, a béke és háború erőinek a harca egyre nagyobb teret követel a ma konfliktusos drámái ábrázolásban. A mai magyar drámában is egyre gyakrabban megtaláljuk ennek a konfliktusnak a nyomát. Igaza van Molnár Miklósnak, amikor a Magyar Írók Szövetsége Drámaírói Szakosztályában a múlt év júniusában tartott előadásában azt mondotta: hogy „A Tűzkeresztség Sohár Lidijének és a számonkérő szék volt csendőrijének szerelmi és politikai „szövetsége”. Az ozorai példa hazaáruló hercege, A harag napja ellenforradalmár összekülvői, akik várják és előkészítik az imperialista intervenciós csapatok „bevonulását” — mind magukon viselik a mai osztályharc és békeharc elválaszthatatlan kapcsolatának jegyeit.” (Csillag 1952. 9. sz. 999. l.)

Molnár Miklós megállapításának igazsága azonban akkor lett volna teljes, ha megállapítását továbbviszi. Igaz, a Tűzkeresztség, Az ozorai példa, A harag napja ellenséges figurái a háború erőinek képviselői, de akkor az ő ellenpólusai, a drámák pozitív hősei, Börcsök József és Soós Ferenc, nagyszerű alakjainak megrajzolása példa lehet a mai békeharcos színművek pozitív hősei ábrázolására is.

Sándor Kálmán A harag napjában az ellenforradalmár háborús kalandorok züllöttségének részletes elemzését adja, megmutatja ennek osztálygyökereit is, de a hangsúly mégiscsak az ellenforradalom, a háború ellen, a békéért küzdő kommunista forradalmár: Soós Ferenc bemutatásában van. A cselekmény folyamán nemcsak az áruló szociáldemokraták, az ellenforradalmi urak mindenre elszánt erkölcstelenségét mutatja be, hanem ábrázolja éppen az ebből a kétségbeesett elzántságból származó erőt is. Így válik a konfliktus élessé, igazán drámaivá. Soós Ferenc ezért kerekedik föléjük, mert legfőbb jellemzője a forradalmi, marxista világnézetben gyökerező magasabbrendű erkölcsiisége, a munkásosztály, a haza és az emberiség jövőjeért való tudatos áldozatvállalás még nagyobb erő kifejtésre teszi képessé.

Ideológiai szempontból van egy nagyon tanulságos alakja A harag napjának: Máriáss tanár. Alhumanista, frázisokban tetszelgő, pacifista gondolkodású nyárspolgár. Az ő magatartásában jól ábrázolja az író, hogy az ilyen magatartás minőségileg semmivel sem különbözik a tömeggyilkosétól, előbbutóbb ő maga is óhatatlanul gyilkossá válik. (Hasonló probléma vetődik fel Foster ezredes alakjában is.)

Sándor Kálmán drámája nagyszerű példa arra, hogy ma az osztályharc bemutatása (történelmi téma esetében is) elválaszthatatlan a békeharc megmutatásától.

A konfliktus alapjául a békeharcot választó színműveinknek az a közös hibája van, hogy a békéért való harc, a háborús veszély leleplezését nem az osztályharcra való összefüggésben ábrázolják. Hiányzik annak az erőnek megmutatása, amely mégiscsak vezeti hazánkban a háború ellen, a békéért folyó hatalmas demokratikus tömegmozgalmat, — hiányzik a párt és a munkásosztály harcainak ábrázolása. Eppen ezért a konfliktusok vérszegények, nem tudnak igazi drámai feszültséget kiváltani.

Ez a gyengéje legnemesebb célkitűzésű békeharcos színművünknek, Háy Gyula „Erő” c. drámájának is. Hiányzik belőle az igazi pozitív hős. A két kommunista, a munkából lett külügyminisztériumi tanácsos, Buda Miklós és Juhász Endre atomkutató csak a cselekmény peremére szorulnak, nincs helyük és idejük megmutatni erkölcsi magasabbrendűségüket, — a hazaszeregetből, a szocialista humanizmusból, a szocialista alkotó munkából táplálkozó szenvedélyes békeszeretüket.

Pedig a dráma alapkonfliktusa kitűnő alkalom magasfeszültségű drámai cselekmény kibontakoztatására. Az emberiség jövődjének egy döntőfontosságú problémáját, az atomkérdést veti fel a mű. A problémafelvetés az, hogy az atom az emberiség jövőjét vagy bukását okozza-e? A dráma azonban csak azt mutatja meg, hogy az amerikai imperialisták aljas kezeiben pusztulást, az emberiség halálát okozhatja. De a másik utat, az atom felhasználásának békés útját nem mutatja meg, — nem szól egy szót sem a szovjet tudomány ragyogó eredményeiről.

A konfliktus Eperjessy Gábor személyében ütközik össze. Óérette folyik a harc. Az imperialisták elcsábítják, megundorodik az amerikai életformától, hazajön. Helyesen állapítja meg Molnár Miklós, hogy Háy Gyula csak az útvoinalát rajzolja meg Eperjessy fejlődésének és nem az útját. Az útját nem is rajzolhatja meg, mert hiányzik a darabból annak az erőnek a megmutatása, amelyet Buda Miklós volna hivatva képviselni: A Szovjetunió vezette béketábor erős bástyájának, a szocializmust építő Magyarországnak bemutatása.

Ez okozza, hogy Háy Gyula nem tudja kiaknázni az alapkonfliktus adta lehetőségeket és nem tud drámájával végig igazán szuggesztív, drámai hatást keltetni.

Különösen érezzük a drámai feszültség gyengeségét, ha Háy Gyula színművét a nagy vonalakban hasonló témát felvető Szimonov darabbal, az Idegen árnyékkal hasonlítjuk össze. Szimonovnak — mint láttuk, azért sikerült magasfokú drámai feszültséget létrehozni, mert nem elégedett meg a konfliktus tengelyébe állítani a sokoldalúan megrajzolt Trubnyikovot, hanem megmutatta, — s döntően erre helyezte a súlyt, — azt az erőt, amely Trubnyikovra hat: — a párt és a szovjet társadalom erejét.

Az Erő összehasonlítása az Idegen árnyékkal, újból növeli bennünk a meggyőződést, hogy drámairodalmunk további fejlődése csak a szovjet dramaturgia eredményeinek és tapasztalatainak alkotó felhasználásával képzelhető el.

Az egész emberiség egy új, nagy sorsforduló elé érkezett: a háború és béke választójához. A halhatatlan SZTALIN tanított meg bennünket arra, hogy a béke ügye legyőzhetetlenné válik, ha a népek kezükbe veszik a béke megvédésének ügyét.

Drámairodalmunk elsőrendű feladata ma a történelem nagy konfliktusának ábrázolása. Tíz és tíz új magyar drámára van szükség, amely újabb tíz és százazrek számára mutatja meg a béke megvédésének legyőzhetetlen, diadalmas útját.

Osváth Béla

Móricz Zsigmond: Új világot teremtsünk

(Gyűjtemény 1918—19-es írásaiból. Bp. 1953. Az anyagot fölkutatta, rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Durkó Máttyás)

A Horthy-rendszer huszönöt évig azt bizonygatta, hogy a forradalmak „nemzetközi”, idegen politikai, szellemi áramlatok termékei voltak, s tagadta, hogy a magyar társadalom szükségleteiből elkerülhetetlenül be kellett következniök. Gondosan titkolta tehát, hogy a magyarság legjobbjai mennyire a magukénak érezték a forradalomért folyó küzdelmet, mennyit vártak a forradalomtól, s maguk is szerepet vállaltak a néphatalom szolgálatában. Érthető, hogy feledésbe mentek Móricz Zsigmond forradalmak alatti magatartásának dokumentumai is, azok az írások, cikkek, riportok, amelyekkel a nagy magyar író nemcsak bizonyosságot tett a forradalmak igenléséről, de maga is a harcosok közé állt, tollával szolgálta az uralomra jutott népet. Móricz — mint egész életében — a forradalmi időkben is elsősorban a parasztság írója, a paraszti igény, érdek és szemlélet képviselője volt. A forradalmakban ő főképpen a szegényparasztság fölszabadulásának nagyszerű lehetőségét látta meg, s írásai zöme az ő problémáikkal, sorsukkal foglalkozik. Móricz a paraszti szemlélete egyszerre vált előnyére és hátrányára is: míg egyrészt a paraszti tömegek igényeivel az idegeiben, frissen reagált a forradalmak tragikusan elhibázott parasztpolitikájára, másrészt a munkásosztály vezetőszerepében eléggé meg nem bízva kezdeti lelkes optimizmusa a nehézségek láttán hamar váltott át borúlátásra. Mint néhány regényében, e korbeli írásaiban is rokonszenvvel ír a munkásságról — Móricz sohasem volt munkásellenes —, sőt tisztában van a munkás-parasztszövetség, a „városi proletár” és „földmunkás” testvérré válásának történelmi szükségességével is. Elismeri, hogy a forradalmi rend a munkások érdeme, s örül, hogy a grófok színházi páholyában

„új közönség” ül: dohánygyári lányok, idős munkásasszony.

A szorgos kutatás a Móricz-bibliográfia anyagán kívül is szépszámbú írást mentett bele ebbe a kötetbe. Bár Móricz — ugyancsak paraszti nézőpont következtében — hitt a polgári forradalomban is és nem vette észre a Károlyi-párt és a vele koalícióban lévő szociáldemokrácia demagógiáját, a tiszántúli nép közt járva megismerve a parasztság kívánságait, 18 telén írt riportjaiban, valamint a 19 januárjában megjelent „Népszavazás a földreformról” című tanulmányszám-
ba menő cikkében ennek ad hangot. A hibákkal terhes felemás földtörvényt is örömeiben kritika nélkül üdvözli cikkei sorával, köztük a hivatalos kiadványként megjelent füzetében. „A földtörvény kiskatéjában”. A proletárdiktatúra kiemelte abból a világnézeti válságból, amelybe a Károlyi-párt hatása alatt 19 télutóján szorult. Most is a parasztság sora izgatja, ismét országot jár, s 19 áprilisában újból lelkes cikkekben számol be a somogymegyei termelőszövetkezetek életéről. Névtelenül megjelent broúrájában szociográfiai hűséggel, sőt szinte tudományos pontossággal számol be a somogymegyei termelőszövetkezetek munkájáról, szervezeti föl-
építéséről, terveikről, gazdálkodásuk módszeréről, s a szövetkezeti mozgalom technikát és kultúrát teremtő erejéről, szinte a marxi-lenini terminológia mai szavaival mondja, hogy „megszünteti a város és a falu ősi ellentétét”. Ekkori írásaiban romantikus antikapitalizmusát a tőke és a tőkés elleni tudatos szembeállás váltja föl, s többször hitet tesz a kommunizmus mellett, melytől az egyén és közösség kölesönös, gazdagodását „az individuum valódi kivirágzását” várja. S ha 19 májusában írt cikkei megtorpanásáról, pesszimizmusáról ta-

núskodnak is, Móricz forradalom utáni helytállásával bizonyosságot tett arról, hogy az üldöztetések ellenére sem tagadta meg forradalmak alatti szereplését: „De én a fáklyát meg nem tagadom” — írta kevés verse egyikében.

A fiatal debreceni irodalomtörténész, Durkó Mátyás, kifogástalan és példamutató munkát végzett a kötet anyagának főkutatásával, sajtó alá rendezésével. Bevezető tanulmánya kimerítően, alaposan elemzi Móricz írásainak tanulságait, az író világnézeti fejlődését, nehézségeit. Jegyzetei egyrészt pontos, gondos apparátusukkal tűnnek ki, másrészt érdemük, hogy mindez nem marad öncél, hanem csak alapul szolgál az eszmei-elvi magyarázatokhoz. A jegyzetekben mintegy függelékül helyesen közölt egyéb anyag (Móricz regényterve a szövetkezetekről; versei a forradalom után; levélrészlete a „Légy jó mindhalálig” szubjektív értelméről), az igen ügyes, hasznos tárgykör szerinti csoportosítás, s a mindig találó mottók a fiatal kutatónak nemcsak hozzáértését, de tárgya szeretetét, munkája iránti lelkesedését is elárulja. Példát mutat abban is, ahogyan a vidéki irodalomtörténeti kutatás hivatását értelmezi: az egész nemzeti kultúra asztalára teszi oda a szűkebb hazájának, Debrecennek leg-

nagyobb irodalmi hagyományát jelentő óronak életműve egy ismeretlen, értékes és érdekes darabját. Tanulmányában többször veti össze Móricz forradalmak alatti világnézeti fejlődését a vele hasonló utat járó szegedi Juhász Gyulával, akinek „következetességét és bátorságát” szerinte Móricz nem tudta elérni. Juhász Gyula útja sem volt gátlások és kételyek nélküli, de tisztánlátását elsősorban külső körülmények — a francia megszállás, a burzsoá sajtóusztítás — nehezítették meg. Kétségtelen azonban, hogy Juhász Gyula forradalom alatti útja is megérdemelné, hogy kötetbe gyűjtött egykorú írásai teljes anyagának, s ne innen onnan kicsipegetett morzsák ismeretében tegyünk irodalomtudományunk és kultúrforradalmunk közkincsévé. A lokálpatriótizmus helyes értelmezéséről tennének a mi irodalomtörténeink is tanúságot, ha nem jognak, kiváltságnak, de előkészítő föladatnak tekintenék, hogy Juhász Gyula írásainak Móriczéhoz hasonló kötetét mielőbb fölmutathassák, bizonyosságot arra, hogy nemzeti múltunk, irodalmunk legnagyobbjai mennyire népük, a magyarság ügyének érezték történelmünk egyik legfényesebb korszakát, a magyar tanácsköztársaság diadalmos napjait.

PÉTER LASZLÓ